

GIS analiza demografskih obilježja i procesa u Zadarskoj županiji od 1948. do 2021. godine

Ban, Leona

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:242759>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-10**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Leona Ban

**GIS analiza demografskih obilježja i procesa u Zadarskoj županiji od 1948. do 2021.
godine**

Diplomski rad

Zagreb

2024.

Leona Ban

**GIS analiza demografskih obilježja i procesa u Zadarskoj županiji od 1948. do 2021.
godine**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku

Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

radi stjecanja akademskog zvanja

sveučilišna magistra geografije

Zagreb

2024.

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija*; smjer: *istraživački (Geografski informacijski sustavi)* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc. Dubravke Spevec.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

GIS analiza demografskih obilježja i procesa u Zadarskoj županiji od 1948. do 2021. godine

Leona Ban

Izvadak: Zadarska županija smještena je u središnjem dijelu Hrvatskog primorja, na sjeveru Dalmacije. Karakteriziraju je brojne prirodno-geografske i društveno-geografske posebnosti. Zadarska županija suočena je s depopulacijom stanovništva, potaknuta iseljavanjem, a posebno je naglašena migracijama iz sela u gradove. Koncentracija privrednih djelatnosti, industrije i turizma na obali privukla je stanovništvo iz zaleđa, te su brojna manja naselja u unutrašnjosti županije ostala bez velikog dijela stanovništva. Detaljan osvrt na demografske čimbenike i gospodarska obilježja kroz povijest bit će temelj za analizu demografske situacije u Zadarskoj županiji danas. Analizirano je kretanje ukupnog broja stanovnika po naseljima, gustoća naseljenosti, prirodna promjena i migracijski saldo po popisnim godinama kako bi se utvrdili uzroci i posljedice današnje nepovoljne demografske slike. Vanjske migracije u potrazi za boljim zaposlenjem koje su se s vremenom pretvorile u stalne migracije jedan su od najznačajnijih čimbenika demografskog razvoja Hrvatske, pa tako i istraživanog područja. Velik utjecaj na demografski razvoj Zadarske županije imao je i Domovinski rat 1990-ih, a i nedavna epidemija virusa COVID-19 znatno je povećala smrtnost u promatranj županiji.

101 stranica, 66 grafičkih priloga, 13 tablica, 91 bibliografska referenca; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Zadarska županija, stanovništvo, demografski razvoj, migracije, depopulacija

Voditelj: doc. dr. sc. Dubravka Spevec

Povjerenstvo: doc. dr. sc. Dubravka Spevec
izv. prof. dr. sc. Ivan Zupanc
prof. dr. sc. Aleksandar Toskić

Tema prihvaćena: 10. 2. 2022.

Rad prihvaćen: 5. 9. 2024.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

GIS analysis of demographic characteristics and processes in Zadar County from 1984 to 2021

Leona Ban

Abstract: Zadar county is located in the central part of Croatian littoral area, in northern Dalmatia. It is characterized by numerous natural-geographical and social-geographical features. Zadar County faces depopulation, encouraged by emigration from rural to urban areas. The concentration of economic activities, industry and tourism on the coast attracted people from hinterland, and smaller settlements in the interior of the County were left without a large part of the population. A detailed review of demographic factors and economic characteristics throughout history will provide the basis for the analysis of the demographic situation in Zadar County today. The total number of population on settlement level, population density, natural change and net migration by censuses were analyzed in order to determine the causes and consequences of today's unfavorable demographic situation. External migration encouraged by the search of better employment, which eventually turned into permanent migration, is one of the most significant factors in the demographic development of Croatia, but also of Zadar County. The Homeland War in 1990s influenced on the demographic development of Zadar County. Most recent COVID-19 epidemic also had a great influence on the death rates increase in researched area.

101 page, 66 figures, 13 tables, 91 references; original in Croatian

Keywords: Zadar County, population, demographic development, migration, depopulation

Supervisor: Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor

Reviewers: Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor
Ivan Zupanc, PhD, Associate Professor
Aleksandar Toskić, PhD, Full Professor

Thesis title accepted: 10/02/2022

Thesis accepted: 5/09/2024

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Prostorni obuhvat i ciljevi istraživanja.....	2
1.2. Metodologija istraživanja.....	3
1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja.....	3
2. PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA.....	6
3. PROMETNA POVEZANOST.....	9
4. DEMOGRAFSKA OBILJEŽJA.....	11
4.1. Razdoblje od 1900. do 1948. godine.....	16
4.2. Razdoblje od 1948. do 1991. godine.....	19
4.3. Razdoblje do 1991. do 2021. godine.....	39
5. GOSPODARSKA OBILJEŽJA I INDEKS RAZVIJENOSTI.....	82
6. OPREMLJENOST CENTRALNIM FUNKCIJAMA.....	87
7. RASPRAVA.....	91
8. ZAKLJUČAK.....	92
LITERATURA.....	94
IZVORI.....	99
PRILOZI.....	VI

1. UVOD

Zadarska županija smještena je u središnjem dijelu Hrvatskog primorja, između Ličko-senjske na sjeveru i Šibensko-kninske županije na jugoistoku. Teritorijalno je organizirana u 34 jedinice lokalne uprave i samouprave, od čega su šest upravni gradovi (Zadar, Benkovac, Biograd na Moru, Obrovac, Pag i Nin), a ostalih 28 su općine (Bibinje, Galovac, Gračac, Jasenice, Kali, Kolan, Kukljica, Lišane Ostrovičke, Novigrad, Pakoštane, Pašman, Polača, Poličnik, Posedarje, Poveljana, Preko, Privlaka, Ražanac, Sali, Stankovci, Starigrad, Sukošan, Sveti Filip i Jakov, Škabrnja, Tkon, Vir, Vrsi i Zemunik Donji). Grad Zadar administrativno je središte županije i peti po veličini grad u Republici Hrvatskoj.

Županiju karakteriziraju brojne prirodno-geografske posebnosti, kao i bogata kulturno-povijesna baština. Tako se u gradu Zadru, jednom od najstarijih gradova u Hrvatskoj, mogu pronaći ostaci iz stare antike, razdoblja prijelaza antičkog doba u srednji vijek te iz ranog srednjeg vijeka. Antički raster naselja Liburna (koje u 1. st. pr. n. e. postaje rimska kolonija Iader) sačuvao se do danas, kao i forum. Od ranokršćanske i baštine srednjeg vijeka važno je spomenuti episkopalni kompleks s katedralom, baptisterijem i episkopijem, crkve sv. Donata, sv. Frane, sv. Mihovila i sv. Dominika. Najvrjednija kulturna baština Zadarske županije nalazi se na otoku Pagu – otoku soli, čipke i sira. Grad Pag također predstavlja jedinstveni spomenik srednjovjekovnog urbanizma u Hrvatskoj; u središtu grada nalazi se crkva Uznesenja Djevice Marije, očuvane javne zgrade (Kneževa i Biskupova palača) te prostor Starog grada, koji predstavlja jedan od najznačajnijih arheoloških lokaliteta u Hrvatskoj. Važno je spomenuti i grad Nin, koji je, uz Zadar, jedan od najstarijih gradova na Mediteranu. Nin je također bio i prva prijestolnica Hrvata, te biskupsko središte od 9. do 19. stoljeća. Sve navedeno čini Zadarsku županiju atraktivnom turističkom destinacijom (*Zadarska županija*, 2017; Britannica, 2024).

Zadarska županija suočena je s izazovom depopulacije stanovništva, što je povezano s procesima industrijalizacije i urbanizacije tijekom 20. stoljeća, koji su pokrenuli migracije stanovništva sa sela u gradove. Ti su se procesi na prostoru Dalmacije odvijali paralelno s procesom litoralizacije, odnosno koncentracije privrednih djelatnosti, industrije i turizma na obali (Vresk, 1985). Tako su najveći gospodarski i demografski rast doživjeli obalni gradovi koji su privukli stanovništvo zaobalja, dok su manja naselja u unutrašnjosti ostala bez velikog dijela stanovništva, što je ostavilo negativne posljedice i na današnja razvojna obilježja

prostora. Manjak slobodnog prostora za izgradnju na obali, u kombinaciji s globalnim rastom turističke potražnje, stvaraju priliku za razvoj naselja u unutrašnjosti. Obilježja ruralnih krajeva, poput očuvane prirode, mirne okoline i čistog zraka, djeluju kao pozitivan faktor za privlačenje stanovništva, kao i gospodarskih djelatnosti u unutrašnjost županije.

1.1. Prostorni obuhvat i ciljevi istraživanja

Zadarska županija zauzima 8,3 % ukupne površine Republike Hrvatske ili 7.276,23 km², od čega 6,4 % (3.643,33 km²) otpada na kopneni dio, a 11,6 % (3.632,9 km²) na morski dio. Zadarska županija površinom je peta u državi, a naseljenošću jedanaesta po veličini hrvatska županija. Veći dio kopnenog dijela županije prostire se na području Ravnih kotara, na zemljištu pogodnom za poljoprivrednu proizvodnju. Pored važnosti općeg geografskog položaja Zadra i sistema kanalskih plovnih pravaca, vrlo veliku važnost za razvoj ima i specifičan topografski smještaj. Županija je povezana autocestom A1 Zagreb - Split, državnim i županijskim cestama, zračnim linijama preko Zračne luke Zadar, trajektnim vezama s Anconom u Italiji te željezničkim pravicima s ostatkom Hrvatske i Europe. Županija je također i sastavni dio međunarodnih pravaca, kao i jedna od gospodarski najbrže rastućih regija te atraktivna turistička destinacija.

Zadar je u odnosu na ostala gradska središta hrvatskog dijela Jadrana imao najpovoljniji prometni položaj te se istaknuo kao značajno regionalno središte s nadregionalnim gravitacijskim utjecajem. Gravitacijski utjecaj i geostrateško značenje Zadra mijenjali su se tijekom povijesno-geografskog razvoja, ovisno o trenutnoj političko-geografskoj situaciji. U antičko doba Zadar je bio najveća rimska kolonija, s važnom regionalnom i geostrateškom ulogom. U doba Mletačke Republike važnost Zadra je ograničena novim prometnim i političkim okolnostima, što je imalo negativan utjecaj i na tradicionalno stočarsko gospodarstvo i ustaljene trgovačke tokove. U 18. stoljeću gravitacijska snaga Zadra i dalje slabi kao posljedica loših graničnih sporazuma. Unatoč tome, Zadar je imao ulogu glavnoga grada mletačke (a zatim austrijske pa kratkoročno i francuske) uprave u Dalmaciji, tako da je njegovo značenje bilo istaknuto diljem prostora tzv. Zadarskog kotara, velikog okruga koji je okupljao općinske i kotarske jedinice sjevernodalmatinskog nizinskog priobalnog prostora Ravnih kotara te sjevernodalmatinske Zagore (ur. Faričić, 2014). Nakon Drugog svjetskog rata upravno-politička uloga Zadra nastavlja biti

marginalizirana, ovaj put u korist gospodarski i politički jačih Rijeke i Splita. Postupno poboljšanje prometne povezanosti i gospodarski razvitak omogućili su demografski oporavak Zadra, što je imalo utjecaj i na ponovni razvoj njegove gravitacijske uloge.

Cilj ovog rada je sagledati demografsku problematiku Zadarske županije, kao i istražiti prostorne razlike i specifičnosti u razmještanju stanovništva, te koliko je demografski razvoj u korelaciji s prometnom povezanošću, opremljenošću centralnim funkcijama i razvojnim obilježjima pojedinih dijelova županije. U istraživanje su uzete sve jedinice lokalne i regionalne samouprave Zadarske županije koje su obuhvaćene Popisom stanovništva 2021. godine, iako su u obzir uzete i sve administrativno-teritorijalne promjene koje su se dogodile tijekom godina. U radu Dragutina Feletara (1995) spominje se Zadarsko-kninska županija, koja je egzistirala od 1993. do 1997. godine te je obuhvaćala dio naselja današnjih Šibensko-kninske županije (Kistanje, Ervenik, Knin, Orlić, Kijevo, Cviljane) i Ličko-senjske županije (Donji Lapac, Udbina, Korenica, Smoljanac), a koja nisu uzeta u prostorni obuhvat istraživanja u ovome radu.

1.2. Metodologija istraživanja

U istraživanju je korišten niz sekundarnih izvora te relevantna znanstvena i stručna literatura, kako bi se bolje razumjela demografska, gospodarska i ostala obilježja istraživog prostora. Podaci prikupljeni iz sekundarnih izvora analizirani su i grafički prikazani u Microsoft Excel programu. Za kartografsku vizualizaciju korišten je open-source softver QGIS.

1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja

Postoji velik broj relevantnih radova o kretanju stanovništva Hrvatske u cjelini, najveći dio kojih je usmjeren na promjene demografskih struktura u međuratnom i poslijeratnom razdoblju. Velika većina radova koji se bave migracijama i demografskom strukturom stanovništva obuhvaćaju čitavu Hrvatsku, prije, za vrijeme i nakon Domovinskog rata. Fokus radova napisanih u doba SR Hrvatske bio je većim dijelom na radnim migracijama i njihovom utjecaju na gospodarski razvoj. Friganović (1978) u radu

„*Stanovništvo općinskih središta SR Hrvatske 1948.-1971.*“ analizira prirodno kretanje stanovništva općinskih središta, kao i koeficijente maskuliniteta i sastav po dobi tijekom godina, dok u radu „*Populacijsko-geografski pogled na primorski krš Jugoslavije*“ (1979) isti autor obrađuje tematiku krša s društveno-geografskog gledišta, odnosno prostorni raspored i međusobne razlike stanovništva krškog prostora Jugoslavije. Friganović (1985) također analizira dobno-spolni sastav stanovništva SR Hrvatske između 1961. i 1981. godine te naglašenu dihotomiju unutar pojedinih regija države u radu „*Demografsko-strukturne karakteristike gradskih i ostalih naselja SR Hrvatske*“. Friganović i Šterc (1993) u radu „*Demografski razvoj i populacijska politika Republike Hrvatske*“ naznačuju odrednice populacijske politike Hrvatske te predlažu korake koje bi Hrvatska trebala napraviti kako bi potaknula veću rodnost i poboljšala svoju demografsku sliku. Feletar (1995) u radu „*Neke značajne usporedbe broja stanovnika u Hrvatskoj 1948. i 1991. godine na bazi novog teritorijalnog ustroja*“ analizira kretanje stanovništva nakon administrativno-teritorijalnih promjena, kako nova teritorijalna organizacija lokalne uprave i samouprave utječe na demografske i gospodarske čimbenike, dok Gelo (1999) u radu „*Ratni učinci na promjene demografskih struktura u Hrvatskoj*“ prati stanovništvo Hrvatske nakon velikosrpske agresije te nakon tranzicije hrvatskog gospodarstva iz samoupravnog socijalističkog u tržišno, što je pokrenulo velik broj stanovnika u prognanstvo i radnu emigraciju.

Velik broj radova bavi se i mehaničkim kretanjem, odnosno migracijom stanovništva Hrvatske tijekom određenih razdoblja. Već Baučić (1971) u radu „*Socijalno-ekonomske posljedice vanjskih migracija radne snage iz Jugoslavije*“ upućuje na probleme koji mogu nastati emigracijom radno sposobnog stanovništva, kako u zemljama emigracije, tako i u zemljama primitka, a Crkvenčić (1968) u radu „*Utjecaj industrijalizacije i urbanizacije na prostorni raspored radne snage Hrvatske*“ analizira prostorni raspored radne snage s obzirom na jačanje sekundarnog i tercijarnog sektora i pojavu dnevnih migracija. Domini (1999) se bavi prisilnim migracijama na prostorima Hrvatske i susjednih zemalja prouzročenima srpskom agresijom u radu „*Migracijski procesi uzrokovani raspadom Jugoslavije i agresijom na Hrvatsku*“, dok se Lajić u svojim radovima (2002; 2004) bavi kretanjem stanovništva Hrvatske u 21. stoljeću.

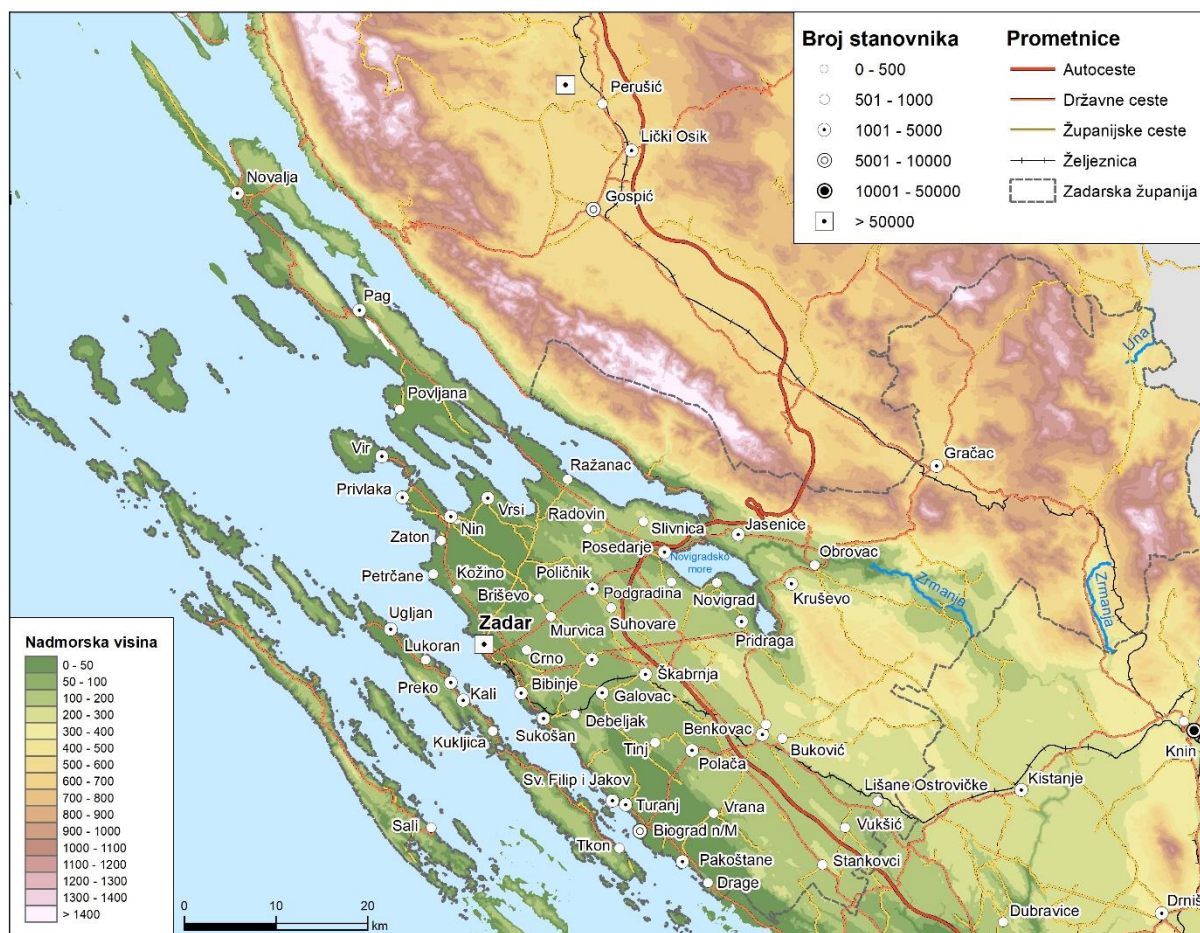
Bejaković (2015) daje pregled publikacije „*Migracije i razvoj Hrvatske – Podloga za hrvatsku migracijsku strategiju*“, podijeljene u pet dijelova, u kojima se ukratko daje pregled promjena prostornog razmještaja stanovništva, demografskih problema i potencijala zaposlenosti i obrazovanja Hrvatske, povijesnog i suvremenog konteksta unutrašnjih i

vanjskih migracija te migracijskih politika država Europe i svijeta i kako one utječu na tržište radne snage. Komušanac (2023) u radu „*Komparativna analiza tranzicijskih demografskih procesa Ukrajine i Hrvatske i recentni izbjeglički valovi*“ ističe posttranzicijske, društvene i ekonomske sličnosti Ukrajine i Hrvatske.

Ne postoji sveobuhvatno istraživanje demografskog razvoja, obilježja i procesa Zadarske županije za cjelokupno promatrano razdoblje od 1948. do 2021. godine, već samo za određena razdoblja. Demografska obilježja Zadarske županije proučavaju Balorda i suradnici (2016) u radu „*Demografska obilježja Zadarske županije od 1997. do 2015. godine*“. Autori u radu analiziraju kretanje prosječne dobi stanovnika županije, mijenjanje omjera mladog i starog stanovništva, te prirodno i mehaničko kretanje stanovništva. Martin Glamuzina i Nikola Glamuzina (1996) u radu „*Promjene u biološkoj i ekonomskoj strukturi stanovništva Južne Hrvatske (Dalmacije) od 1948. do 1991. godine*“ analiziraju biološku i ekonomsku strukturu stanovništva, s posebnim fokusom na sekundarni i tercijarni sektor djelatnosti i utjecaj općeg gospodarskog napretka na stanovništvo. Erstić (2011) u radu „*Uloga agroturizma u socioekonomskom razvoju Zadarske županije – opažanja dionika ruralnih područja*“ na primjeru Zadarske županije analizira agroturizam kao mogućnost revitalizacije ruralnih područja.

2. PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA

Prostor Zadarske županije karakteriziran je različitim geomorfološkim cjelinama - niskim udolinama Ravnih kotara i ličkih polja te brežuljkastim, brdovitim, gorskim i planinskim krajevima Bukovice, Velebita i Like. Obala županije vrlo je razvedena, a otoci i otočni nizovi izduženi su i protežu se paralelno s obalom. Prema *Prostornom planu Zadarske županije* (2023), županija je s kopnene strane okružena planinskim lancem Dinarida, Ličkim sredogorjem, Plješivicom, Uilicom u Bosni i Hercegovini te sjevernodalmatinskom zaravni, a s morske strane ju okružuju cresko-lošinjaska, kornatska, žutsko-sitska te murterska otočna skupina. Područje županije obuhvaća dijelove Sjeverne Dalmacije i Like, brojne otoke, kanale, morske prolaze, razvedenu obalu, plodnu zonu Ravnih kotara i krš brdsko-planinskog prostora (sl. 1).

Sl. 1. Geografski smještaj i položaj Zadarske županije

Izvor: DGU, 2024; OSM, 2024; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021., 2022*

Primorski prostor Zadarske županije istaknut je većinom ravničarskim obilježjima, čime se podudara s pojmom Ravnih kotara, te se jasno diferencira zadarska urbana regija. Na prostoru Ravnih kotara izmjenjuju se karbonatna bila, koja rijetko prelaze 200 m nmv, što cijelom kraju daje ravničarsko i brežuljkasto obilježje, s mlađim flišnim naslagama. Prostor Ravnih kotara jasno je određen svojim granicama prema moru, kamenjarskoj unutrašnjosti kao i prema prijelaznom dijelu šibenskog prostora južnim rubom Vranskog jezera. Zadarsku županiju od unutarnjeg ličkog dijela dijeli, ali i povezuje, planina Velebit. Velebit čini značajnu geomorfološku cjelinu, povezanu velebitskom padinom Sjevernog hrvatskog primorja s ravnokotarskom zonom i nastavljaajući se na bukovički prostor. Planinska, uglavnom vapnenačka zona s vrhovima koji prelaze 1700 m nmv (Vaganski vrh (1757 m) i Sveto brdo (1753 m)) dominira reljefom županije. Teren karakteriziraju duboko usječene doline, spilje, jame i pećine, koje su posljedica dinamike terena te korozivnih i denudacijskih procesa koji se manifestiraju složenom površinskom i podzemnom hidrogeomorfologijom terena (Bognar, 1999).

S druge strane Ravnih kotara nalazi se Zadarsko-biogradsko primorje, koje predstavlja put od ravnokotarske zaravni prema Zadarskom i Pašmanskom kanalu te Virskom moru. Zadarsko-biogradsko primorje određeno je niskim obalnim rubom, malenim dolinama sitnih vodotoka (Ričina, Sukošanski potok), suhim dragama, jarugama i Vranskim naplavnim bazenom. Zaobalje Zadarske županije prostor je tipičnog krškog pobrđa, odnosno sredogorja, i krških zaravni Bukovice koji sežu do jugoistočnog dijela Velebitskog grebena i do prostora sjevernodalmatinske zaravni (tzv. Kistanjska zaravan). Zaobalni prostor županije obuhvaća bukovičko pobrđe s dijelom južne velebitske padine, između kojih se nalazi prostrana reljefna udolina na čijem je dnu oblikovana složena struktura mladog dolinskog zрманjskog prostora. Mala riječna proširenja Žegarskog, Bogatničkog, Bilišanskog i Krupskog polja, uz rijeku Zrmanju i pritoku Krupu, oblikuju kontrastna obilježja. Zadarskoj županiji pripada i istočni dio ličko-krbavsko-pounskog prostora, obilježen poljima i kotlinama koji su okruženi padinama Velebita s južne strane, Ličkim sredogorjem sa zapadne i Plješivicom s istočne strane. Sjevernoistočna granica županije prema Bosni i Hercegovini slijedi dolinu rijeke Une, koju obilježava bogatstvo podzemne hidrogeomorfologije (Bognar, 1999; *Prostorni plan Zadarske županije*, 2023).

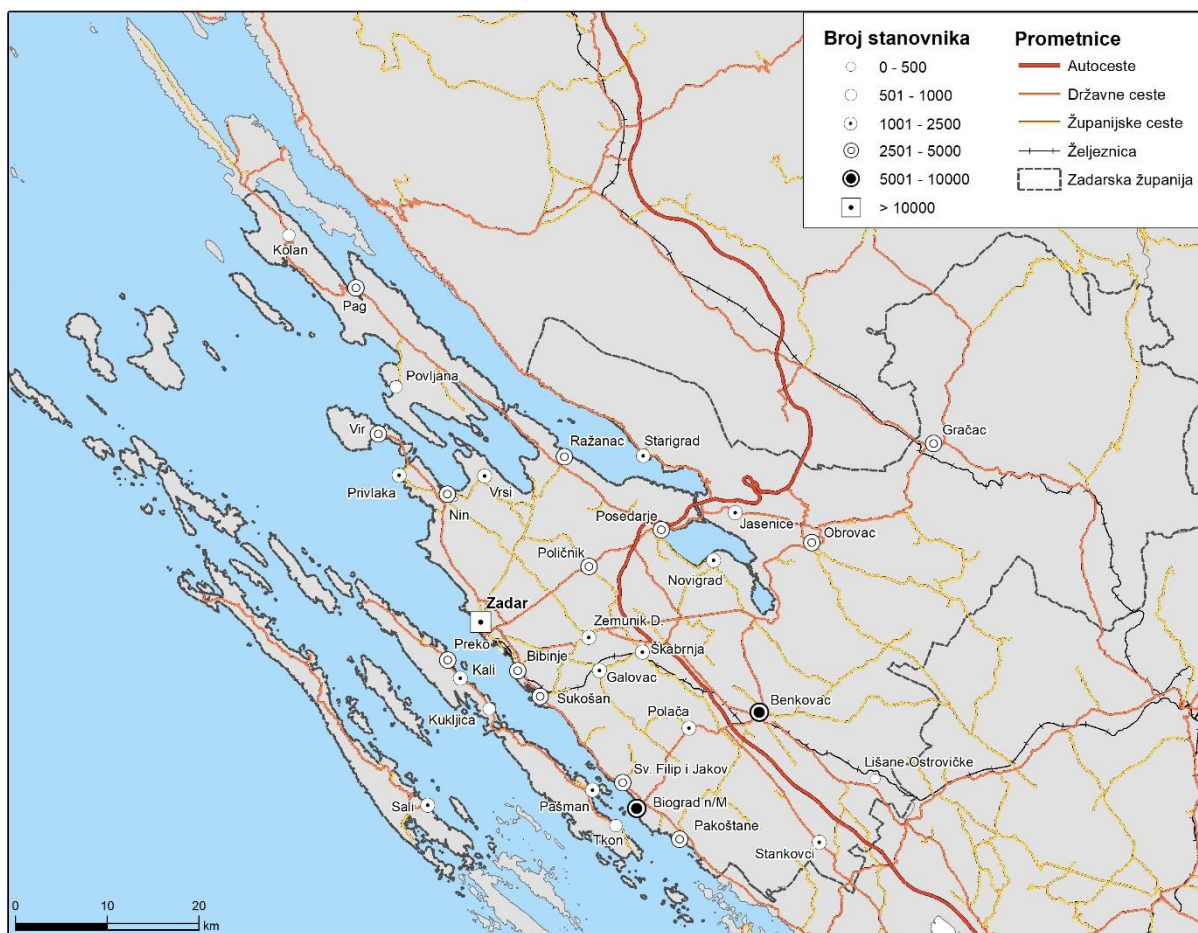
Klima županije se, kao i reljef, značajno razlikuje u pojedinim dijelovima. U primorju su ljeta uglavnom topla i suha, a zime blage i kišovite, što prema Köppenovoj klasifikaciji klime obilježava sredozemnu, ili mediteransku, klimu (Csa). Takav tip klime proteže se u

Zadarskoj županiji duž užeg obalnog prostora između Zadra i Biograda na Moru. Zime su oštrije u Bukovici i Ravnim kotarima nego na obali i otocima, s nešto većim dnevnim i godišnjim kolebanjima temperatura (Cfa). Ovakvim tipom klime obuhvaćeni su prostori u unutrašnjosti županije, bliže obali, te otok Pag. U ostatku županije prevladava sredozemna klima s toplim ljetima (Csb) (Filipčić, 1998).

3. PROMETNA POVEZANOST

Promet je neizostavan dio svakodnevnog života milijuna ljudi - omogućuje povezivanje udaljenih prostora, što olakšava život stanovništva i odvijanje brojnih aktivnosti. Geoprometni položaj Zadarske županije od iznimnog je značaja za državu; Zadarska županija povezuje sjever i jug Hrvatske u cestovnom i željezničkom prometu, te se u Zadru sijeku paneuropske transverzale Sjever – Jug i Jadransko – Jonska transverzala, koja povezuje istočno priobalje i zaobalje Jadrana s kontinentalnom unutrašnjosti. U prošlosti je dužobalni pravac bio od značenja samo u pomorskoj plovidbi, dok je cestovna veza svoje značenje dobila tek 1961. godine izgradnjom Jadranske turističke ceste. Također, treba istaknuti i važnost pomorske povezanosti županije, posebice s Anconom, što je i najkraća veza Srednje Europe sa središnjom Italijom, povezana preko prometnog pravca Zagreb – tunel Sv. Rok – Maslenički most – Zadar – Split (*Geografske specifičnosti Zadarske županije*, 2023). Takva prometna povezanost i povoljan geografski položaj, uz blagu klimu, razvedenost obale i kvalitetu mora, predstavljaju izuzetno velike mogućnosti za već spomenuti razvoj turizma. Pojedina manja naselja županije mogu se svrstati u prometno marginalizirana na lokalnoj i metropolitanskoj razini; roba, namirnice, usluge i interakcije s drugim naseljima teško su dostupni zbog loše prometne povezanosti (Gašparović, 2016).

Dobra prometna povezanost Zadarske županije seže još u antičko doba i doba Jantarskog puta koji je povezivao baltičke prostore s jugom Europe. Prometna povezanost županije jača u kasnijem 20. stoljeću izgradnjom autocesta, državnih i županijskih cesta kojima je povezana cijela država (sl. 2) (Šego i Dodig, 2019). Bolje povezivanje zabačenijih naselja s glavnim prometnicama moglo bi pripomoći razvoju ruralnog i ekoturizma na tim prostorima, što bi naravno imalo pozitivan utjecaj na gospodarski razvoj. Zadarska teretna luka jedna je od najvažnijih u Hrvatskoj, s više od 300 000 tona prometa tereta, dok putnička luka bilježi više od 2,7 milijuna putnika godišnje, posebno nakon otvaranja nove putničke luke u Gaženici. Za razliku od cestovnog i pomorskog, željeznički je promet u stagnaciji i oslabljen, a obnova željezničkog pravca započela je tek ove godine (MMPI, 2024a; MMPI, 2024b). Zračna luka Zadar smještena je u općini Zemunik Donji i povezuje Zadar, ali i ostatak države, s brojnim destinacijama diljem Europe.

Sl. 2. Prometno – geografska karta Zadarske županije 2024. godine

Izvor: DGU, 2024; OSM 2024; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022

4. DEMOGRAFSKA OBILJEŽJA

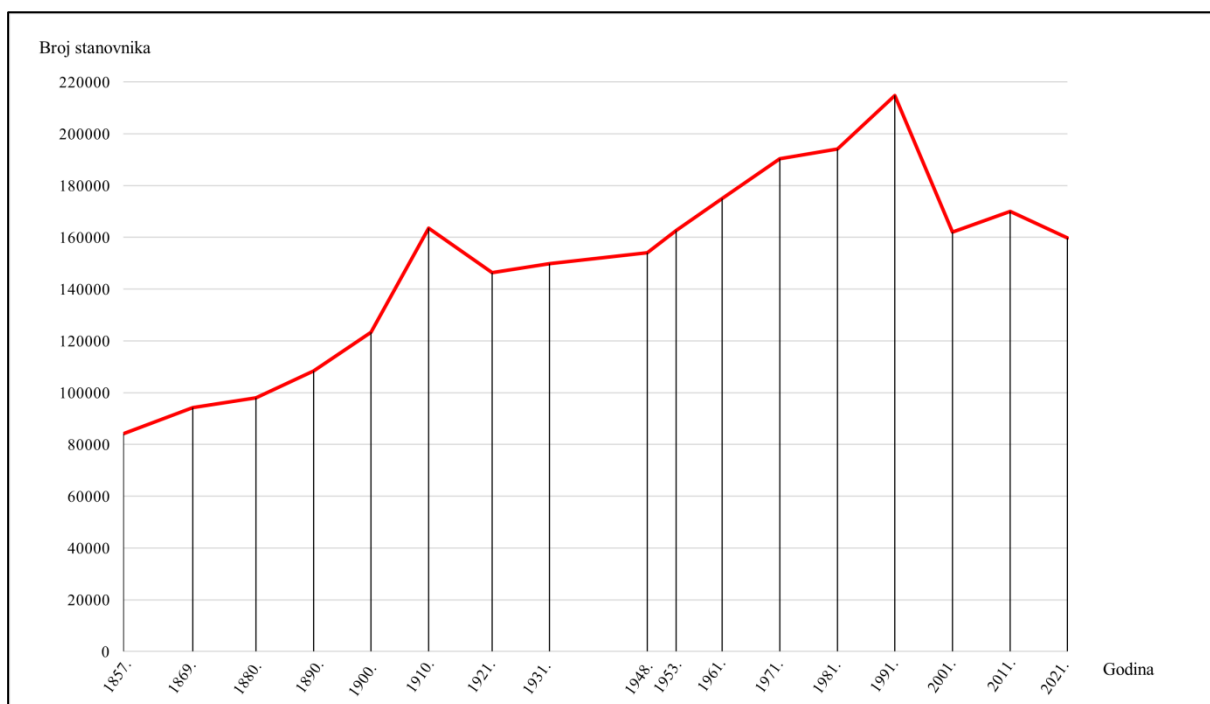
Jedna od osnovnih odrednica razvoja nekog prostora je njegova demografska slika. Stanovništvo je najvažniji čimbenik društveno-ekonomskog razvoja nekog prostora, predstavlja izvor radne snage, određuje smjer razvoja gospodarstva i stvara uvjete za život na tom prostoru. Povoljna demografska obilježja omogućuju tom prostoru lakši i jednostavniji put prema budućem razvoju. Bez povoljne demografske strukture mnogo je teže generirati pozitivan gospodarski razvoj, a bez takvog razvoja teže je zadržati stanovništvo na tom prostoru. Demografski čimbenici podijeljeni su u četiri kategorije (Lamza Maronić i Tokić, 2012):

- ukupno kretanje stanovništva, odnosno promjena broja stanovnika;
- razinu zaposlenosti po sektorima djelatnosti;
- prirodno (natalitet i mortalitet) i mehaničko (emigracija i imigracija) kretanje stanovništva; te
- demografsku strukturu (zastupljenost prema spolu, stupanj obrazovanja).

Demografska slika Zadarske županije, kao i Hrvatske u cijelosti, odraz je mnogih društvenih zbivanja i demografskih kretanja kroz prošla stoljeća. Daleko najveće utjecaje na broj stanovnika imali su Prvi i Drugi svjetski rat te Domovinski rat, a u ovom desetljeću i epidemija virusa COVID-19.

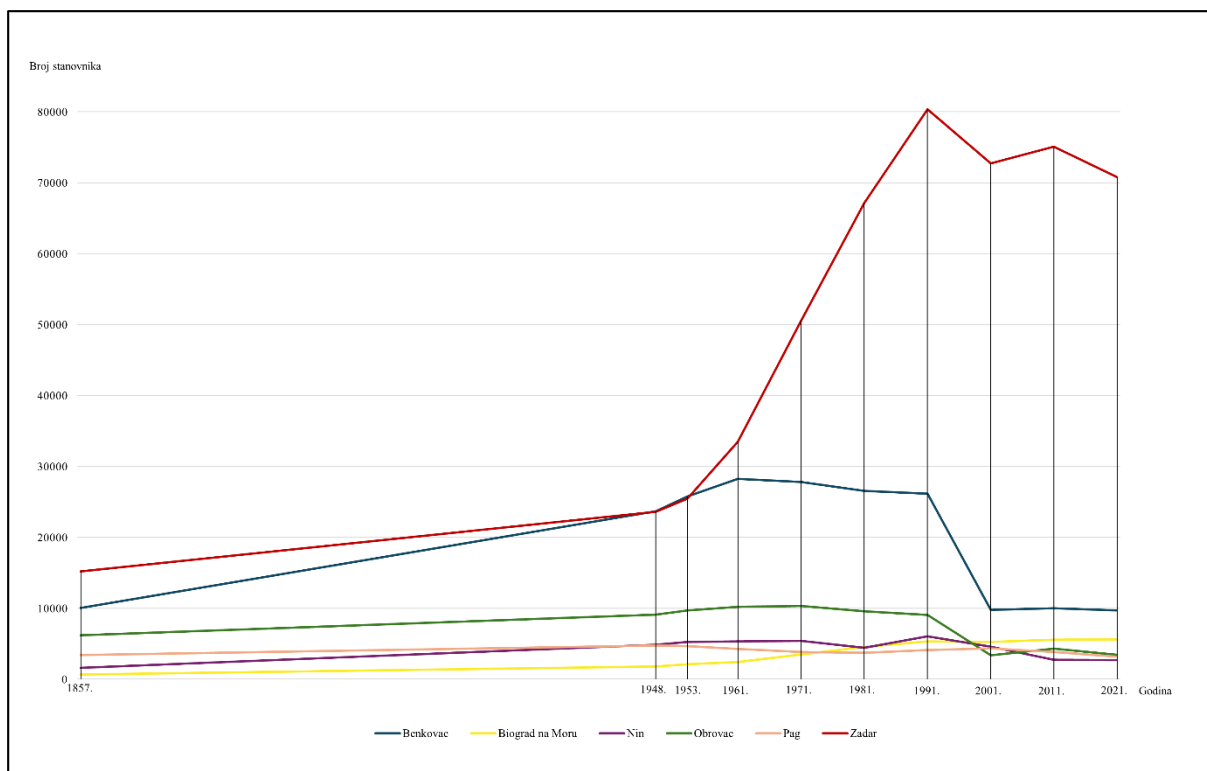
Stanovništvo Hrvatske karakterizirano je smanjujućim fertilitetom i natalitetom, prirodnom depopulacijom, emigracijskom depopulacijom te izrazitim starenjem stanovništva, posebice nakon Domovinskog rata, a ti procesi traju i danas (Nejašmić i Toskić, 2013). Početan rast broja stanovnika vidljiv na prvih nekoliko Popisa stanovništva provedenih na prostorima Hrvatske se tijekom idućih Popisa sve više smirivao, da bi kroz posljednja tri Popisa (2001., 2011. i 2021. godine) prerastao u negativnu prirodnu promjenu, odnosno prirodni pad (sl. 3). Takvo smanjivanje broja stanovnika najprije je pogodilo otoke, a potom manja naselja u unutrašnjosti. Nasuprot procesima senilizacije i feminizacije na otocima i u manjim naseljima događao se proces ubrzanog rasta određenih urbaniziranih središta, u koja je masovno odlazilo stanovništvo iz obližnjih, a ubrzo zatim i udaljenijih, manjih naselja (Feletar, 1995), što je vidljivo i u podacima Popisa stanovništva 1953., 1961., 1971. i 1981. godine (sl. 4) (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005).

Godine 1857. proveden je prvi moderni popis stanovništva na prostorima Hrvatske, koji je obuhvaćao više od samo statističkih podataka o promjeni u ukupnom broju stanovništva koje su provodile pojedine pokrajine (Mrđen i Friganović, 1998). Popisi stanovništva provedeni između dva svjetska rata (1921. i 1931.), kao i onaj proveden 1948. godine nisu bili potpuni; sadržavali su podatke samo o dijelu stanovništva s nekim osnovnim informacijama. Prvi popis proveden u potpunosti bio je onaj 1961. godine te je obuhvatio čitav teritorij današnje Hrvatske. Popis stanovništva proveden 1971. godine obuhvatio je i stanovništvo koje je radilo u inozemstvu, a tijekom popisa 1981. prikupljeni su i podaci o njihovim obiteljima, kao i o privremenoj migraciji unutar zemlje (Oliviera-Roca, 1983). Tijekom navedenih popisa, uključujući i onaj proveden 1991. godine, prikupljani su podaci o *de iure*, odnosno o stalnom stanovništvu, prema kojem se popisuju sve osobe prema mjestu stalnog boravka, bez obzira jesu li u trenutku popisivanja prisutne. Popisi od 2001. godine provode se u skladu s međunarodnim preporukama Ekonomske komisije UN-a za Europu te Statističkog ureda Ujedinjenih naroda (*Recommendations for the 2000 Censuses of Population and Housing in the ECE Region*, 1998).

Sl. 3. Kretanje broja stanovnika Zadarske županije od 1857. do 2021. godine

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022

Sl. 4. Kretanje broja stanovnika Gradova Zadarske županije od 1857. do 2021. godine

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022

Kretanje stanovništva Zadarske županije je za svrhu ovog rada podijeljeno u tri etape:

- a) razdoblje od 1857. do Drugog svjetskog rata, odnosno od prvog službenog Popisa stanovništva na prostorima Hrvatske do neposredno prije Drugog svjetskog rata;
- b) razdoblje od 1948. do 1991. godine, odnosno na razdoblje između Drugog svjetskog i Domovinskog rata;
- c) razdoblje od 1991. do 2021. godine, odnosno neposredno prije Domovinskog rata do danas.

Za svako razdoblje analizirani su podaci Popisa stanovništva koji su provedeni u tom razdoblju, izračunata gustoća naseljenosti te prikazan udio stanovništva u naseljima određenih veličina. Za razdoblja nakon 1964. godine, odnosno za popise od 1971. godine na dalje, izračunati su i prirodna promjena i migracijski saldo za međupopisna razdoblja. Migracijski saldo izračunat je za potrebe ovog rada kao razlika apsolutne promjene broja stanovnika u nekom međupopisnom razdoblju i prirodne promjene za to razdoblje. Ova metoda odabrana je iz razloga veće pouzdanosti podataka o broju umrlih i rođenih nego podataka o broju doseljenih i odseljenih (bez obzira na zakonsku obvezu prijave, odnosno odjave, prebivališta).

Uz navedeno, podaci Državnog zavoda za statistiku (DZS-a) pokazuju da je broj iseljenih iz Hrvatske uglavnom manji nego evidentirani broj useljenih u pojedinu zemlju za tu kalendarsku godinu (Pavić i Ivanović, 2019), a mnoge države ne prikazuju broj doseljenika prema svim državama ili državljanstvima (Pokos i Turk, 2022). Također su prikazani tipovi općeg kretanja stanovništva županije po međupopisnim razdobljima, počevši od razdoblja između Popisa 1971. i 1981. godine. Opće ili ukupno kretanje stanovništva predstavlja zbroj prirodnog kretanja i migracijskog salda, te se s obzirom na intenzitet emigracijskog, odnosno imigracijskog, obilježja i na podatke o prirodnoj promjeni (da li je ona pozitivna ili negativna), mogu odrediti podtipovi općeg kretanja stanovništva (Pažanin, 2006).

Za 2001., 2011. i 2021. godinu izračunati su i indeks starosti i koeficijent maskuliniteta te su izrađeni grafički prikazi dobno-spolne strukture za Zadarsku županiju i Republiku Hrvatsku kako bi se usporedili podaci za sve navedene godine. Indeks starosti predstavlja postotni udio osoba starih 60 i više godina u odnosu na broj osoba starih 0 – 19 godina. Indeks starosti veći od 100,0 ukazuje na veći udio starog u odnosu na mlado stanovništvo. Koeficijent maskuliniteta stavlja u omjer broj muškog i ženskog stanovništva, odnosno broj muškaraca na 100 žena. Starenje ukupnog stanovništva proces je koji u Hrvatskoj traje od šezdesetih godina prošlog stoljeća; tako je već na Popisu 1961. godine udio stanovništva starijeg od 60 godina bio 11,8 %, a na sljedećem popisu zabilježen je i pad udjela mladog stanovništva (Nejašmić i Toskić, 2013).

Dobna i spolna struktura stanovništva pod izravnim su utjecajem osnovnih bioloških funkcija (rađanje, življenje i umiranje), a njihova se struktura mijenja pod utjecajem migracijskih kretanja i ostalih faktora (poput ratova, epidemija, elementarnih nepogoda itd.) (Pažanin, 2006). Sastav stanovništva prema dobi i spolu jedna je od najvažnijih struktura stanovništva; odražava biodinamiku i potencijalnu vitalnost stanovništva, odnosno ima društveno-gospodarske implikacije. U stanovništvu Hrvatske odražavaju se dva globalna procesa: smanjivanje udjela mladog stanovništva uz istovremeno povećanje udjela starog stanovništva, što dovodi do demografskog starenja (Nejašmić i Toskić, 2013). Iz podataka dobno-spolne strukture nekog područja proizlaze podaci o ključnim kontingentima stanovništva za biološku reprodukciju i formiranje radne snage. Sastav stanovništva prema dobi i spolu od iznimne je važnosti za prikaz demografske situacije nekog područja, kao i za naslućivanje budućih trendova. Brojčani odnos dobnih i spolnih skupina najčešće se prikazuje grafički, tzv. dobno-spolnom *piramidom*.

Jedan od važnijih pokazatelja sastava prema dobi i brzine starenja stanovništva jest koeficijent dobne ovisnosti starih, to jest broj starih na sto osoba u radno sposobnoj dobi. Koeficijent dobne ovisnosti starih pokazuje koliko postradni kontingent (65 i više godina) opterećuje radni kontingent (15 – 64 godine). Za određivanje stupnja ostarjelosti koristi se poseban model vrednovanja dobnog sastava, točnije svaki parametar boduje se zasebno i te se vrijednosti zatim zbrajaju kako bi se dobio bodovni pokazatelj ostarjelosti stanovništva koji ima sedam tipova (stupnjeva) ostarjelosti. Svaki tip ima odgovarajuće opisno obilježje, a populacija s većim brojem bodova ima manji stupanj ostarjelosti. Za Republiku Hrvatsku koeficijent dobne ovisnosti starih 2001. godine iznosio je 23,4. Do idućeg Popisa stanovništva taj broj porastao je na 26,4, a do 2021. na 35,5 (Nejašmić i Toskić, 2013; *Koeficijent dobne ovisnosti starih 2021.*, 2023). Prema tablici 1., stanovništvo Hrvatske obilježava tip 7, odnosno krajnje duboka starost tijekom 2001. i 2011. godine. Stanje se tijekom 2021. godine poboljšalo te Hrvatska te godine pripada tipu 6, izrazito duboka starost. Takav sastav prema dobi posljedica je već navedenih čimbenika: prirodno kretanje, odnosno prirodni pad posljednjih nekoliko desetljeća; negativan migracijski saldo i gospodarska kriza. Sastav stanovništva prema dobi utječe na brojčano kretanje stanovništva, na fertilitet, natalitet i mortalitet jednako koliko i ti pokazatelji na njega. Dugotrajnije smanjivanje rodnoći dovodi do smanjivanja udjela mladih dobnih skupina u ukupnome stanovništvu, što zatim dovodi do povećanja udjela starijih dobnih skupina, dok smanjivanje smrtnosti dovodi do produljenja očekivanog trajanja života pri rođenju (Nejašmić i Toskić, 2013). Za potrebe ovog rada korištena je različita podjela od već navedene tipizacije, jednaka podjeli korištenoj na izradu Interaktivne karte koeficijenta dobne ovisnosti starih 2021. godine, dostupne na web stranici ArcGIS Experience Buildera.

Tab. 1. Tipizacija ostarjelosti utemeljena na bodovnoj vrijednosti

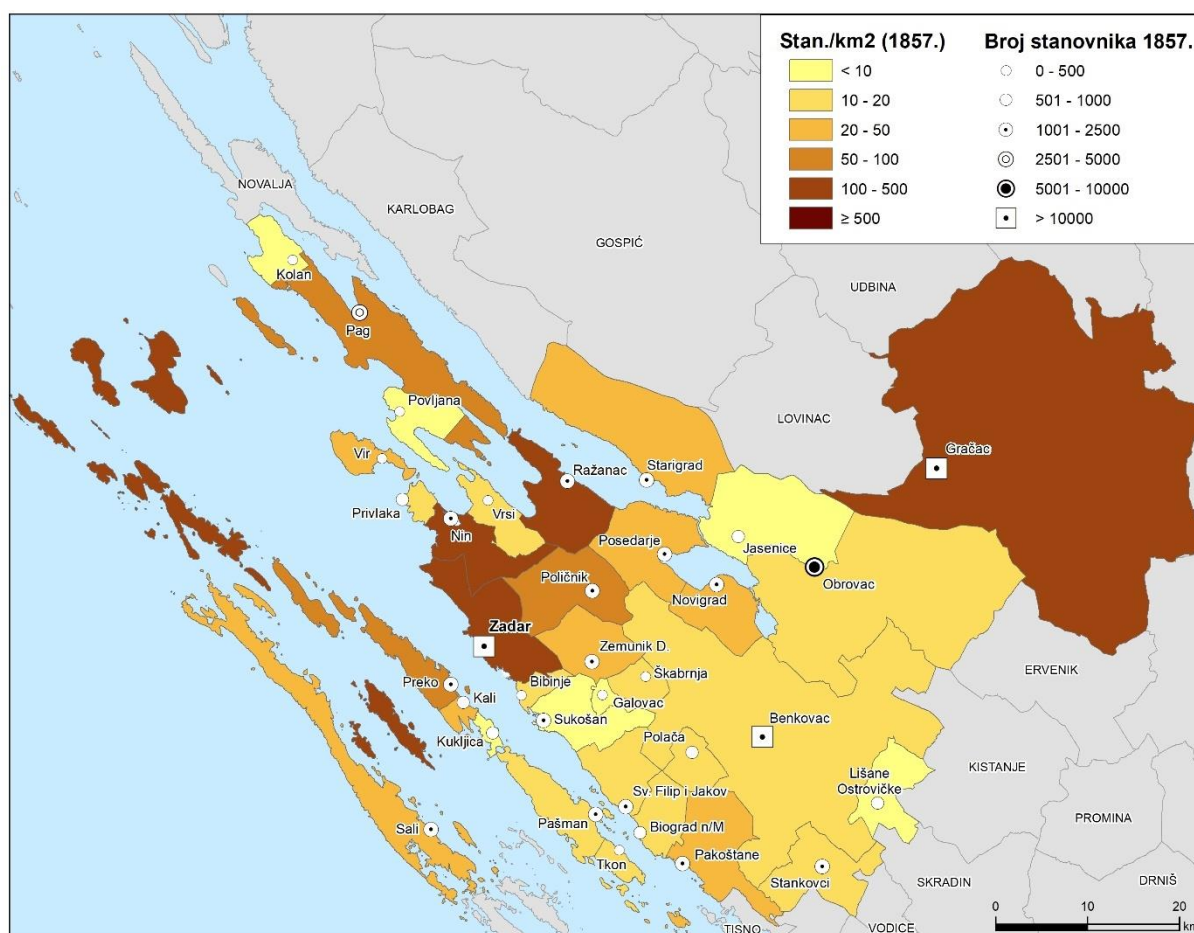
Bodovni pokazatelj ostarjelosti	Tip	Obilježje
90,5 – 100,0	1	na pragu starenja
84,5 – 90,0	2	starenje
73,0 – 84,0	3	starost
65,5 – 72,5	4	duboka starost
50,5 – 65,0	5	vrlo duboka starost
30,5 – 50,0	6	izrazito duboka starost
0,0 – 30,0	7	krajnje duboka starost

Izvor: Nejašmić i Toskić, 2013

4.1. Razdoblje od 1900. do 1948. godine

Prostore Zadarske županije, kao i ostatka Hrvatske, zahvatila je krajem 19. i početkom 20. st. takozvana „Velika migracija” u prekomorske zemlje. Iseljavalo se većinom poljoprivredno stanovništvo, i to u Sjevernu i Južnu Ameriku, zemlje južne Afrike, Australiju i Novi Zeland (Nejašmić, 2014). Stanovništvo je odlazilo ponajviše zbog ekonomskih razloga, ali i zbog marginalizacije i društveno-gospodarskog zaostajanja hrvatskih krajeva u odnosu na ostatak Austro-Ugarske Monarhije.

Na sl. 5 prikazana je gustoća naseljenosti Zadarske županije po upravnim gradovima i općinama za 1857. godinu. Najveću gustoću naseljenosti imao je Grad Zadar (410,54 stan./km² s 15 190 stanovnika), a najmanju gustoću naseljenosti općina Kukljica (0,72 stan./km² sa 688 stanovnika) (Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., 2005).

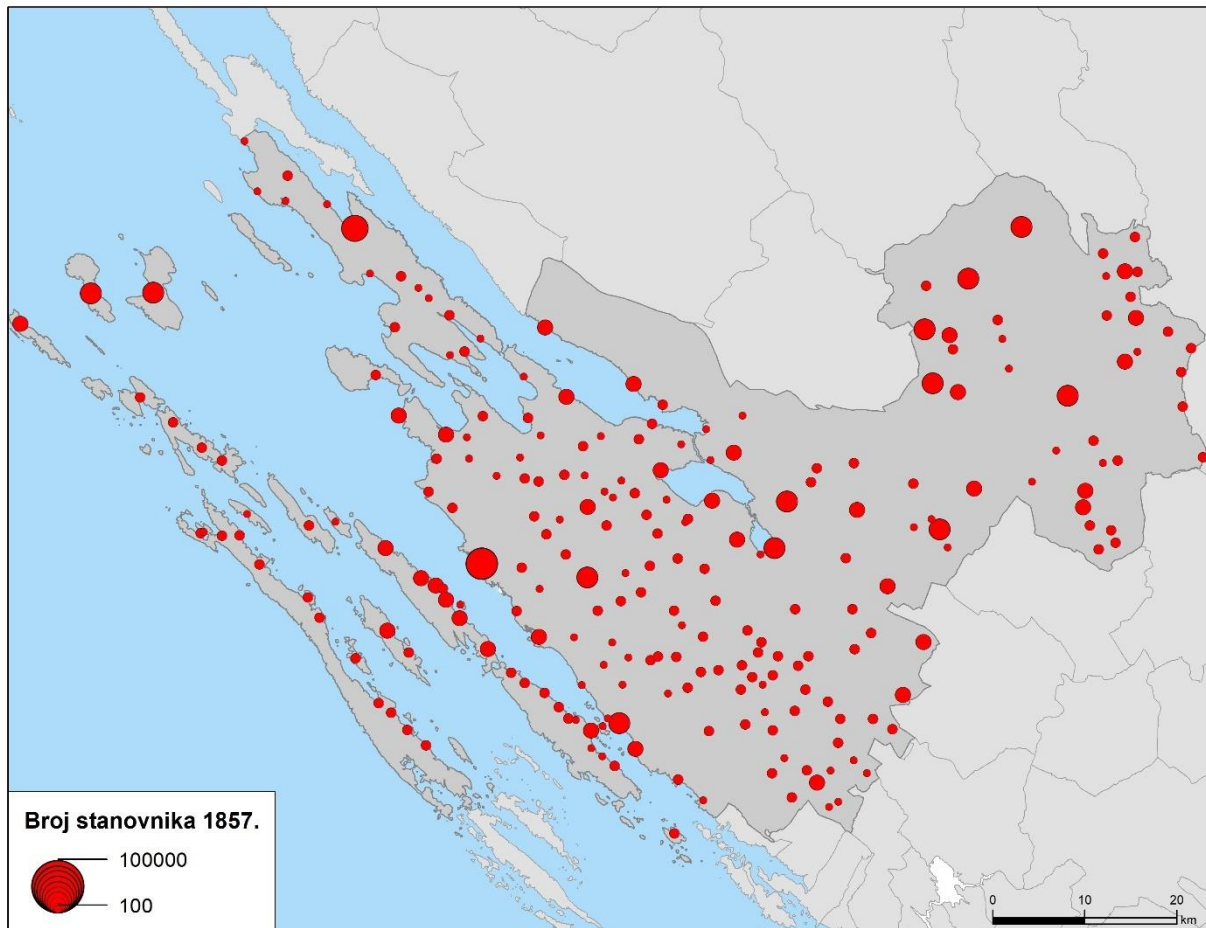

Sl. 5. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 1857. godine

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; DGU, 2024; OSM, 2024

Prema podacima prošlih popisa dostupnima na stranicama Državnog zavoda za statistiku (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005), 1857. godine najviše je stanovnika imala općina Gračac (19 099 stan.), a najmanje stanovnika imala je

općina Kolan (107 stan.). Najveće naselje županije i tada je bio Zadar, kao administrativni, obrazovni i kulturni centar tog dijela jadranske obale i glavni grad čitave pokrajine (Graovac, 2004a), smješten na tadašnjoj Majstorskoj cesti koja je povezivala Zadar s Obrovcom i Gospićem, pa dalje prema Karlobagu i Bihaću (Šego i Dodig, 2019). U svim Gradovima i općinama jasno se ističe barem jedno veće naselje okruženo manjim naseljima (sl. 6), a čak su i naselja na otocima (npr. Silba, Olib, Rava) imala tada veći broj stanovnika.

Sl. 6. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1857. godine

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; DGU, 2024; OSM, 2024

Najveći udio stanovnika (26,37 %) živio je tada u naseljima veličine 401 - 700 stanovnika, a najmanji udio (0,44 %) u naseljima koja su imala manje od 100 stanovnika (tab. 2). Najveći udio naselja činila su ona veličine 201 – 400 stanovnika, i u njima je živjelo 20,97 % stanovništva županije, po čemu su ta naselja bila druga po broju stanovnika. Najmanji udio naselja činila su ona veličine iznad 2000 stanovnika, te su ona po broju stanovnika bila treća, sa 16,99 % stanovništva (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005).

Tab. 2. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1857. godine

	Broj stanovnika	Broj naselja	Udio (%)	
			stanovnika	naselja
>2000	14 263	3	16,99	1,41
1001 – 2000	13 569	11	16,16	5,16
701 – 1000	10 295	12	12,26	5,63
401 – 700	22 143	43	26,37	20,19
201 – 400	17 605	60	20,97	28,17
101 – 200	5 728	39	6,82	18,31
0 – 100	370	45	0,44	21,13
Ukupno	83 973	213	100	100

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005

Početak 80-ih godina 19. st. na prostorima Hrvatske započinje i demografska tranzicija, pa tako opća stopa mortaliteta pada ispod 30 ‰, što je uz visoku rodost samo povećalo dotadašnju pozitivnu prirodnu promjenu (Nejašmić, 2014). Međutim, takve pozitivne promjene uzrokovale su agrarnu prenapućenost, što je, uz vinogradarsku krizu i krizu ribarstva, dodatno potaknulo tamošnje stanovništvo na iseljavanje u sljedećim desetljećima. Kako za područje Dalmacije nije postojalo statističko praćenje iseljavanja, Nejašmić (2014) navodi procjene Mekale iz 1912., koji navodi negativan migracijski saldo, odnosno da je u razdoblju od 1900. do 1914. godine iz Dalmacije iselilo oko 75 000 osoba. „Veliku migraciju” prekinuo je Prvi svjetski rat, nakon kojeg dolazi do velikih političko-teritorijalnih promjena (nastanak nove Kraljevine SHS, koja 1929. postaje Jugoslavija), koje nisu uspjele ublažiti postojeće probleme agrarne prenapućenosti i slabe industrijalizacije. Iseljavanje stanovništva se nastavilo, ovaj put prema zemljama Južne Amerike, Kanadi i Australiji, ali i natrag prema matičnim zemljama. Period između Popisa 1910. i 1921. godine obilježen je negativnim demografskim procesima; uz gubitak stanovništva kao posljedica rata, rasla je i emigracija stanovništva, posebno iz ruralnih dijelova zemlje i otočnih naselja (Mikačić, 2000). U idućem međupopisnom razdoblju (1921. - 1931.) dolazi do porasta urbane populacije, odnosno raste stanovništvo gradskih naselja, što se nastavilo i do početka Drugog svjetskog rata.

4.2. Razdoblje od 1948. do 1991. godine

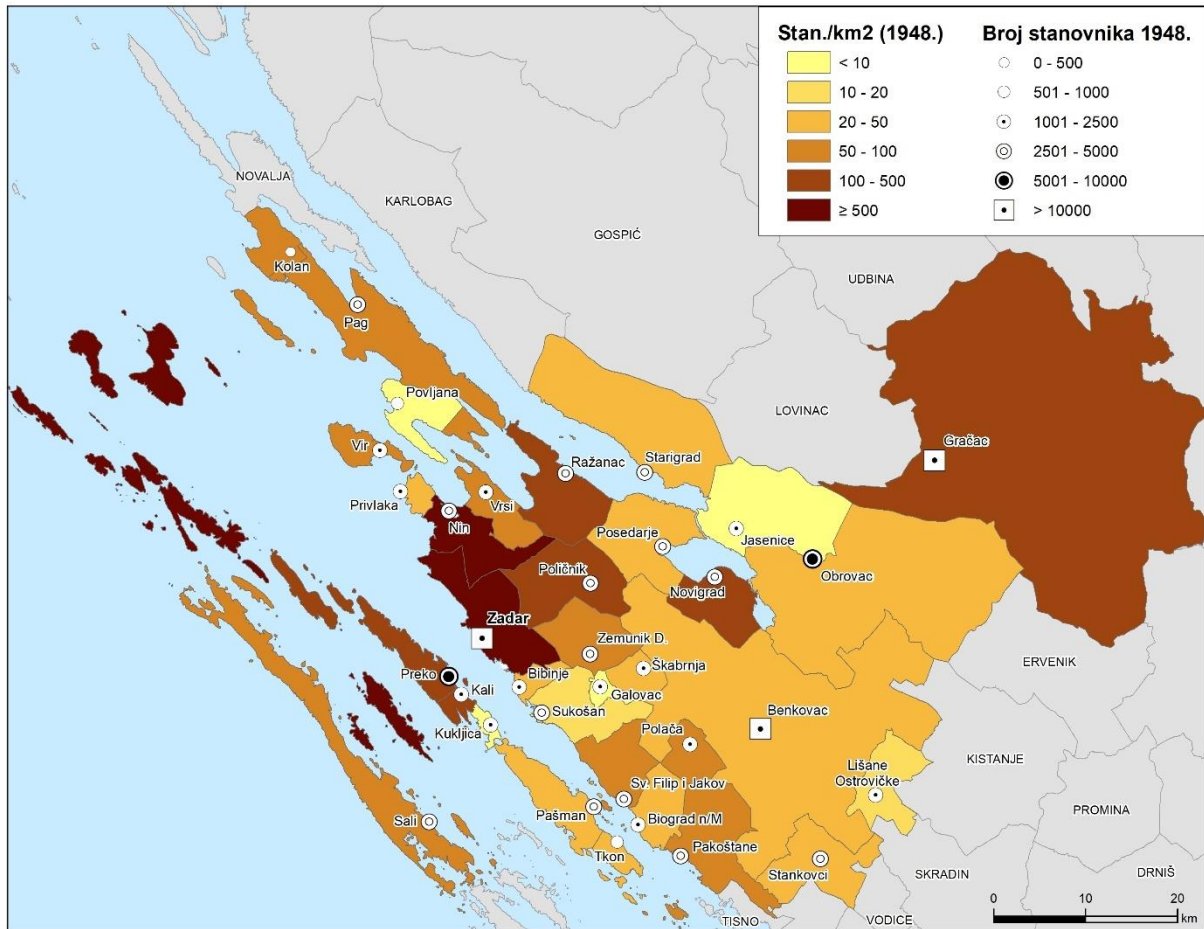
Drugi svjetski rat i njegove posljedice ponovno su potaknuli masovno iseljavanje stanovništva. Hrvatska nakon rata postaje dijelom nove države, s političkim središtem

ponovno van njenih granica, što se nepovoljno odrazilo na društveno-gospodarski razvoj, kao i na broj emigranata. Emigracija je započela polako i neorganizirano, zaobilazeći često službene kanale, te je tako dio emigranata pripadao ilegalnoj radnoj snazi (Heršak, 1985). Godine 1951. osnovana je Matica iseljenika Hrvatske čiji je cilj bio formiranje identiteta iseljenika i njihovo približavanje zemlji podrijetla, ali i kako bi ti iseljenici pomogli stvoriti pozitivnu sliku o Jugoslaviji i poboljšati njezin gospodarski razvoj (Hrčić i Šakić, 2022). Jugoslavija je nakon rata bila izrazito agrarna zemlja, sa 67 % poljoprivrednog stanovništva (Vresk, 1989). Nakon Drugog svjetskog rata donesen je Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji, kojim je organizirano seljenje stanovništva, odnosno „savezna kolonizacija”, te je tako s prostora Hrvatske u Vojvodinu preseljeno 9279 obitelji (Nejašmić, 2014), te se udio poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu počeo smanjivati. Unatoč kolonizaciji, Hrvatska je na svojim prostorima uspjela održati etničku strukturu visokog stupnja homogenosti. Udio hrvatskog stanovništva u ukupnom stanovništvu Jugoslavije tijekom druge polovice 20.st. nije pao ispod 75 % (Živić, 2004).

Razvoj stanovništva Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća obilježava tzv. otvoreni tip stanovništva. Reprodukcijski proces stanovništva, odnosno natalitet, fertilitet i mortalitet, u stalnoj je interakciji s migracijskim kretanjima. Hrvatska je nakon Drugog svjetskog rata bilježila stalnu negativnu migracijsku bilancu, čime se razlikuje od ostalih razvijenih europskih zemalja. Temeljni reprodukcijski proces koji obilježava demografske procese u Hrvatskoj jest proces ukupne depopulacije, uz proces starenja stanovništva. Takav proces ukupne depopulacije odvijao se u tri faze: u prvoj fazi ukupan broj stanovnika se smanjuje isključivo zbog iseljavanja (emigracijom inducirana ukupna depopulacija), dok istodobno prirodna promjena ostaje pozitivna, što blago usporava intenzitet depopulacije. U drugoj fazi se proces ukupne depopulacije pojačava, te prirodna promjena također postaje negativna. U trećoj fazi istodobno djeluju negativan migracijski saldo i prirodna depopulacija, te se proces ukupne depopulacije sve više intenzivira (Wertheimer-Baletić, 2004).

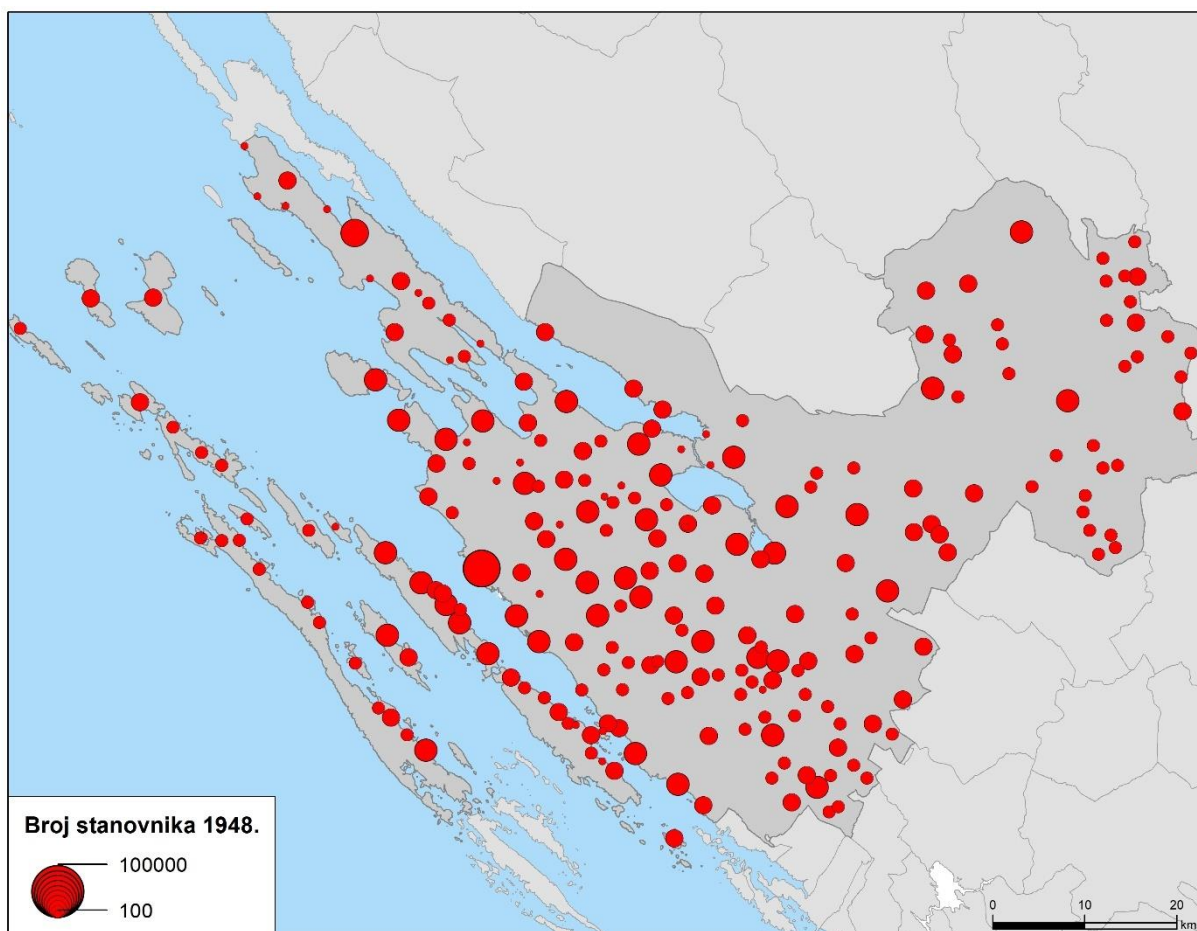
Na Popisu iz 1948. godine vidljivo je znatno povećanje broja stanovnika u gotovo svim Gradovima i općinama u odnosu na Popis iz 1857. godine; jedino Gračac ima manji broj stanovnika (17 946 stan.). Ako se u obzir uzmu i podaci popisa provedenih prije rata, vidljivo je smanjenje broja stanovnika, pa je tako grad Zadar između popisa 1931. i 1948. izgubio gotovo 10 000 stanovnika, čime se znatno promijenila i etnička slika grada (Graovac, 2004a).

Najviše stanovnika imao je grad Benkovac (23 700 stan.), a najmanje je ponovno imala općina Kolan, iako čak šest puta više nego na prijašnjem Popisu (633 stan.).

Sl. 7. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 1948. godine
Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; DGU, 2024; OSM, 2024

Na sl. 7. prikazana je gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije za 1948. godinu. Najveću gustoću naseljenosti i te je godine imao Grad Zadar (638,11 stan./km²), a najmanju gustoću naseljenosti ponovno općina Kukljica (1,63 stan./km²). Većina gušće naseljenih gradova i općina nalazi se uz obalu, odnosno u blizini Zadra, te se na ovome primjeru već tada može vidjeti gravitacijski utjecaj Zadra (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005).

Sl. 8. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1948. godine
 Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; DGU, 2024; OSM, 2024

I nakon Drugog svjetskog rata se kao najveće naselje u županiji ističe Zadar. Na sl. 8 vidi se jasna razlika u veličini naselja županije u odnosu na 1857. godinu; broj naselja s manje od 100 stanovnika veoma je malen, dok se uvelike povećao broj naselja veličine do 500 stanovnika (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005). Kao i Gradovi i općine, tako su i gotovo sva naselja doživjela porast broja stanovnika, jedino su pojedina otočna naselja zabilježila pad. Okupljanje manjih naselja oko jednog ili dva veća centra prestaje biti pravilo – većina naselja u Gradovima i općinama ima podjednak broj stanovnika, odnosno niti jedno se naselje ne ističe veličinom (osim već spomenutog Zadra). Primjetan je i veći rast naselja bližih Zadru, dok su naselja na udaljenijim otocima i u unutrašnjosti, posebno prema današnjoj granici s Bosnom i Hercegovinom, zabilježila pad ukupnog broja stanovnika.

Prema podacima iz ovoga Popisa, najveći udio stanovnika, njih 30,03 %, živio je u naseljima veličine 1001 – 2000 stanovnika, dok je njih najmanje (0,30 %) živjelo u naseljima ispod 100 stanovnika (tab. 3). Najveći udio naselja činila su ona veličine 401 – 700 stanovnika, i u njima je živjelo 21,15 % stanovništva, po čemu su ta naselja bila druga po

broju stanovnika. Najmanji udio činila su naselja veličine iznad 2000 stanovnika, a u njima je živjelo 18,06 % stanovništva, što ih je svrstalo na treće mjesto po broju stanovnika (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005).

Tab. 3. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1948. godine

	Broj stanovnika	Broj naselja	Udio (%)	
			stanovnika	naselja
>2000	27 820	6	18,06	2,74
1001 – 2000	46 250	37	30,03	16,89
701 – 1000	27 438	33	17,82	15,07
401 – 700	32 574	62	21,15	28,31
201 – 400	17 495	57	11,36	26,03
101 – 200	1 957	13	1,27	5,94
0 – 100	468	11	0,30	5,02
Ukupno	154 002	219	100	100

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005

Otoci Zadarskog arhipelaga, kao i svi otoci Hrvatske, jedno su od područja najviše zahvaćenih depopulacijom, uzrokovanom dugogodišnjim migracijama i, kao posljedica toga, prirodnim padom. Većina migracija uzrokovana je lošom ekonomskom situacijom na otocima, a u prošlosti su utjecaj imale i društvene prilike, poljoprivredni dugovi i bolesti. U moderno doba veći učinak na iseljavanje stanovništva imaju privlačni faktori kopnenih gradova (Lajić, 1986). U početku emigracija na otocima nije bila zabrinjavajuća; na otocima je i dalje živjelo mnogo stanovnika, a odlazak određenog broja stanovnika rasteretio je ionako malene količine plodnih zemljišta. Veći pad broja stanovnika primjetan je tek nakon Prvog i Drugog svjetskog rata. Zadarski otoci imali su na Popisu stanovništva 1857. godine 18 718 stanovnika, i taj se broj do Popisa 1948. povećao na 33 040, ili za 76,5 % (Graovac, 2004b). U tablici 4. prikazano je kretanje broja stanovnika naseljenih zadarskih otoka od 1857. do 2021. godine. Naselja koja pripadaju Dugom otoku su sva naselja koja pripadaju općini Sali osim Zverinca, koji je naveden kao zaseban otok. Otoku Ugljanu pripadaju naselja: Lukoran, Poljana, Preko, Sutomišćica, Ugljan (sva naselja koja pripadaju općini Preko osim Rivanja i Sestrinja, koji su također ovdje navedeni kao zasebni otoci) te općine Kali i Kukljica. Ako zanemarimo porast broja stanovnika između 1857. i 1948. godine, svi otoci bilježe postojan pad broja stanovnika kroz popisne godine. Vidljiv je blagi porast na nekim otocima tijekom godina (Olib, Pag, Pašman, Sestrinj, Silba, Ugljan i Vir 1991. godine; Pag 2001. godine; Iž, Silba i Vir 2011. godine), ali se tijekom posljednjeg međupopisnog razdoblja ukupan broj stanovnika na otocima ponovno smanjio, što je trend koji će se nastaviti i u budućnosti zbog već spomenutih

ekonomskih i društvenih razloga (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.*, 2013; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021.*, 2022). Prirodni priraštaj na zadarskim otocima posljednji je put zabilježen 1967. godine, kada dolazi do vitalne inverzije uz povećanje smrtnosti, te oni od tada bilježe prirodni pad svake godine. Natalitet na otocima kontinuirano se smanjuje, pogotovo na udaljenijim otocima, a povezano s time se na otocima počinje javljati izrazito starenje i depopulacija (Lajić, 1986).

Tab. 4. Kretanje broja stanovnika na otocima Zadarske županije od 1857. do 2021. godine

OTOCI	1857.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.	2021.
Dugi Otok	2173	4670	3816	3404	3244	1938	1609	1566	1517	1487
Ist	342	552	544	495	412	299	237	202	182	146
Iž	1126	2182	2034	1638	1301	768	657	557	615	516
Molat	662	977	424	335	247	135	114	96	107	85
Olib	1195	914	805	585	569	226	714	147	140	117
Pag	3544	5389	4683	4289	3819	3733	4116	4350	3846	3175
Pašman	2051	4310	3402	2995	3000	2483	2597	2004	2082	2136
Premuda	577	320	273	213	152	98	73	58	64	65
Rava	173	411	371	305	234	147	120	98	117	67
Rivanj	35	99	103	79	55	30	20	22	31	23
Sestrunj	126	382	373	322	354	96	123	48	48	45
Silba	1559	514	444	397	339	198	221	265	292	344
Ugljan	4459	10552	10346	10159	9817	6774	7518	6164	6049	5666
Vir	358	1072	1120	1069	959	866	860	1608	3000	3045
Vrgada	271	538	513	449	408	311	236	242	249	209
Zverinac	67	158	161	153	146	96	59	48	43	55

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.*, 2013; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021.*, 2022

Prema podacima Popisa stanovništva 1953. godine, većina Gradova i općina koje čine sadašnju Zadarsku županiju doživjelo je blagi porast broja stanovnika. Pad broja stanovnika između Popisa 1948. i 1953. godine doživjeli su Gračac, Pag, Pašman, Preko, Sali, Starigrad i Tkon (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005). Važno je naglasiti da se taj porast broja stanovnika ponajprije događao u općinskim središtima, dok je stanovništvo ostalih naselja unutar općina ostajalo na istome broju, uzrok čega je i manjak društveno-gospodarskih funkcija u tim naseljima (Friganović, 1978). Urbanizaciju Hrvatske u poslijeratnom razdoblju, a posebno pedesetih godina, karakterizira izrazita polarizacija uvjetovana koncentracijom stanovništva i radnih mjesta u centre rada, što je bilo popraćeno ruralnim egzodusom u idućim desetljećima (Vresk, 1989).

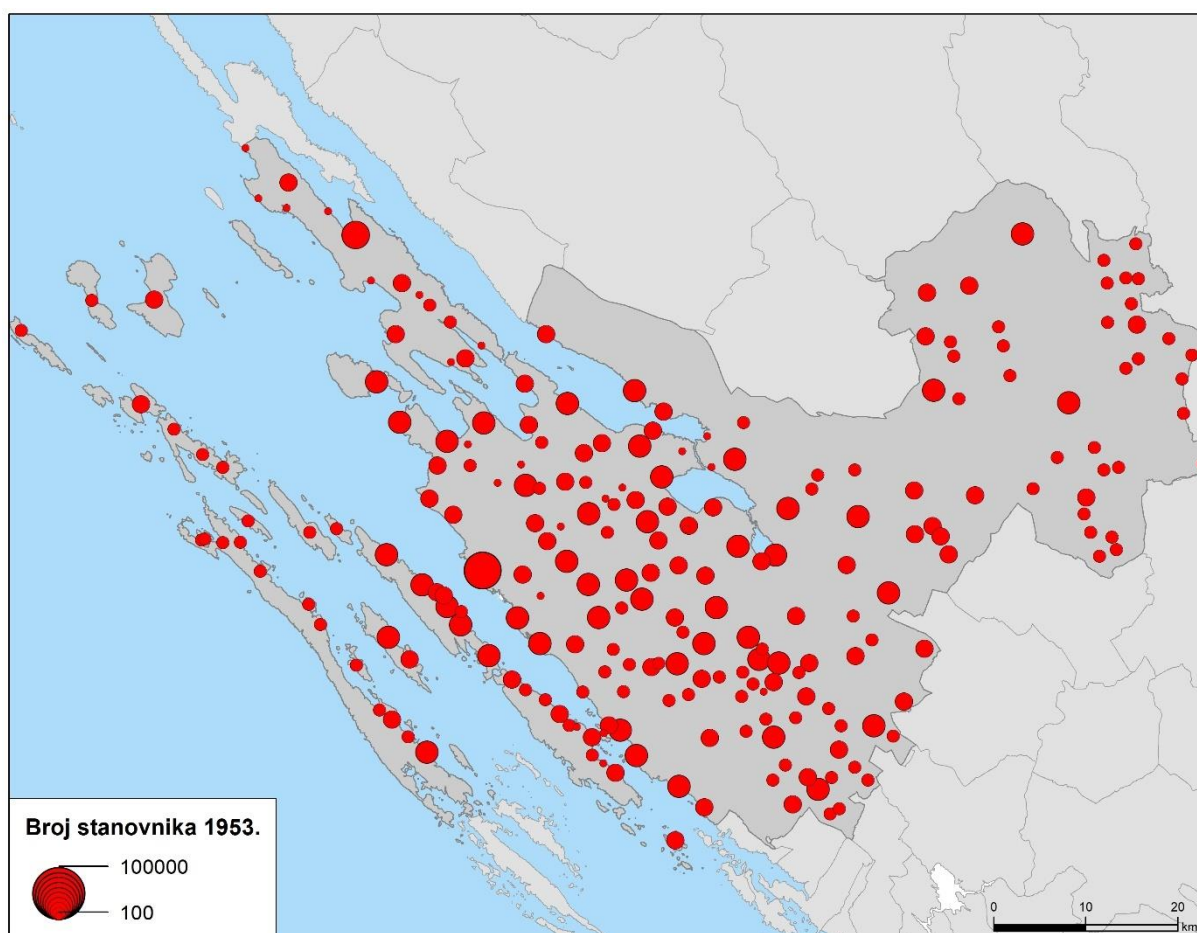
Najveći udio stanovnika (29,48 %) živio je u naseljima veličine 1001 – 2000 stanovnika, kao i tijekom prošlog Popisa, dok je njih najmanje (0,22 %) živjelo u naseljima koja su imala manje od 100 stanovnika, koja su činila i najmanji udio u ukupnome broju naselja (tab. 5). Najveći udio činila su naselja veličine 401 – 700 stanovnika, u kojima je tada

živjelo 20,76 % ukupnog stanovništva županije (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005).

Tab. 5. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1953. godine

	Broj stanovnika	Broj naselja	Udio (%)	
			stanovnika	naselja
>2000	36 517	9	22,45	4,11
1001 – 2000	47 953	39	29,48	17,81
701 – 1000	24 848	30	15,28	13,70
401 – 700	33 772	63	20,76	28,77
201 – 400	16 833	54	10,35	24,66
101 – 200	2 357	16	1,45	7,31
≤ 100	361	8	0,22	3,65
Ukupno	162 641	219	100	100

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005

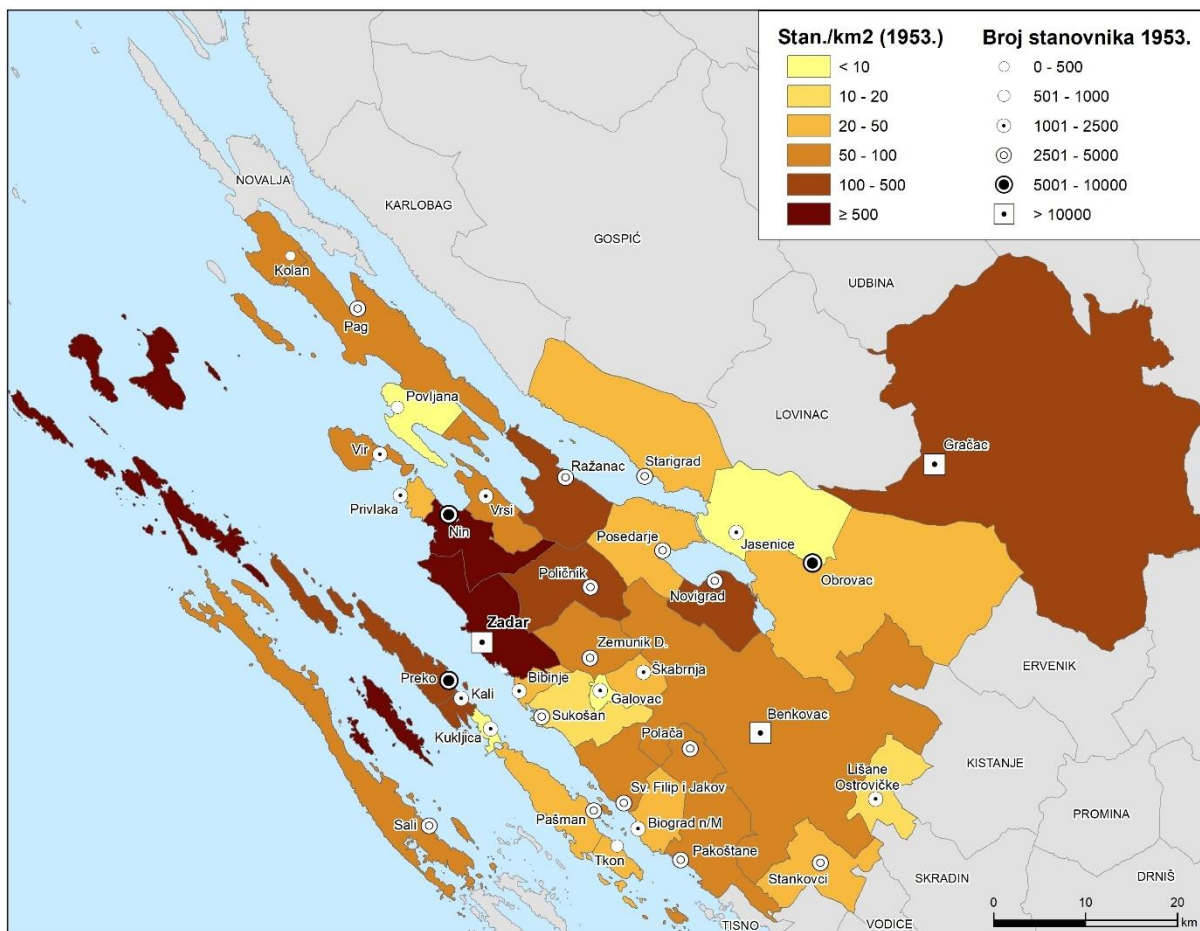

Sl. 9. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1953. godine

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; DGU, 2024; OSM, 2024

Pedesetih godina dolazi do dodatnog porasta broja stanovnika i po naseljima županije te se zadržava i raspored naselja po veličini. Većina naselja doživjela je blagi porast broja

stanovnika, dok su značajniji porast doživjela određena naselja koja se protežu sredinom županije, kao i naselja na obali (sl. 9). Primjetan pad broja stanovnika zabilježilo je, kao i na prošleme popisu, nekoliko obalnih naselja i naselja uz granicu s BiH (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005). Najviše stanovnika prema Popisu iz 1953. ponovno ima grad Benkovac (25 755 stan.), a najmanje i dalje ima općina Kolan (678 stan.). Najveću gustoću naseljenosti ponovno je imao Grad Zadar (688,24 stan./km²), a najmanju i dalje općina Kukljica (1,68 stan./km²) (sl. 10). Većina Gradova i općina ima gustoću naseljenosti veću od 100 stan./km², a posebno se ističu Nin, Zadar i Ražanc s najvećom gustoćom naseljenosti. Najmanju gustoću naseljenosti, osim Kukljice, imaju Galovac, Jasenice i Poveljana.

Sl. 10. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 1953. godine
Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; DGU, 2024; OSM, 2024

Prostor Zadarske županije je tada, kao i danas, obilježavala razlika u broju žena i muškaraca, što je posljedica Drugog svjetskog rata, kao i iseljavanja većeg broja muškaraca nego žena. Razlike u broju vidljivije su u starijim dobnim skupinama (55-59 i 60 i više) (Friganović, 1978). Razlike se očituju i po naseljima – tako manja naselja imaju veći broj

muškog, a veća naselja veći broj ženskog stanovništva. Manja naselja zahvaća i proces deruralizacije, odnosno počinje iseljavanje seoskog stanovništva prema gradovima. Na brojnost takvih migranata utjecali su brojni čimbenici, među kojima i kolektivizacija privrednog zemljišta te ograničavanje ulaganja u poljoprivredu, kao i manjak radne snage u zapadnoeuropskim zemljama koji je uslijedio nakon privrednih reformi i obnova (Bejaković, 2015; Mesić i Heršak, 1989). Pedesetih godina počelo je i iseljavanje radnog stanovništva čitave Jugoslavije, pretežito u Francusku i SR Njemačku, što su krajem desetljeća pojedine zemlje primitka počele ograničavati (Baučić, 1971).

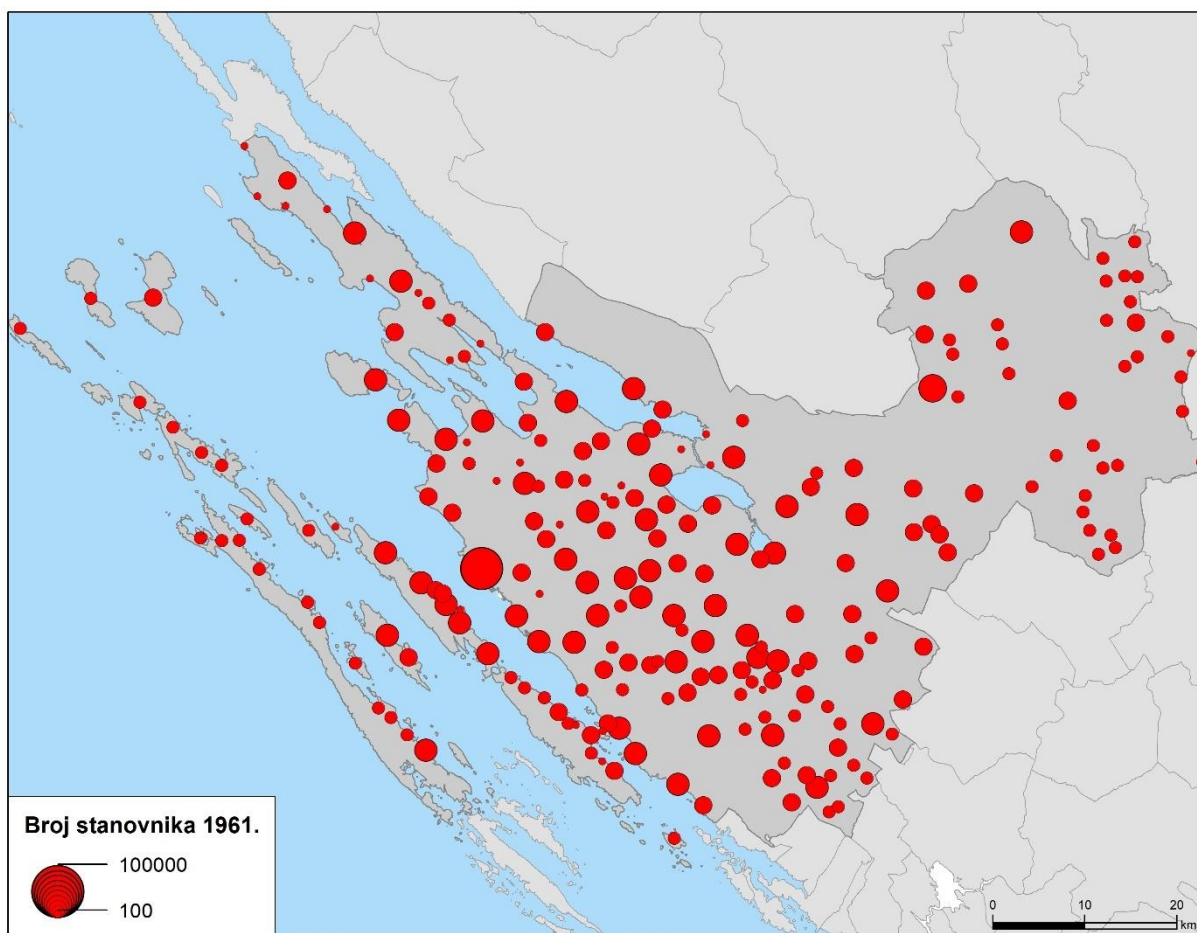
Šezdesetih godina prošlog stoljeća dolazi do otvaranja granica, čime je tadašnja Jugoslavija poticala odlazak stanovništva. Migraciju potiču i tzv. „zemlje-uvoznice” različitim mjerama, kao što je na primjer uspostavljanje zajedničkog tržišta nordijskih zemalja kojim je omogućeno slobodno kretanje radne snage, prvo među tim zemljama, a kasnije se uključuju i mediteranske zemlje, zajedno s Jugoslavijom. Sličnu mjeru uvele su i zemlje Beneluxa, a Rimskim ugovorom (1957.) omogućeno je intenzivnije kretanje radnika između zemalja članica Europske ekonomske zajednice (EEZ) (Wertheimer-Baletić, 1969). Najveći dio migracijskog kontingenta tada su činili „radnici migranti”, ili *Gastarbeiteri*, koji su odlazili u SR Njemačku. Značajan utjecaj na broj jugoslavenskih migranata imala je i privredna reforma provedena 1965. godine, koja je, kroz procese modernizacije radnih organizacija i racionalizaciju proizvodnje, trebala jugoslavenskoj privrednoj proizvodnji osigurati određenu konkurentnost na međunarodnom tržištu. Tijekom prvih godina provedbe reforme smanjuje se broj zaposlenih, što potiče iseljavanje radnog stanovništva u potrazi za zaposlenjem. SR Hrvatska je tijekom šezdesetih godina imala najveći broj vanjskih migranata, ako i najveću stopu migracije u čitavoj Europi (7,5), te je doživjela generacijsku depopulaciju (Baučić, 1971; Komušanac, 2023).

Takve vanjske migrante država je svrstavala u „radnike na privremenom radu u inozemstvu”, što je bio pokušaj njihovog uključivanja u šire društvene procese, odnosno u razvoj jugoslavenskog društva. Država je provela brojne inicijative kako bi omogućila integraciju migranata s domaćim stanovništvom, ali u praksi nije uspjela implementirati niti jednu od njih. Takve inicijative podrazumijevale su i međunarodnu suradnju, koja nikada nije bila kvalitetno razvijena, a pitanje iseljenika prebacivalo se među različitim resorima (Hrštić i Šakić, 2022). Iseljenička politika se na saveznoj razini provodila izrazito nekonzistentno; osnovano je mnogo institucija koje su u svojoj nadležnosti imale odnose s iseljenicima, ali su

relativno brzo zatvarane, a njihove su nadležnosti preuzimale novoosnovane, u pravilu iste, institucije. Takav način provođenja migracijskih politika za posljedicu je imao izrazito kompliciran labirint birokracije, te je uključivanje iseljenika u razvoj domaćeg društva dodatno otežan.

Šezdesetih godina 20. st. počinju polako jačati i dnevna i unutargradska migracija na prostorima Hrvatske, iako je u njoj tada sudjelovalo tek 19 % stanovništva, većina kojih je odlazila u četiri najveća gradska područja (Zagreb, Split, Rijeka i Osijek). Većina migranata bila je zaposlena u sekundarnom i tercijarnom sektoru, dok ih je samo 9 % pripadalo primarnom sektoru. Dnevna migracija je u Zadru i okolici bila relativno dobro razvijena kao posljedica izražene deagrarizacije. Zadar se zbog posljedica ratnog razaranja sporo uključivao u procese unutargradskog kretanja radne snage, a željeznička veza sa zaleđem uspostavljena je tek 1967. godine (Crkvenčić, 1968). U Zadarskoj se županiji nastavljaju trendovi blagog porasta broja stanovnika s prošlih popisa i na Popisu 1961. godine. Samo nekoliko otočnih i naselja u unutrašnjosti zabilježilo je pad broja stanovnika, dok ostala naselja nastavljaju bilježiti porast. Najznačajniji porast broja stanovnika vidljiv je upravo u Zadru, gdje je broj stanovnika narastao za skoro 10 000 (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005), većinom zbog povećane imigracije u grad (tek 32,6 % stanovništva bilo je rođeno u Zadru) (Graovac, 2004a).

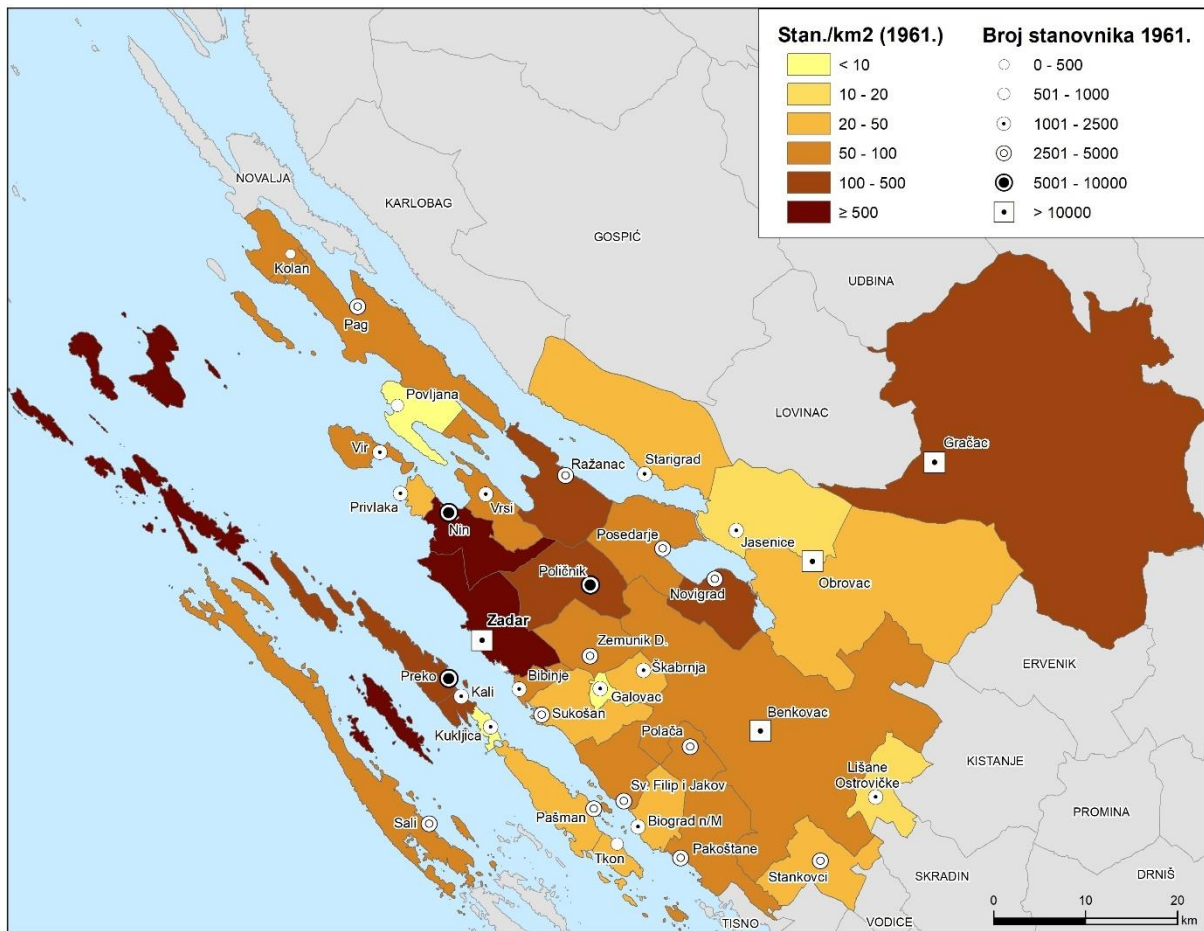
Na sl. 11 prikazana su naselja županije po broju stanovnika 1961. godine. Nisu vidljive neke veće promjene u odnosu na podatke prethodnog popisa – najveća naselja i dalje su ona na obali i u blizini Zadra. Glavni razlog takve pozitivne promjene je industrijalizacija i intenzivniji gospodarski razvoj grada, što je omogućilo i otvaranje mnogobrojnih novih radnih mjesta, ali i potaknulo doseljavanje okolnog stanovništva u grad. Pozitivan učinak imala je i Jadranska obalna cesta, dovršena 1938. godine, koja je povezivala cjelokupnu jadransku obalu, od Pule, preko Rijeke, Zadra, Šibenika, Splita, Makarske, Dubrovnika do granice s Crnom Gorom (Graovac, 2004a; Šego i Dodig, 2019).

Sl. 11. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1961. godine

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; DGU, 2024; OSM, 2024

Prema podacima Popisa 1961. godine, većina Gradova i općina ponovno doživljava porast broja stanovnika; pad broja stanovnika vidljiv je u Gradu Pagu, te općinama Gračac, Kali, Kukljica, Pašman, Preko, Sali, Stankovci, Starigrad, Tkon i Vir (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005). Najviše stanovnika imao je Grad Zadar (33 464 stan.), a najmanje ih je i te godine imala općina Kolan (688 stan.). Najveću gustoću naseljenosti imao je Grad Zadar (904,43 stan./km²), a najmanju ponovno općina Kukljica (1,54 stan./km²) (sl. 12). Gradovi Nin i Zadar i na ovome popisu imaju najveću gustoću naseljenosti, a kao gušće naseljene općine ističu se Gračac, Novigrad, Poličnik, Preko i Ražanac. Osim Kukljice, općine s manjom gustoćom naseljenosti su Galovac i Povljana. Općine s najvećom koncentracijom stanovništva i dalje su one najbliže Zadru i njegovom gravitacijskom utjecaju.

Sl. 12. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 1961. godine
Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; DGU, 2024; OSM, 2024

Tab. 6. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1961. godine

	Broj stanovnika	Broj naselja	Udio (%)	
			stanovnika	naselja
>2000	48 518	10	27,74	4,57
1001 – 2000	51 076	41	29,78	18,72
701 – 1000	20 428	25	11,68	11,42
401 – 700	35 362	65	20,22	29,68
201 – 400	15 797	53	9,03	24,20
101 – 200	2 000	13	1,14	5,94
0 – 100	703	12	0,40	5,48
Ukupno	174 884	219	100	100

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005

Najveći udio stanovnika, njih 29,78 %, živio je u naseljima veličine 1001 - 2000 stanovnika, a najmanji (0,40 %) u naseljima veličine ispod 100 stanovnika (tab. 6). Najmanji udio u ukupnome broju naselja činila su naselja veličine iznad 2000 stanovnika, u kojima je tada živjelo 27,74 % ukupnog stanovništva županije. Najveći udio činila su naselja veličine

401 – 700 stanovnika, kao i na posljednja dva popisa, te je u njima živjelo 20,22 % stanovništva (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005).

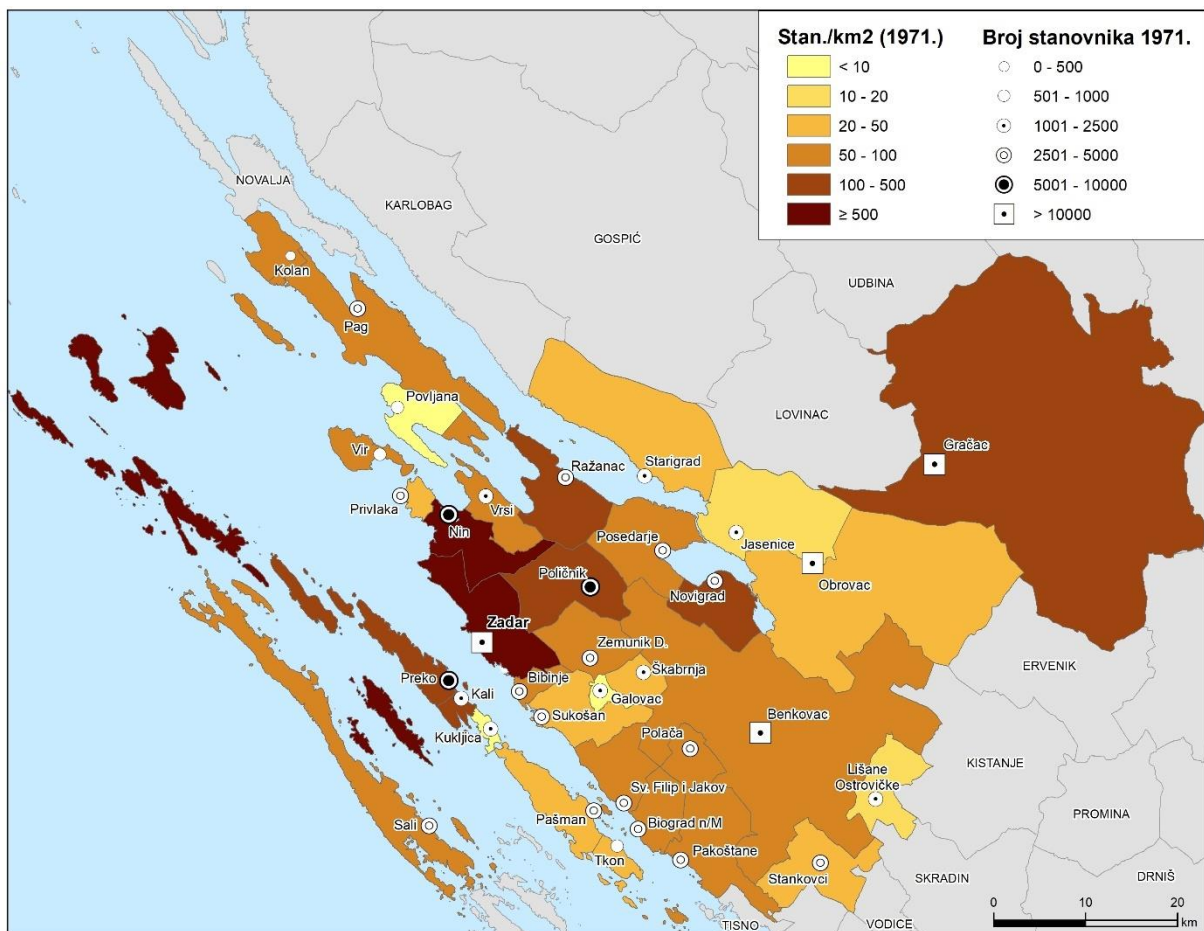
Takav trend porasta broja stanovnika djelomično se nastavio i na sljedećem Popisu stanovništva 1971. godine, iako je ovoga puta manji broj Gradova i općina zabilježio porast broja stanovnika u odnosu na prošle Popise (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005). Najviše stanovnika na ovome je Popisu ponovno imao Grad Zadar (50 520 stan.), kao i najveću gustoću naseljenosti (1365,41 stan./km²). Najmanji broj stanovnika i te je godine imala općina Kolan (597 stan.), dok je najmanju gustoću naseljenosti ponovno imala općina Kukljica (1,43 stan./km²) (sl. 13). Situacija se nije mnogo promijenila u odnosu na prošlu popisnu godinu; općine i Gradovi s najvećom i najmanjom gustoćom naseljenosti ostali su isti.

Tab. 7. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1971. godine

	Broj stanovnika	Broj naselja	Udio (%)	
			stanovnika	naselja
>2000	72 038	12	37,86	5,48
1001 – 2000	46 455	36	24,41	16,44
701 – 1000	17 673	21	9,29	9,59
401 – 700	33 767	61	17,74	27,85
201 – 400	16 207	53	8,52	24,20
101 – 200	3 171	20	1,67	9,13
0 – 100	980	16	0,52	7,31
Ukupno	190 291	219	100	100

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005

Najveći udio stanovnika, prema podacima s ovoga Popisa, imaju naselja veličine iznad 2000 stanovnika (37,86 %), koja čine najmanji udio u ukupnome broju naselja, dok najmanji udio ponovno imaju naselja s manje od 100 stanovnika (0,52 %). Najveći udio naselja i na ovome popisu činila su ona veličine 401 – 700 stanovnika, a u njima je živjelo 17,74 % ukupnog stanovništva županije (tab. 7) (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005).

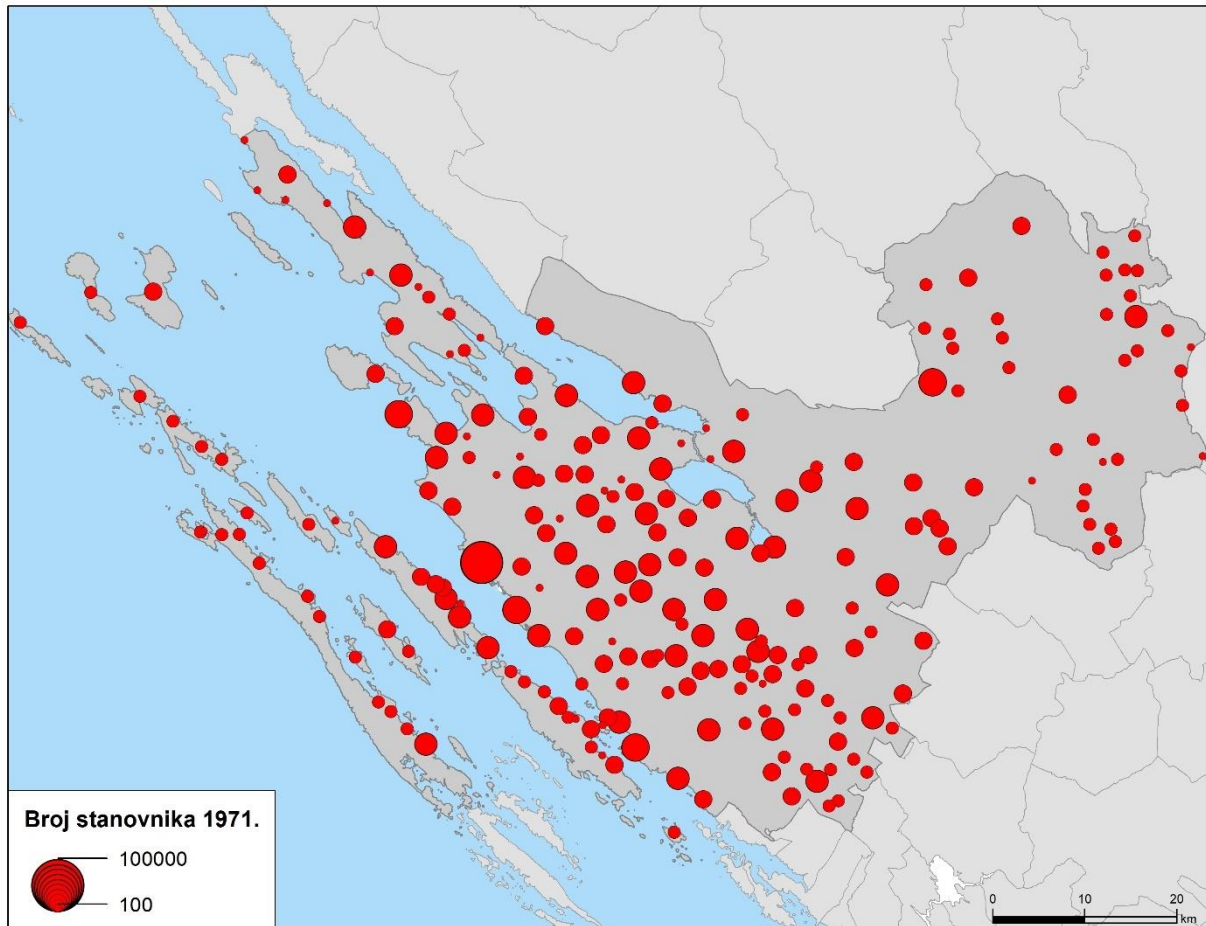

Sl. 13. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 1971. godine
Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; DGU, 2024; OSM, 2024

Prema podacima *Tablograma rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.* (2023), grad Zadar imao je i najveći broj živorođene djece (937), dok ih je najmanje rođeno u općini Kolan (3). Većina naselja županije imala je pozitivnu prirodnu promjenu, odnosno prirodni priraštaj. Prirodni pad zabilježile su općine Kolan, Kukljica, Pašman, Preko i Sali. Najpozitivniju prirodnu promjenu zabilježio je grad Biograd na Moru (15,49 ‰), a najnegativniju Kukljica (-9,45 ‰). Stopa rodnosti iznosila je za prostor čitave županije tijekom popisne godine 15,41 ‰, a stopa smrtnosti 7,13 ‰, što znači da je Zadarska županija imala pozitivnu prirodnu promjenu u iznosu od 8,28 ‰.

Sedamdesetih se godina prošlog stoljeća nastavilo i iseljavanje „radnih migranata” u zemlje Zapadne Europe u potrazi za boljom budućnosti, pa je zanimljiv i podatak da su radnici migranti imali znatno bolju školsku spremu od prosječne školske spreme ukupnog stanovništva tadašnje Jugoslavije (Vedriš, 1980). Naseljavanje se nastavilo unatoč pokušajima mnogih država da se njihov dotok zaustavi, što je bilo prouzrokovano ekonomskom recesijom zbog naftne krize 1973. godine (Mesić, 2003). Sve do tada strani su radnici dobivali

vremenski ograničene radne i boravišne dozvole tijekom razdoblja povoljnih gospodarskih prilika, kako bi im države primitka, u teoriji, mogle te dozvole oduzeti u slučaju recesije (Heršak, 1985). Tako nestašica radne snage ne utječe na profit tijekom gospodarskog rasta, a zauzvrat bi ta država ostala pošteđena domaće nezaposlenosti u vrijeme recesije.

Sl. 14. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1971. godine
Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; DGU, 2024; OSM, 2024

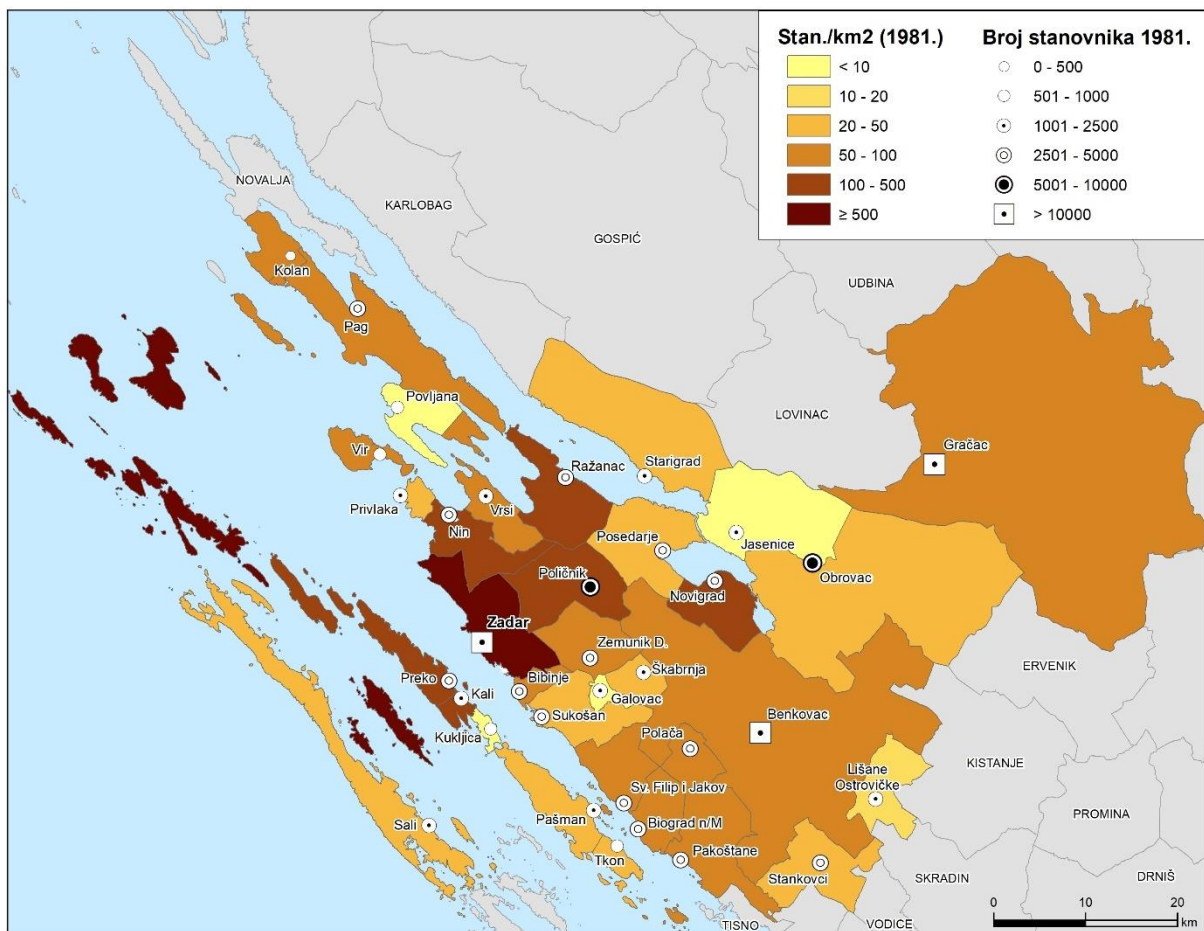
SR Hrvatska imala je 1970-ih godina najveći udio vanjskih migranata u cijeloj Jugoslaviji (5,1 % u odnosu na prosječnih 3,3 % ostatka države). Velik broj takvih migranata ubrzo su postali stalni migranti, bez namjere povratka u matičnu zemlju. Godine 1976. donesen je savezni program mjera i akcija kako bi se vanjski migranti počeli postupno vraćati u zemlju, iako ih dio po povratku u zemlju prestaje biti aktivan. S druge strane, SR Hrvatska postala je tijekom sedamdesetih godina, uz Sloveniju, glavno odredište radnika iz ostalih dijelova Jugoslavije. Hrvatska se tada ističe i kao glavno odredište tjednih i privremenih migranata iz ostalih republika i pokrajina. Većinu tih međurepubličkih migranata činili su nekvalificirani i polukvalificirani radnici, odnosno fizički radnici (Mikulić, 1985). Unatoč

tome, nastavlja se proces deruralizacije, a jača i međuseoska migracija (Oliviera-Roca, 1984, Nejašmić, 1992).

U ovome razdoblju dolazi i do drastične depopulacije zadarskog otočja (sl. 14), čije se stanovništvo u vrlo kratkome roku prepolovilo, posljedica čega je izrazit pad nataliteta te nepovoljna dobna struktura. Nepovoljan utjecaj da demografsku sliku otoka ima i njihova udaljenost od značajnijih obalnih centara i nedovoljna prometna povezanost (izuzev Ugljana i mostom premoštenog Vira), manja aglomeracija stanovništva te manjak centralnih funkcija (Lajić, 1986). Pad broja stanovnika zabilježila su i u ovome razdoblju naselja u unutrašnjosti, dok je porast broja stanovnika i dalje vidljiv samo u obalnim naseljima (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005).

Tijekom osamdesetih godina prošlog stoljeća dolazi do značajnog smanjenja udjela hrvatskih migranata u ukupnom migracijskom kontingentu SFRJ, pa je tako njihov udio pao s 33,37 % 1971. godine na 24,04 % prema Popisu 1981. godine (Nejašmić, 1987). I u ovome se desetljeću nastavljaju migracijske politike zemalja primitka (restrikcija i regulacija obiteljske imigracije, integracija trajno useljenih), kao i ohrabivanje povratka migranata u zemlje porijekla (Mesić, 2003). Nema podataka o broju dnevnih migranata na razini naselja, a današnja Zadarska županija bila je tad podijeljena između Zajednice općina Split i Gospić, tako da su dostupni jedino podaci za te ZO, koji također nisu u potpunosti točni jer su podaci o njima izdvojeni iz podataka o društveno-ekonomskom položaju vanjskih migranata i povratnika po općinama (Oliviera-Roca, 1983). Zadar je, nakon Splita, na Popisu 1981. godine imao i najveći broj zaposlenih u čitavoj Dalmaciji (28 381 zaposlenih, od čega su 71,2 % bili mještani, a ostali dnevni migranti) (Vresk, 1985).

Grad Zadar i nakon Popisa 1981. godine ima najveći broj stanovnika u županiji (67 154 stan.), dok njih najmanje nastavlja imati općina Kolan (542 stan.). Najveću gustoću naseljenosti također je imao Zadar (1814,97 stan./km²), a najmanju je ponovno imala općina Kukljica (0,75 stan./km²) (sl. 15). Obrovac i Zadar i na ovome se popisu ističu kao najgušće naseljeni, dok je Nin zabilježio smanjenje broja stanovnika. Najslabije naseljene općine nastavljaju biti Galovac, Kukljica, Poveljana, a na ovome popisu je to i općina Jasenice (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005).

Sl. 15. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 1981. godine
Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; DGU, 2024; OSM, 2024

Najviše stanovnika i te je popisne godine živjelo u naseljima veličine preko 2000 stanovnika (44,41 %), koja su činila i najmanji udio u ukupnom broju naselja. Najmanje stanovnika živjelo je u naseljima veličine ispod 100 stanovnika (0,81 %). Najveći udio naselja i na ovome su popisu činila ona veličine 401 – 700 stanovnika, te je u njima živjelo 16,41 % ukupnog stanovništva županije (tab. 8) (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005).

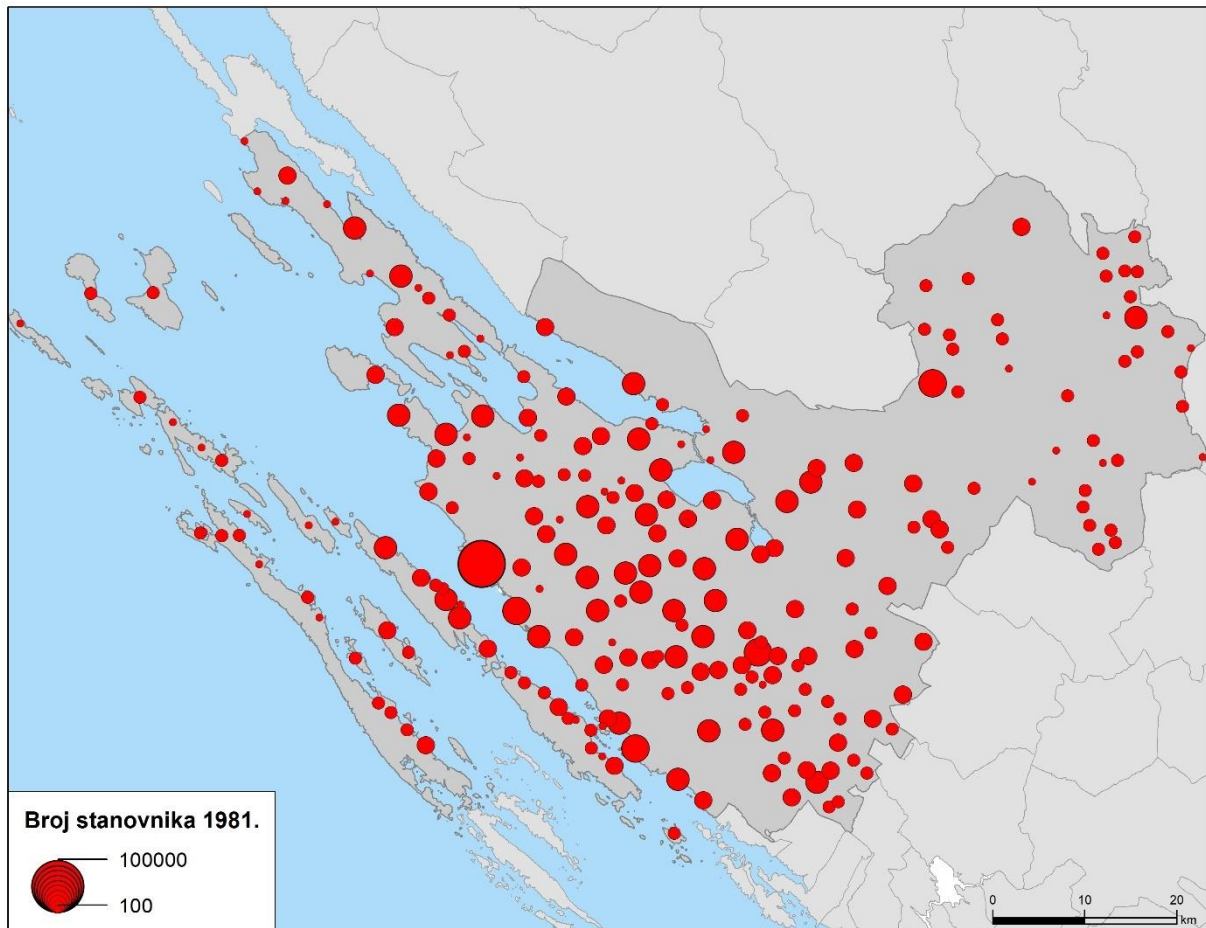
Grad Zadar ponovno je zabilježio najveći porast broja stanovnika, dok je veći dio ostalih naselja na Popisu 1981. godine zabilježilo pad broja stanovnika (sl. 16), što je najviše vidljivo na otocima i naseljima u unutrašnjosti, iako su i naselja bliža Zadru i drugim većim obalnim naseljima zabilježila manji broj stanovnika nego na prošleme Popisu.

Tab. 8. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1981. godine

	Broj stanovnika	Broj naselja	Udio (%)	
			stanovnika	naselja
>2000	86 162	9	44,41	4,11
10001 – 2000	39 024	30	20,11	13,70
701 – 1000	18 519	22	9,55	10,05
401 – 700	31 838	59	16,41	26,94
201 – 400	12 950	46	6,67	21,00
101 – 200	3 941	27	2,03	12,33
0 – 100	1 577	26	0,81	11,87
Ukupno	194 011	219	100	100

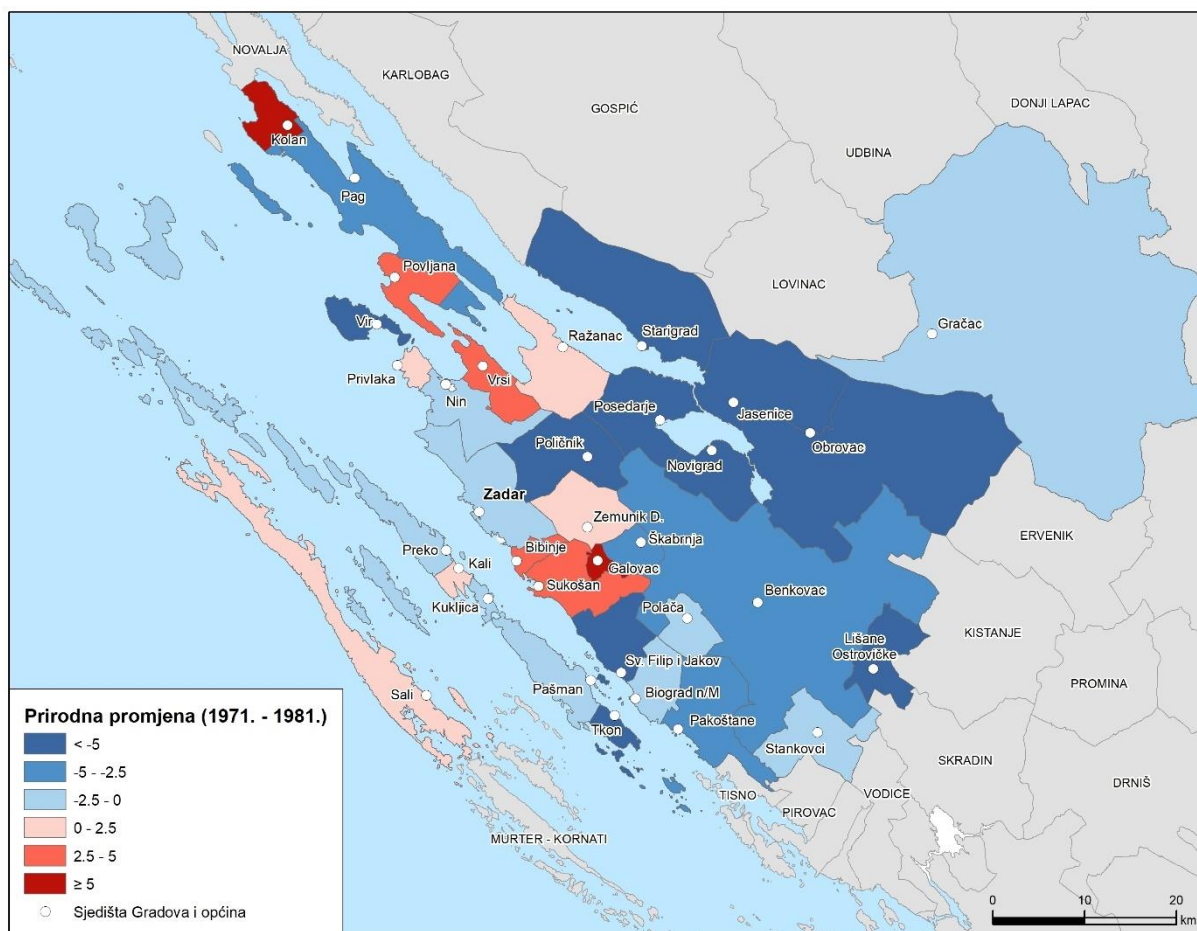
Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005

Osamdesetih je godina 20. st. završila demografska tranzicija u Hrvatskoj, tijekom koje su se postupno smanjivale stope nataliteta i mortaliteta. Smanjivanje stopa nataliteta i mortaliteta započelo je u centralnoj tranzicijskoj podetapi i nastavilo se i u posttranzicijskoj etapi, koju obilježavaju niska stopa nataliteta i stopa mortaliteta koju određuje produženje očekivanog trajanja života. Rezultat posttranzicijske etape je promjena u strukturi prirodne dinamike stanovništva, a u Hrvatskoj je ona rezultirala smanjenjem stope nataliteta ispod razine stope mortaliteta, što za posljedicu ima prirodno smanjenje stanovništva. Također se mijenjaju i čimbenici koji utječu na njihovo smanjivanje; tijekom tranzicijske etape najviše utjecaja imaju ekonomsko-socijalni čimbenici, dok u posttranzicijskoj najveći utjecaj na promjenu strukture stanovništva imaju socio-psihološki čimbenici (Wertheimer-Baletić, 2016). Stanovništvo Hrvatske je od 1961. do 1981. godine dobilo pretežno staračka obilježja. Već šezdesetih godina počinje smanjivanje udjela mladog stanovništva i sužavanje donjeg dijela dobno-spolne *piramide* države (Friganović, 1985).

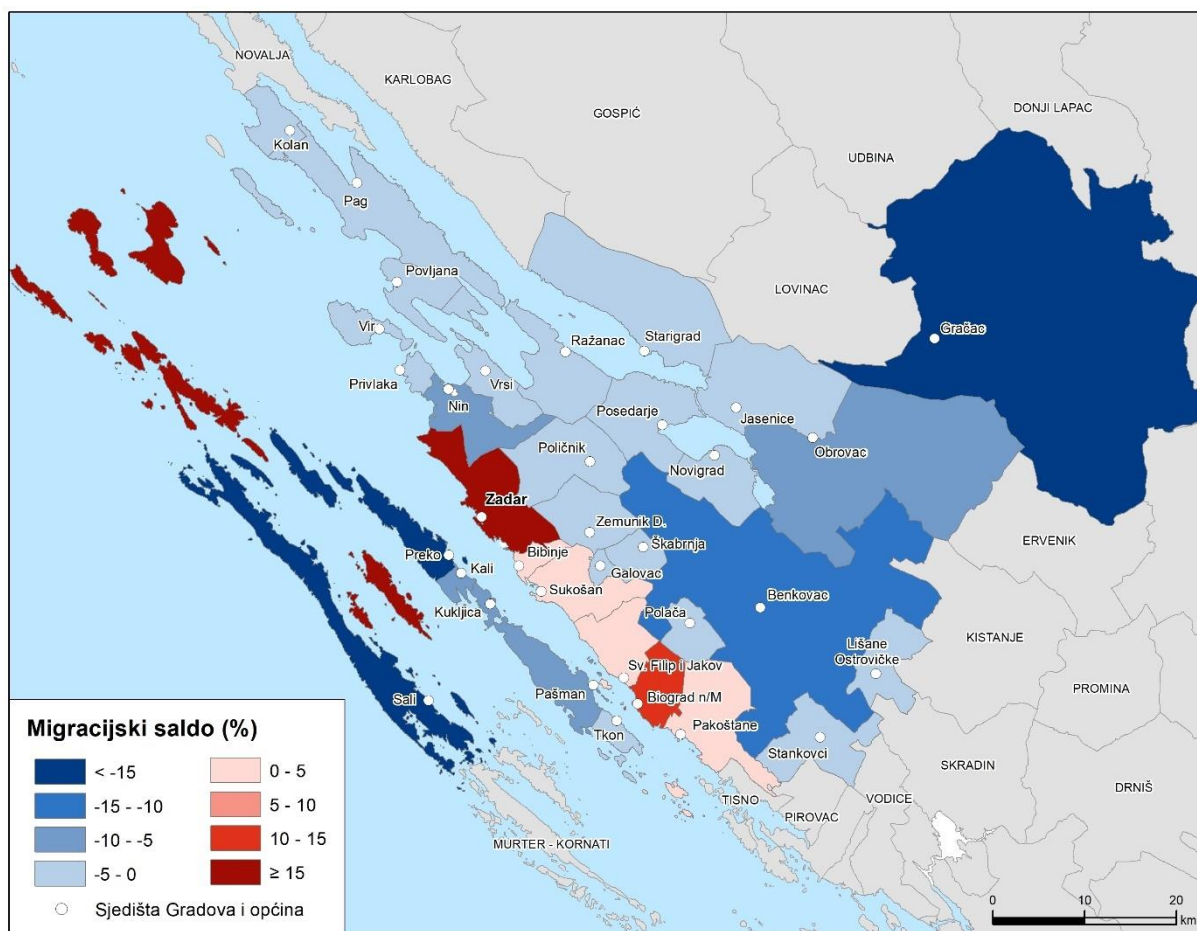
Sl. 16. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1981. godine
 Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; DGU, 2024; OSM, 2024

Tijekom osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća dolazi do ubrzanog smanjivanja nataliteta, a zatim i prirodnog priraštaja, što je bilo uvjetovano pretežito emigracijom stanovništva. Iz *Tablograma rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.* (2023) vidljive su i drastične promjene između Popisa 1971. i 1981. godine. Prema tim podacima jedino su općine Bibinje, Galovac, Kali, Kolan, Privlaka, Sali, Sukošan, Vrsi i Zemunik Donji zabilježile pozitivne prirodne promjene u međupopisnom razdoblju, a Galovac i Kolan ističu se kao općine s najpozitivnijom prirodnom promjenom u županiji. Ostatak županije bilježi negativnu prirodnu promjenu veću od -2,5 % (sl. 17).

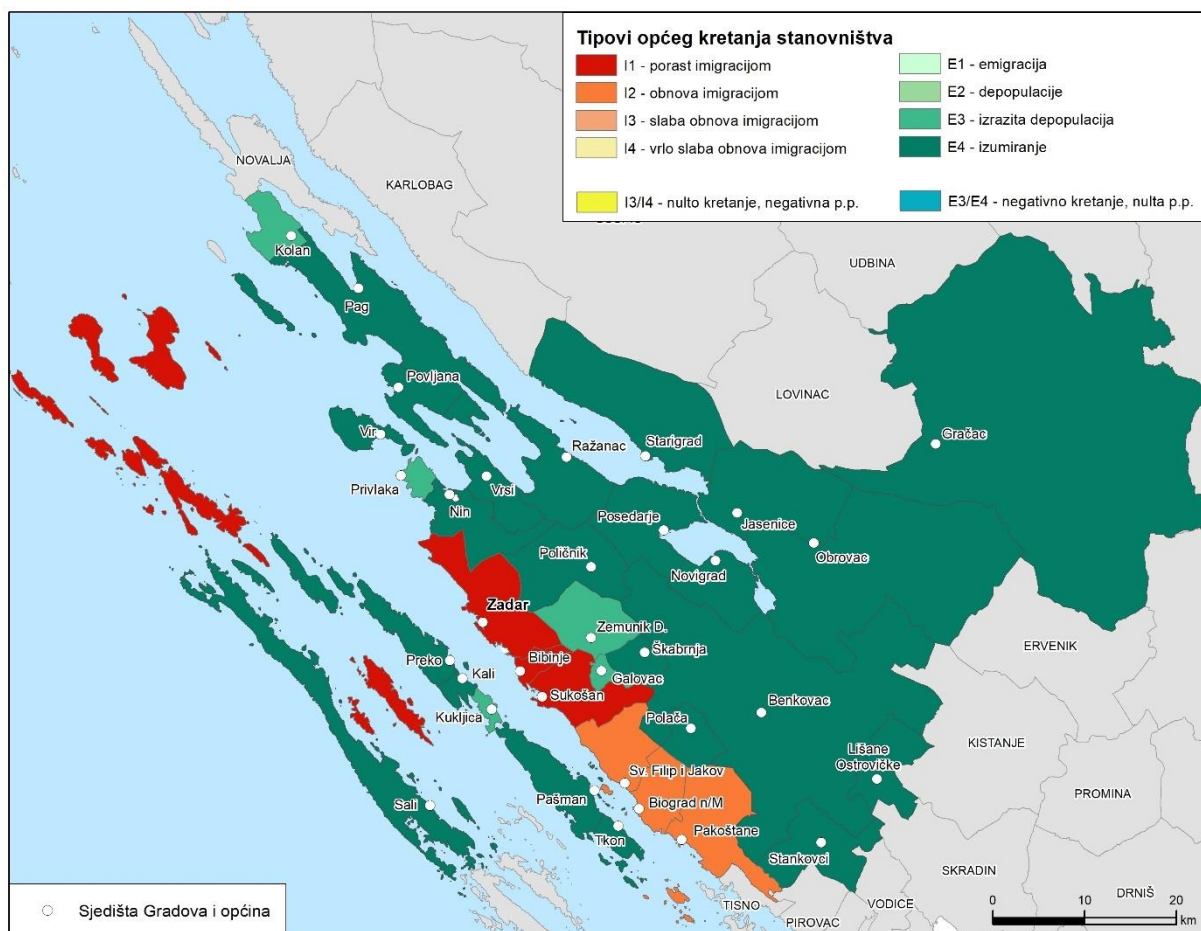
Sl. 17. Stopa prirodne promjene Gradova i općina Zadarske županije 1971. – 1981. godine
 Izvor: *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

Većina Gradova i općina zabilježila je i negativan migracijski saldo u tom međupopisnom razdoblju. Općine Gračac i Sali zabilježile su najnegativnije podatke, dok je Grad Zadar imao najpozitivniji saldo (sl. 18). Zadarska županija je tijekom ove popisne godine zabilježila smanjen prirodni priraštaj od 5,70 %; stopa rodosti za županiju iznosila je 14,16 %, a stopa smrtnosti 8,45 %. Negativna prirodna promjena vidljiva je u mnogo više Gradova i općina (Gračac, Kukljica, Nin, Novigrad, Pag, Pašman, Poličnik, Preko, Sali, Stankovci, Starigrad i Tkon). Općina Bibinje zabilježila je najpozitivniju prirodnu promjenu (16,97 %), a općina Sali najnegativniju (-14,49 %) (*Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2021.*, 2023). Izgradnjom Jadranske turističke ceste, zračne luke u Zemunik Donjem te željezničke pruge do Zadra potaknut je i razvoj turizma, što je također imalo pozitivan utjecaj na demografsku sliku Zadra, ali i okolnih naselja (Graovac, 2004a).

Sl. 18. Stopa migracijskog salda Gradova i općina Zadarske županije 1971. - 1981. godine
Izvor: *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

Na sl. 19. prikazani su tipovi općeg kretanja stanovništva županije za razdoblje 1971. – 1981. godine. Na prostoru županije tijekom tih godina dominira emigracijski tip općeg kretanja, točnije podtip E₄, izumiranje, kod kojeg su i prirodna promjena i migracijski saldo negativni. Općine Kolan, Kukljica, Privlaka i Zemunik Donji zabilježile su podtip E₃, izrazitu depopulaciju. Pozitivni tipovi općeg kretanja stanovništva vidljivi su u općinama Pakoštane i Sveti Filip i Jakov i Gradu Biograd na Moru (podtip I₂, obnova imigracijom), dok je u općinama Bibinje i Sukošan, kao i u Gradu Zadru vidljiv podtip I₁, porast imigracijom (*Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023, *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005).

Sl. 19. Tipovi općeg kretanja stanovništva Gradova i općina Zadarske županije 1971. – 1981. godine

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

4.3. Razdoblje od 1991. - 2021.

Kraj osamdesetih i početak devedesetih godina prošlog stoljeća u Istočnoj i Srednjoj Europi obilježili su politički sukobi, slom komunizma i zamjena jednostranačkih režima višestranačkim demokratskim sustavima, kao i nastanak novih država nakon raspada SFRJ i SSSR-a (Komušanac, 2023). Novonastale države, među kojima je bila i Hrvatska, bile su na početku svog postojanja suočene s procesima tranzicije, odnosno složenih ekonomskih, društvenih i političkih preobrazbi na tržišno orijentirano gospodarstvo i demokratsko društvo. Razdoblje tranzicije i prilagodbe novom načinu života imalo je utjecaj i demografske procese, odnosno na intenziviranje posttranzicijskih demografskih obilježja. Stopa totalnog fertiliteta (TFR) je početkom devedesetih u Hrvatskoj iznosila 1,6, što ju je tada svrstavalo među države s najnižom stopom fertiliteta u Europi, ali i svijetu, trend koji se nastavlja i danas (Komušanac, 2023).

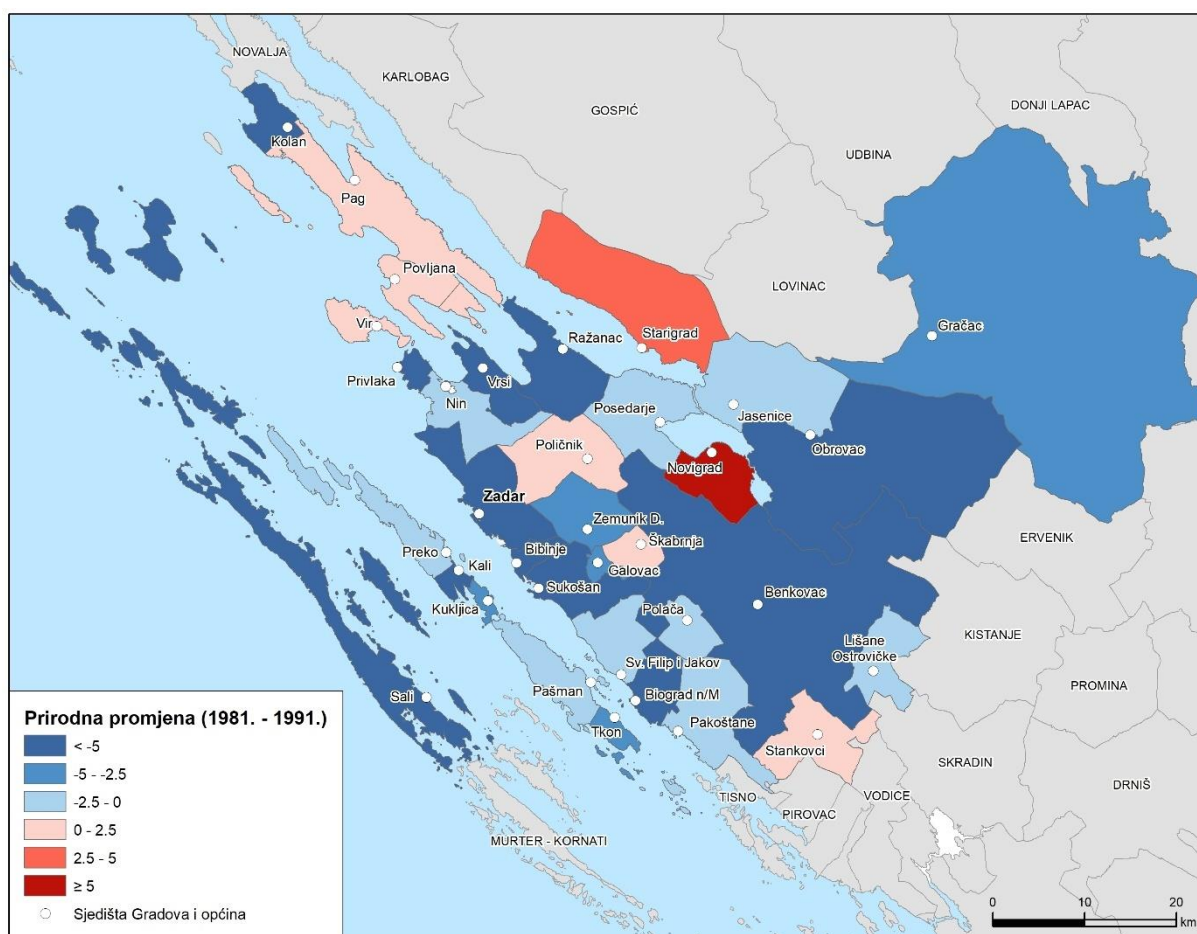
Godina 1989. prekretnica je u povijesti međunarodnih migracija; spomenute političke promjene otvorile su vrata masovnim migracijama prema zapadnim zemljama. Raspadom bivše države migracije unutar bivšeg jugoslavenskog prostora postaju vanjske migracije, većina kojih je bila etnički motivirana. Tako, na primjer, u Njemačku odlaze većinom etnički Nijemci iz SSSR-a, Poljske, Rumunjske i drugih istočnoeuropskih zemalja (Lajić, 2002; Zlatković Winter, 2004). Uz etničke, prevladavaju i prisilne migracije dio kojih su izbjeglice, prognanici, tražitelji azila i ratom raseljene osobe. Vlada Republike Hrvatske se odredbama iz Ustava (22. prosinca 1990.) obvezala osigurati zaštitu svojim državljanima u inozemstvu, promicati njihove veze s domovinom te im omogućiti sudjelovanje u hrvatskim izbornim procesima (Hrstić i Šakić, 2022). Na izborima 1995. godine uvedena je zasebna izborna jedinica za hrvatske državljane koji nemaju prebivalište u Republici Hrvatskoj, te oni biraju 12 predstavnika iseljeničtva u Zastupnički dom Hrvatskog sabora.

Godine nakon Domovinskog rata se po pitanju migracija mogu podijeliti na tri razdoblja (Mežnarić i Stubbs, 2012):

- razdoblje od 1991. do 1995. godine tijekom kojeg prevladavaju migracije zbog ratnih zbivanja na hrvatskom teritoriju te raste broj izbjeglica i prisilno unutarnje premještanje stanovništva;
- razdoblje od 1996. do 2000. godine kada dolazi do narušavanja ljudskih prava i diskriminacije stranog stanovništva te naposljetku stabilizacije migracije; te
- razdoblje nakon 2001. godine kada migracija ponovno poprima svoje predratne uzorke i procese (ekonomska emigracija i povratak takvih migranata, dnevne migracije i cirkulacija stanovništva).

Popis stanovništva 1991. godine proveden je u ožujku, dva mjeseca prije početka srpske agresije na Hrvatsku. Već su na ovome popisu zabilježene depopulacijske tendencije i starenje stanovništva, što za posljedicu ima nulti prirodni prirast koji ubrzo dobiva i negativan predznak, kao i sve manji ukupni porast broja stanovnika. Generacijska depopulacija ženskog stanovništva, točnije reprodukcijaska depopulacija, prisutna je još od 1950-ih godina, a šezdesetih godina javlja se i generacijska depopulacija ukupnog stanovništva te počinje i smanjivanje udjela mladog stanovništva (Wertheimer-Baletić, 2005). Od 1980-ih godina se u zemljama s ekonomijom u tranziciji provode stimulatívne, ili pronatalitetne, populacijske politike, kako bi se usporio pad nataliteta i prirodnog prirasta. Međutim, Republika Hrvatska nije provodila takvu politiku, pa su demografske promjene, praćene stalnim iseljavanjima,

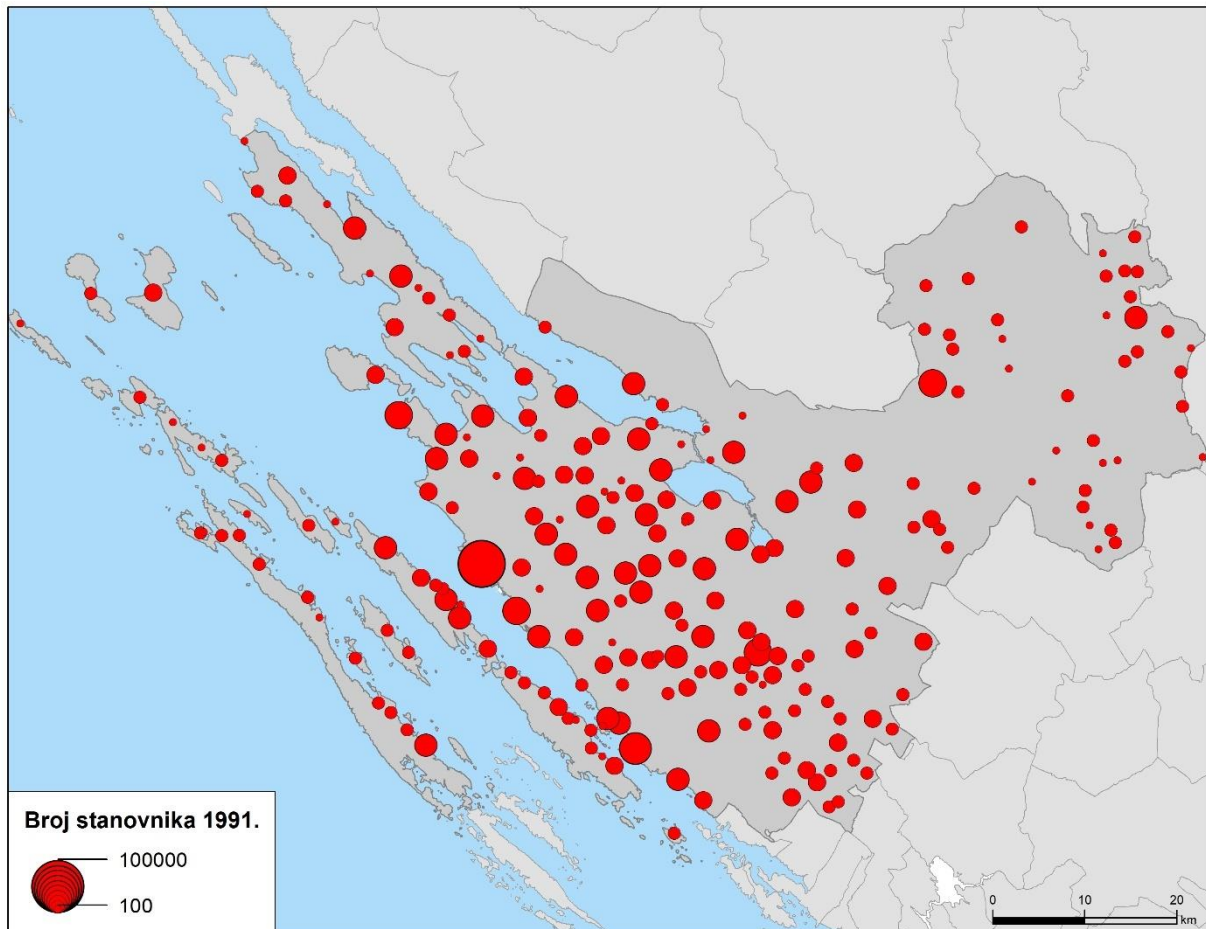
imale izrazito negativan utjecaj na današnje kretanje stanovništva (Wertheimer-Baletić, 2003). Početkom devedesetih godina počinje i prirodna depopulacija u Hrvatskoj, potaknuta većom nezaposlenosti uslijed rata i tranzicije gospodarstva iz samoupravnog socijalističkog u tržišno, što je utjecalo i na demografsko starenje stanovništva (Gelo, 1999; Komušanac, 2023). Nije pomoglo ni useljavanje određenog broja mlađeg stanovništva, te je Zadarska županija imala jedan od najvećih porasta prosječne starosti stanovništva između 1991. i 1998. godine (s 36,0 na 38,8 godina).

Sl. 20. Stopa prirodne promjene Gradova i općina Zadarske županije 1981. – 1991. godine
Izvor: *Tabloami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

Većina Gradova i općina Zadarske županije je i u ovom međupopisnom razdoblju doživjela negativnu prirodnu promjenu, odnosno prirodni pad, i to veći od -5 % (sl. 20); samo su općine Novigrad, Poličnik, Povljana, Starigrad, Škabrnja i Vir te Grad Pag zabilježili pozitivnu prirodnu promjenu, a jedino je Novigrad imao stopu prirodnog priraštaja iznad 5 %.

Broj stanovnika otočnih i naselja u unutrašnjosti nastavlja se smanjivati (sl. 21); porast broja stanovnika vidljiv je tek u nekolicini gradova na obali. Važno je napomenuti da prema metodologiji popisa osobe odsutne izvan Hrvatske duže od godine dana nisu ubrajane u stalno stanovništvo, a kako nije proveden novi popis nakon rata, stvaran broj stanovnika je u stvari nepoznat te postoje samo procjene (Gelo, 1999). Broj stanovnika Zadarske županije procijenjen je 1998. godine na 148 273 stanovnika, odnosno 41 tisuća manje u odnosu na Popis 1991. godine.

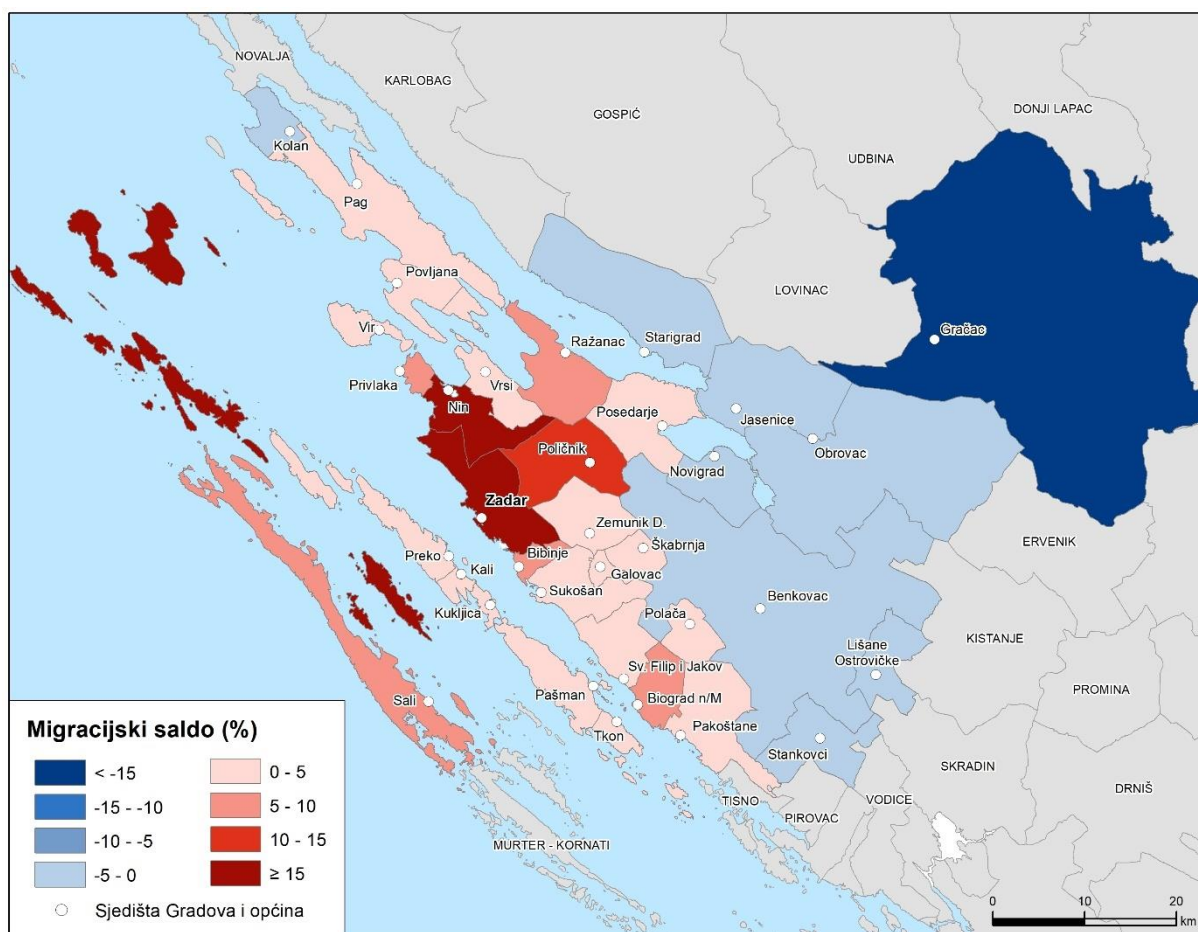

Sl. 21. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1991. godine

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; DGU, 2024; OSM, 2024

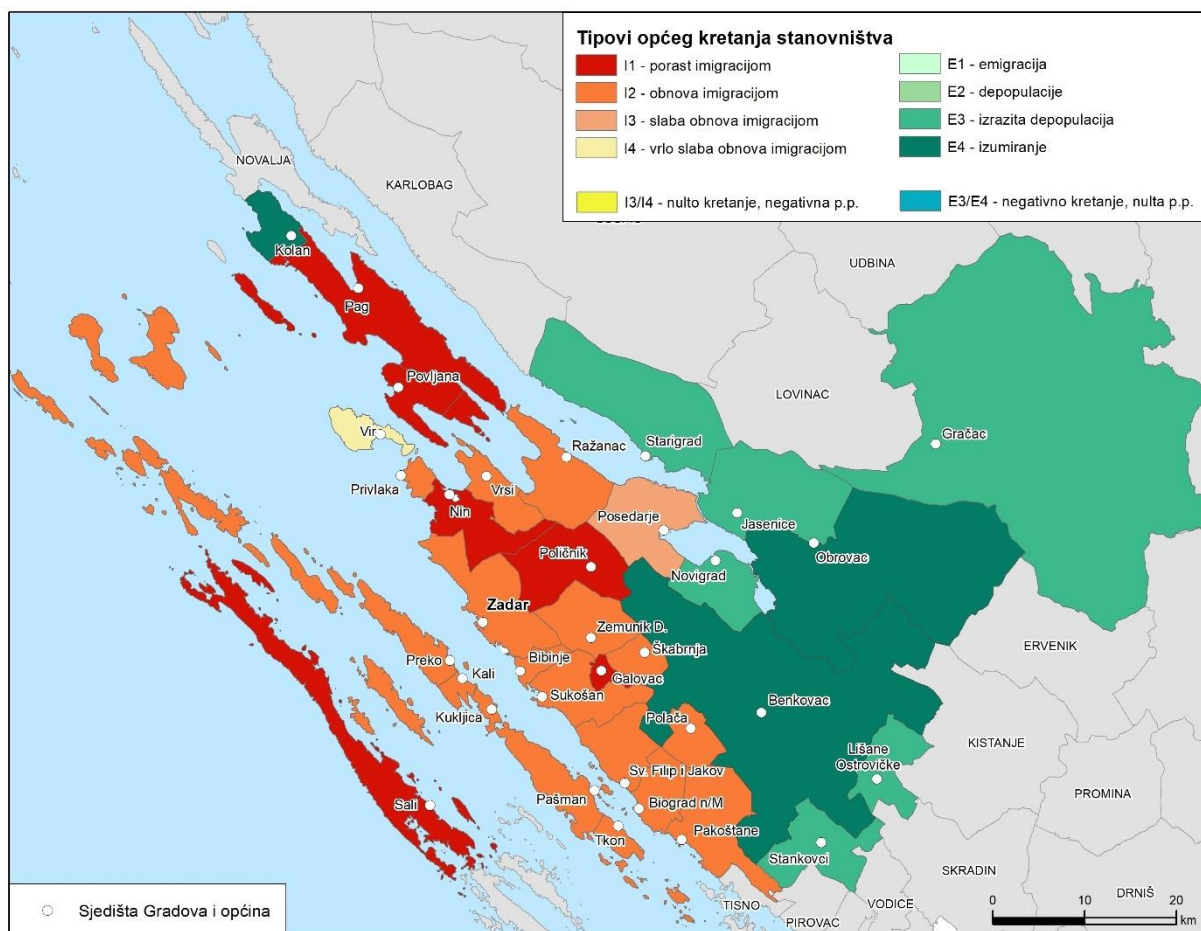
U ovome razdoblju dolazi i do smanjenja unutarnjih migracija, pa tako pada i broj doseljenog stanovništva u Zadar. Grad Zadar je unatoč tome zabilježio porast broja stanovnika, što je djelomično i posljedica priključivanja četiri prigradska naselja samome Gradu 1985. godine (Graovac, 2004a). Na sl. 22. vidljiv je blago pozitivan migracijski saldo u većini županije, ponajviše u Gradovima i općinama na obali, kao i onima smještenima na otocima. Jasno se ističu otoci koji administrativno pripadaju Gradu Zadru, što samo znači da je Grad Zadar kao administrativna cjelina zabilježio pozitivnu migracijsku bilancu;

stanovništvo s udaljenijih otoka i dalje nastavlja iseljavati (vidi sl. 21). Najnegativniji migracijski saldo vidljiv je u općini Gračac, koja je na Popisu 1991. zabilježila i najveći pad broja stanovnika u odnosu na prethodni Popis (*Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005). Grad Zadar zabilježio je i najveći broj stanovnika na Popisu 1991. (80 355 stan.), dok ih je općina Kolan i ove godine imala najmanje (525 stan.).

Sl. 22. Stopa migracijskog salda Gradova i općina Zadarske županije 1981. – 1991. godine
Izvor: *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

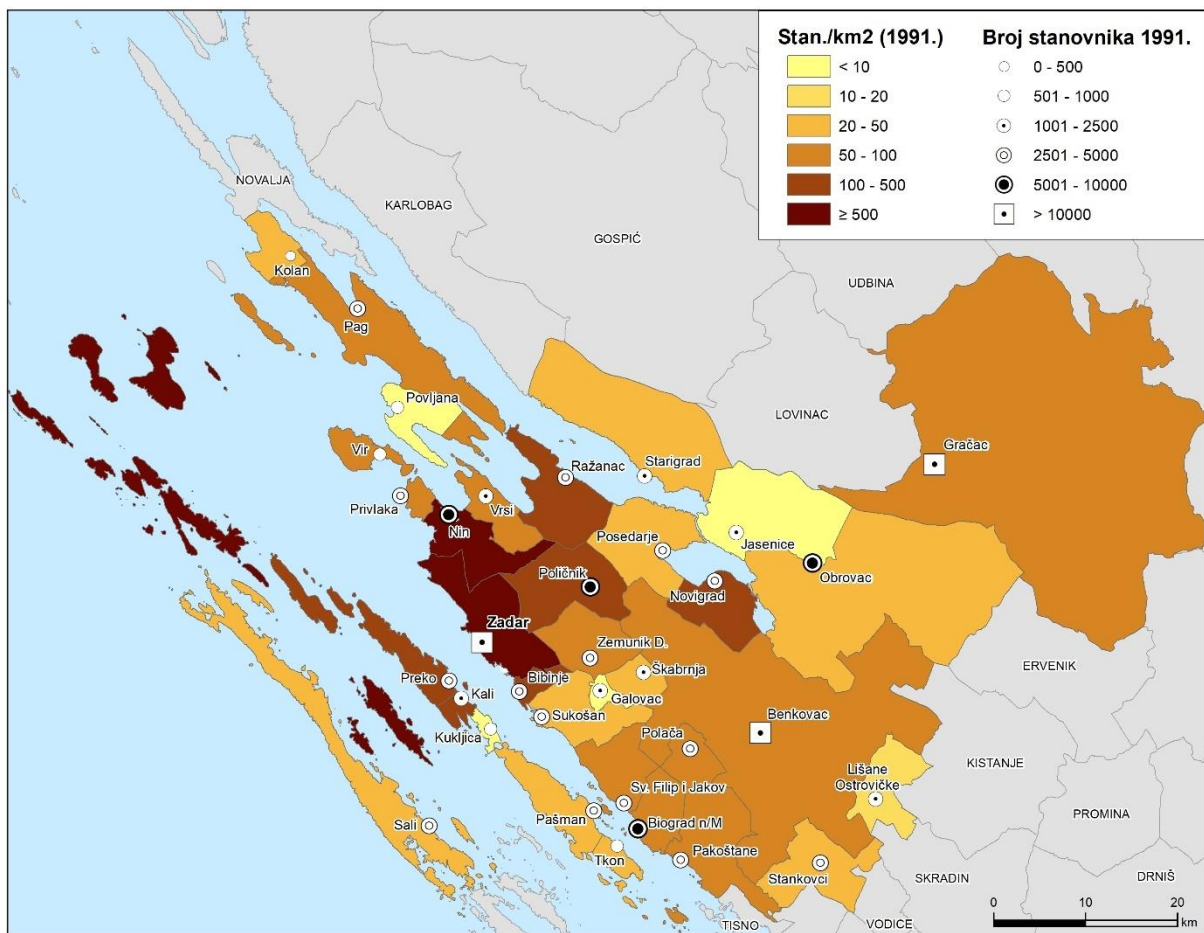
Na sl. 23. prikazani su tipovi općeg kretanja stanovništva Gradova i općina u međupopisnom razdoblju 1981. – 1991. godine. Situacija se znatno poboljšala u odnosu na prošlo međupopisno razdoblje; samo su općine Kolan i Škabrnja te Gradovi Benkovac i Obrovac zabilježili podtip E₄ (izumiranje), a općine Gračac, Jasenice, Lišane Ostrovičke, Novigrad, Stankovci i Starigrad podtip E₃ (izrazita depopulacija). Ostatak županije zabilježio je ili podtip I₁ (porast imigracijom) ili I₂ (obnova imigracijom) (*Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005).

Sl. 23. Tipovi općeg kretanja stanovništva Gradova i općina Zadarske županije 1981. – 1991. godine

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

Najveću gustoću naseljenosti je i na ovome Popisu imao Grad Zadar (2171,76 stan./km²), a općina Kukljica najmanju (0,91 stan./km²) (sl. 24). Većina Gradova i općina imalo je gustoću naseljenosti manju od 100 stan./km², te se kao najrjeđe naseljeni, uz Kukljicu, ističu još Galovac, Jasenice i Poveljana. Najveću gustoću naseljenosti, uz Zadar, ima Grad Nin, a posebno se ističu još i općine Bibinje, Novigrad, Poličnik, Preko i Ražanac. Situacija je po pitanju gustoće naseljenosti stanovnika ostala jednaka onoj s prošlog popisa, jedino su Nin i Kolan zabilježili veću gustoću naseljenosti.

Sl. 24. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 1991. godine
Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; DGU, 2024; OSM, 2024

Tab. 9. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1991. godine

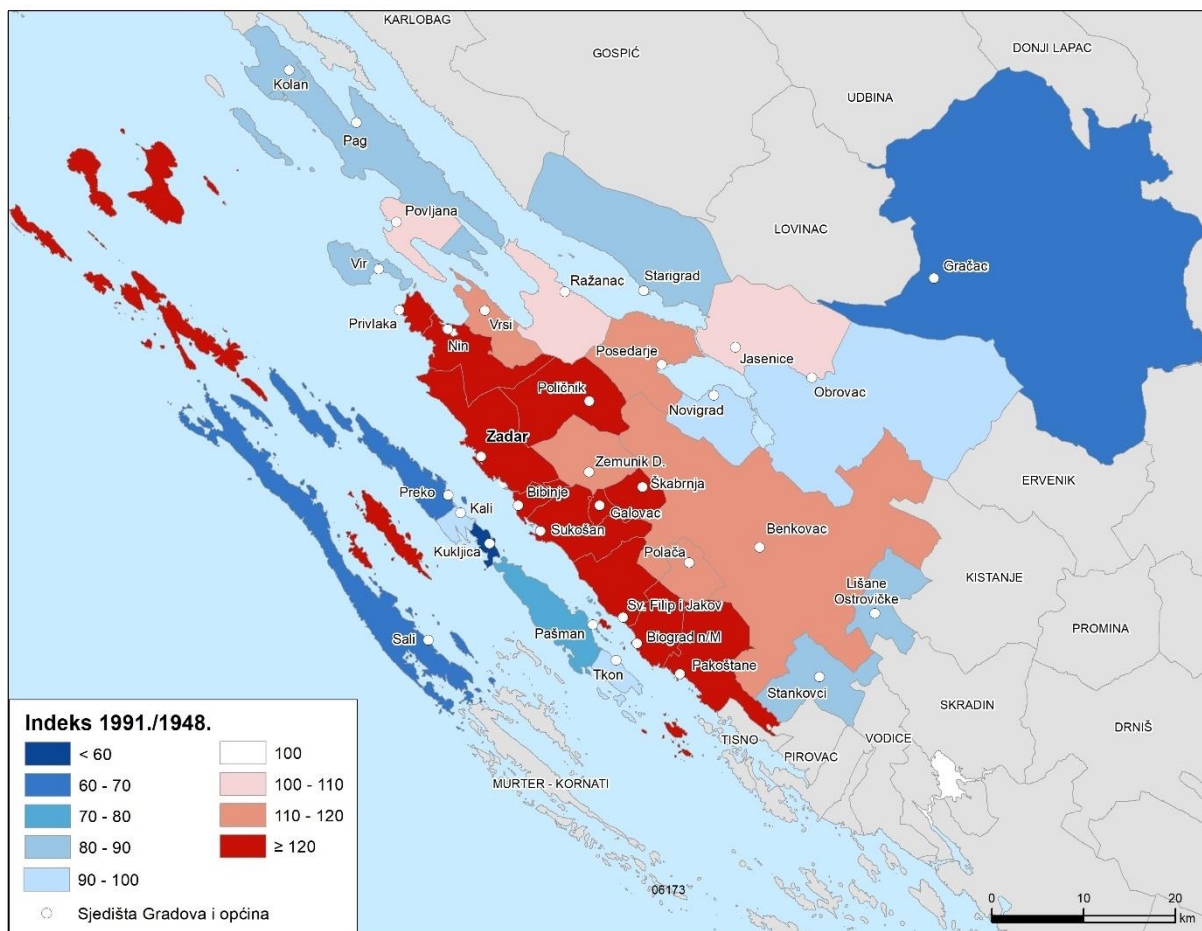
	Broj stanovnika	Broj naselja	Udio (%)	
			stanovnika	naselja
>2000	107 714	11	50,19	5,02
1001 – 2000	41 572	31	19,37	14,16
701 – 1000	18 407	22	8,58	10,05
401 – 700	28 638	53	13,34	24,20
201 – 400	12 190	42	5,68	19,28
101 – 200	4 517	31	2,10	14,16
0 – 100	1 579	29	0,74	13,24
Ukupno	214 617	219	100	100

Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005

Najviše stanovnika županije i ove godine živjelo je u naseljima veličine preko 2000 stanovnika, njih 50,19 %, te ta naselja čine i najmanji udio u ukupnome broju naselja. Najmanje stanovnika živjelo je u naseljima veličine ispod 100 stanovnika, samo 0,74 % (tab.

9). Najveći udio naselja i dalje čine ona veličine 400 – 700 stanovnika, u kojima je te godine živjelo 13,34 % stanovnika (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005).

Indeks promjene broja stanovnika između 1948. i 1991. godine (sl. 25.) ukazuje na to da je većina Gradova i općina Zadarske županije doživjela pozitivne promjene u broju stanovnika, što je ponajprije vidljivo u Gradovima i općinama smještenima na obali. Najnegativnije promjene vidljive su u općini Kali, koja je u razdoblju između ta dva popisa izgubila 40 % svog stanovništva, te u općinama Gračac, Preko i Sali, koje su zabilježile gubitak od 30 – 40 % stanovništva (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005).

Sl. 25. Indeks promjene broja stanovnika Gradova i općina Zadarske županije 1991./1948.
Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; DGU, 2024; OSM, 2024

U svibnju 1991. godine započinje velikosrpska ratna agresija na prostore Hrvatske te prevladava prisilna migracija. Iseljava većinom ruralno i stanovništvo naselja nižeg stupnja centraliteta (uz izuzetak Vukovara), pretežito iz Dalmatinske zagore, Like, Banovine, Korduna, Srijema te zapadne i istočne Slavonije. Osim u četiri makroregionalna središta,

iseljeno stanovništvo odlazi i u mezoregionalna središta (Slavonski Brod, Šibenik, Zadar, Gospić, Karlovac, itd.), čak i ako su ta naselja bila u neposrednoj opasnosti od ratnog razaranja. U tome je vidljivo uvjerenje prognanog stanovništva o brzom završetku rata i skorom povratku u napušteni zavičaj (Lajić, 2002). Ratne prilike uzrok su i nepostojanja osnovnih statističkih podataka o demografskim kretanjima, uključujući i migracije, na okupiranim dijelovima Hrvatske, što znači da se točan broj migranata (dobrovoljnih i prisilnih, izbjeglica i prognanog stanovništva) nikada neće doznati. Podaci o živorođenima i umrlima tijekom ratnih godina su procijenjeni; za okupirana područja postoje samo djelomični podaci, a za neke godine podaci se odnose samo na slobodni dio Hrvatske (Lajić, 1995). Prema podacima Popisa stanovništva 1991. godine (provedenog u ožujku te godine), stopa rodnosti u Zadarskoj županiji iznosila je 9,92 ‰, a stopa smrtnosti 8,05 ‰, čime se nastavlja smanjenje prirodnog priraštaja županije te on iznosi tek 1,88 ‰ (*Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023).

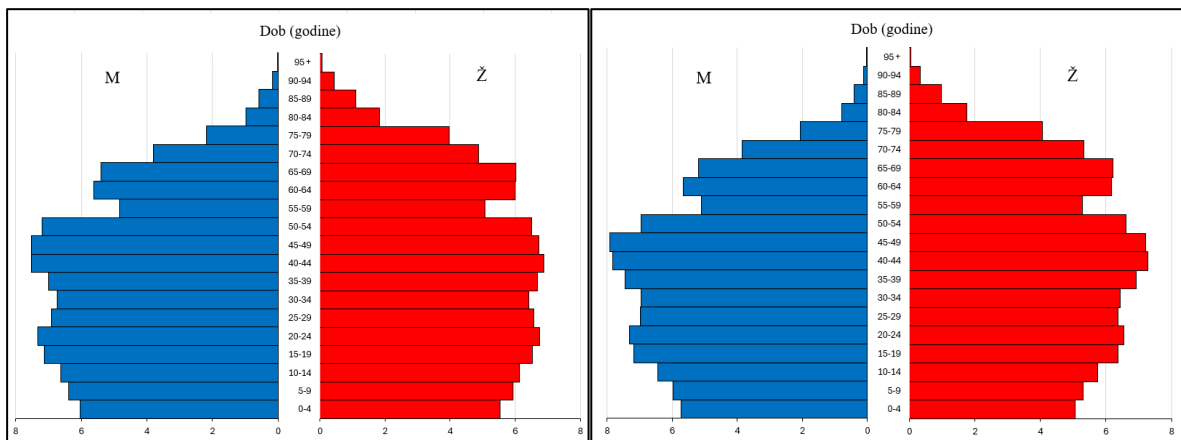
Ratnom agresijom na Hrvatsku, koja je trajala od 1991. do 1995. godine (odnosno do 1998. godine, kada su i posljednji okupirani dijelovi pripojeni natrag Hrvatskoj), izazvana je velika prognanička, izbjeglička i raseljenička kriza na hrvatskim prostorima. Ta kriza dosegla je svoj vrhunac krajem 1992. godine, kada se u prognaničko-izbjegličkom statusu nalaze 663 493 osobe, ili 15 % ukupnog stanovništva Hrvatske (Domini, 1999). Najveći dio hrvatskog stanovništva, njih 35 000, otišao je u Njemačku (Zlatković Winter, 2004). Jačanjem agresije dolazi i do slabljenja gospodarske, komunalne, prometne i ostale infrastrukture, što dovodi i do intenzivnijeg prisilnog iseljavanja. Tijekom 1992. godine dolazi i do tzv. „stampeda” izbjeglica iz Bosne i Hercegovine u Hrvatsku, na putu prema zapadnoeuropskim zemljama. Ovakva migracijska kretanja imala su utjecaj i na etničku strukturu Hrvatske, osobito na prostorima zahvaćenima etničkim čišćenjima tijekom rata. Nakon oslobađanja ratom okupiranih područja dolazi do masovnog odlaska srpskog stanovništva, kao i do naseljavanja oslobođenih prostora povratničkim migrantima. Dio gubitaka zbog vanjskih migracija nadoknađen je imigracijom i stalnim naseljavanjem značajnog udjela bosansko-hercegovačkog i jugoslavenskog izbjegličkog kontingenta. Unatoč ukupnoj depopulaciji stanovništva tijekom rata (-7,2 ‰), Hrvatska je u međupopisnom razdoblju 1991. – 2001. zabilježila demografski rast hrvatske etničke skupine, odnosno udio hrvatskoga u ukupnom stanovništvu povećao se sa 78,10 % 1991. na 89,63 % 2001. godine (Živić, 2004).

Republika Hrvatska je nakon osamostaljenja donijela niz zakonskih i podzakonskih propisa te potpisala mnoge sporazume i protokole kako bi se omogućio siguran povratak migranata, mnogi od kojih se nakon raspada Jugoslavije također svrstavaju u vanjske (međunarodne) migrante. Sabor Republike Hrvatske je 1996. godine usvojio *Nacionalni demografski program razvitka*, čiji su glavni ciljevi povećanje stope rođenja, redistribucija stanovništva iz gušće naseljenih područja na ona zahvaćena depopulacijom, zaustavljanje daljnjeg iseljavanja te stimuliranje povratka hrvatskih migranata. Također je donesen *Program uspostave povjerenja, ubrzanog povratka i normalizacije života na ratnom stradalim područjima* (1997) kako bi se stvorili materijalni i psihološki preduvjeti za povratak (Domini, 1999). Republika Hrvatska nakon rata postaje dio glavnog europskog smjera ilegalnih migracija iz zemalja Srednje i Centralne Azije, bivše Jugoslavije i SSSR-a. Razlog tome je njen poseban geografski i geopolitički položaj; nalazi se u kontaktnoj zoni velikih europskih regija zapadnog i istočnog bloka (Lajić, 2002). Iz tog razloga je donesen je i sustav mjera kažnjavanja i deportacije osoba koje se u Hrvatskoj nalaze ilegalno, koje je provodilo Ministarstvo unutarnjih poslova, dok je Ministarstvo povratka i useljništva poticalo povratak Hrvata iz dijaspore te im nastojalo pomoći u pravnim i socijalnim problemima readaptacije.

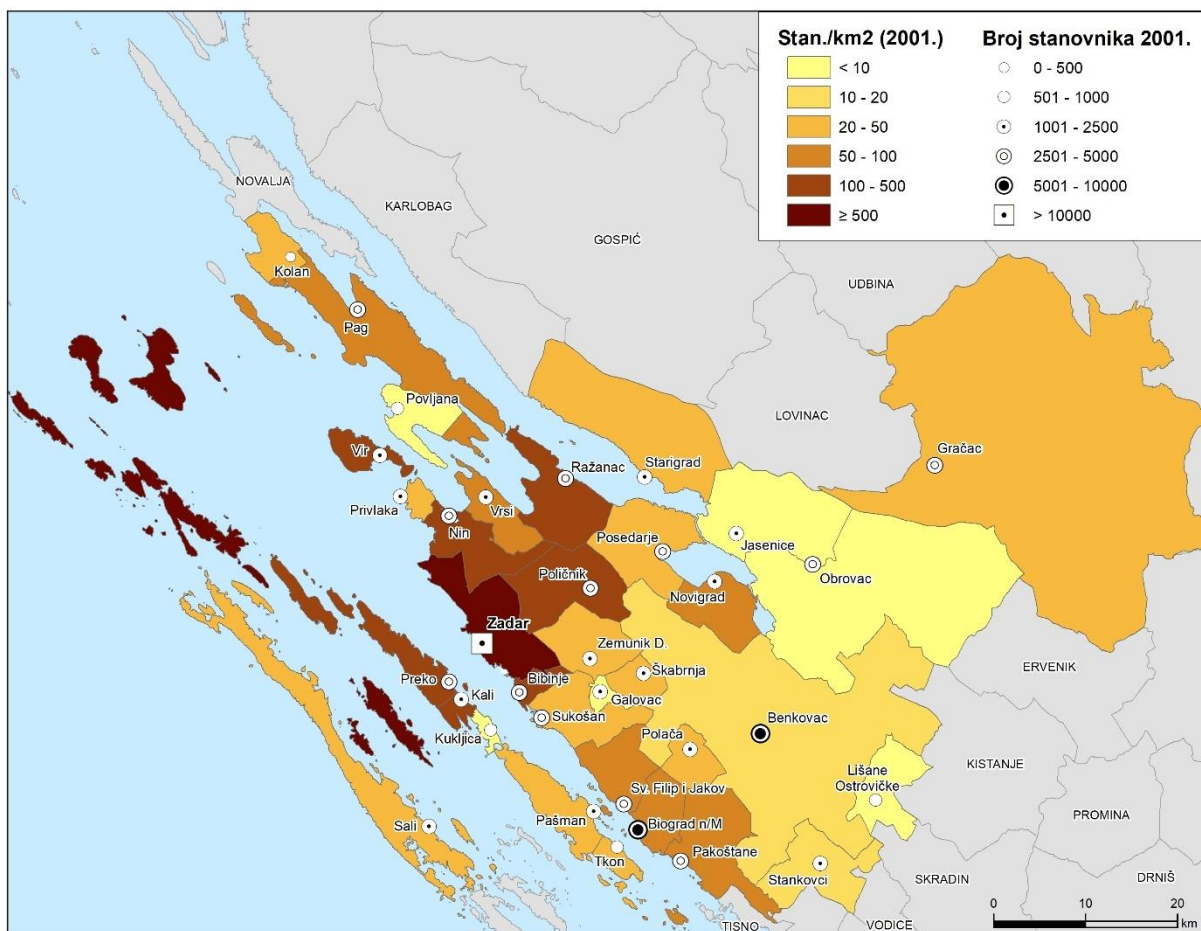
Zadar u međupopisnom razdoblju 1991. – 2001. po prvi puta bilježi pad broja stanovnika, što zbog promjene metodologije popisa (na Popisu 2001. godine nisu se ubrajale osobe koje su imale prebivalište u Zadru, ali su boravile van grada dulje od godinu dana), što zbog migracijskih kretanja i broja ubijenog i nestalog stanovništva uzrokovanih Domovinskim ratom (Graovac, 2004a). Važno je napomenuti kako su iz Popisa 2001. godine izostavljene osobe na radu u inozemstvu koje rade kod inozemnog poslodavca ili samostalno dulje od 12 mjeseci te imaju kućanstvo u zemlji s kojom održavaju neredovitu vezu i one koje kućanstvo nemaju; osobe koje se školuju izvan države prebivališta dulje od 12 mjeseci, a koje u prebivalištu nemaju kućanstvo; te osobe koje imaju prebivalište u Hrvatskoj, a napustile su je iz drugih razloga, što uključuje i izbjeglice (Lajić, 2004).

Na slikama 26. i 27. prikazane su dobno-spolne *piramide* Zadarske županije i Republike Hrvatske za 2001. godinu. Struktura *piramida* veoma je slična; vidljivije su jedino razlike u broju mladog i zrelog stanovništva - mladog stanovništva ima više u Zadarskoj županiji, a zrelog u Republici Hrvatskoj. Situacija je što se tiče starog stanovništva podjednaka, iako je županija zabilježila nešto veći broj starog stanovništva u odnosu državu u cijelosti. U Hrvatskoj, kao i u Zadarskoj županiji, vidljiva je razlika u brojčanom odnosu žena

i muškaraca po dobnim skupinama; muškaraca ima više u mlađim dobnim skupinama, a žena u starijima (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001., 2002*).

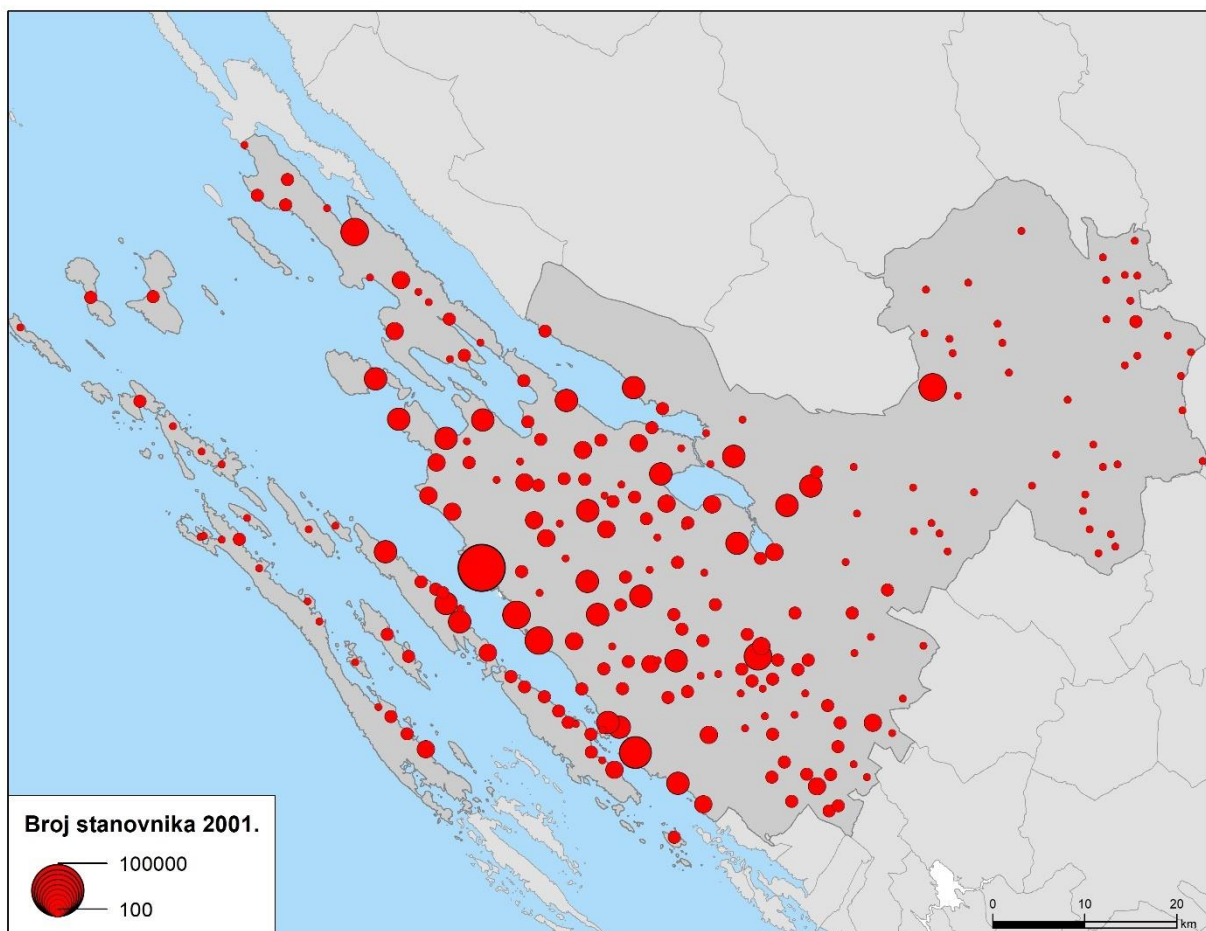

Sl. 26 (lijevo) Dobno-spolna struktura stanovništva Zadarske županije 2001. godine
 Sl. 27 (desno) Dobno-spolna struktura stanovništva Republike Hrvatske 2001. godine
 Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001., 2002*

Sl. 28. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 2001. godine
 Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001., 2002; Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., 2005; DGU, 2024; OSM, 2024*

Najviše stanovnika imao je i ove godine Grad Zadar (72 718 stan.), a najmanje ponovno općina Kolan (439 stan.). Grad Zadar imao je i najveću gustoću naseljenosti (1965,35 stan./km²), dok je općina Kukljica i ove godine zabilježila najmanju gustoću naseljenosti (0,68 stan./km²) (sl. 28). Jedino je Zadar imao gustoću naseljenosti iznad 500 stan./km²; većina Gradova i općina te je godine zabilježila značajan pad gustoće naseljenosti zbog već spomenutih ratnih zbivanja. Veću gustoću naseljenosti zadržale su one općine najbliže Zadru, iako je i u njima primjetan pad broja stanovnika. Najslabije naseljene općine nastavljaju biti Galovac, Kukljica, Jasenice i Poveljana, a te je godine i općina Lišane Ostrovičke zabilježila gustoću naseljenosti manju od 10 stan./km² (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001., 2002, Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., 2005*).

Sl. 29. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 2001. godine

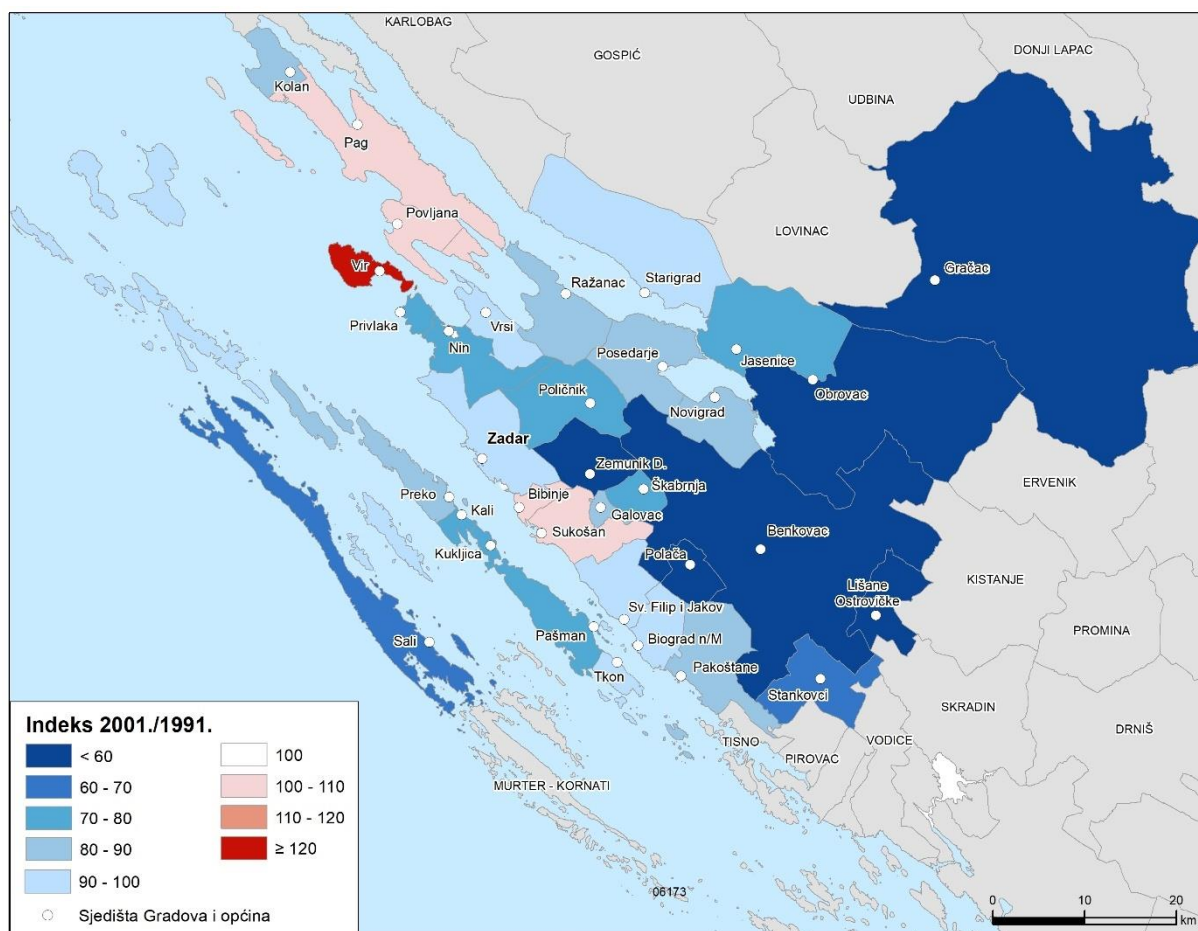
Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001., 2002*; DGU, 2024; OSM, 2024

Tab. 10. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 2001. godine

	Broj stanovnika	Broj naselja	Udio (%)	
			stanovnika	naselja
>2000	93 665	9	57,90	4,11
1001 – 2000	26 124	20	16,15	9,13
701 – 1000	9 753	12	6,03	5,48
401 – 700	14 807	29	9,15	13,24
201 – 400	10 499	35	6,49	15,98
101 – 200	3 544	25	2,19	11,42
0 – 100	3 377	89	2,09	40,64
Ukupno	161 769	219	100	100

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001.*, 2002; *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005

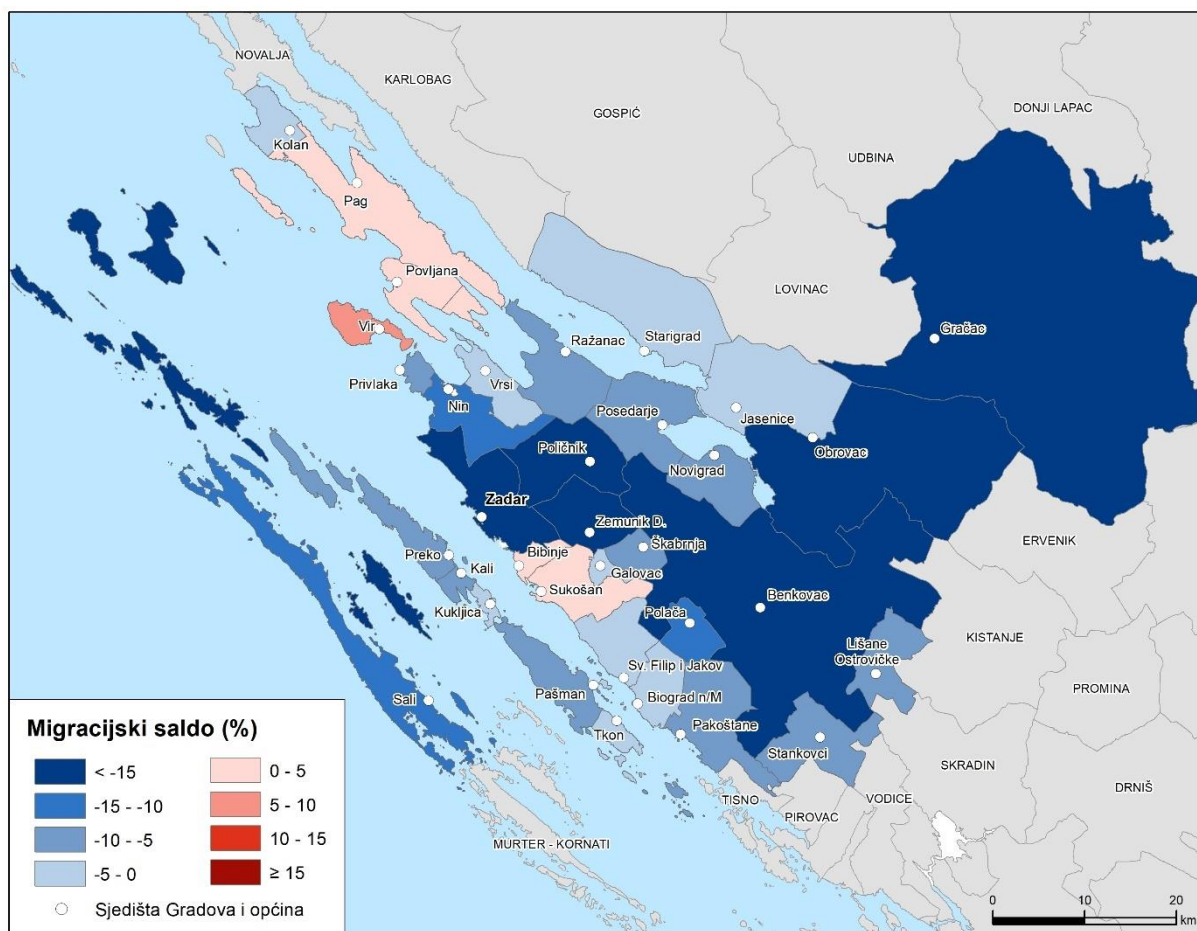
U prošleme desetljeću je u Hrvatskoj nastupio proces ukupne depopulacije, koji implicira ubrzanje starenja stanovništva. Prema podacima Popisa stanovništva 2001. godine, najviše stanovnika županije i dalje živi u naseljima veličine iznad 2000 stanovnika (57,90 %), dok ih najmanje živi u naseljima veličine ispod 100 stanovnika, njih 2,09 % (tab. 10). Na ovome popisu najveću udio u ukupnome broju naselja činila su ona veličine do 100 stanovnika, a najmanji udio ona veličine iznad 2000 stanovnika (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001.*, 2002; *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005). Na sl. 29 prikazana su naselja po broju stanovnika 2001. godine te je vidljivo drastično smanjenje naselja u unutrašnjosti županije, posebno u općini Gračac, kao i otočnih naselja. Najveća naselja i dalje ostaju ona smještena na obali.

Sl. 30. Indeks promjene broja stanovnika Gradova i općina Zadarske županije 2001./1991. godine

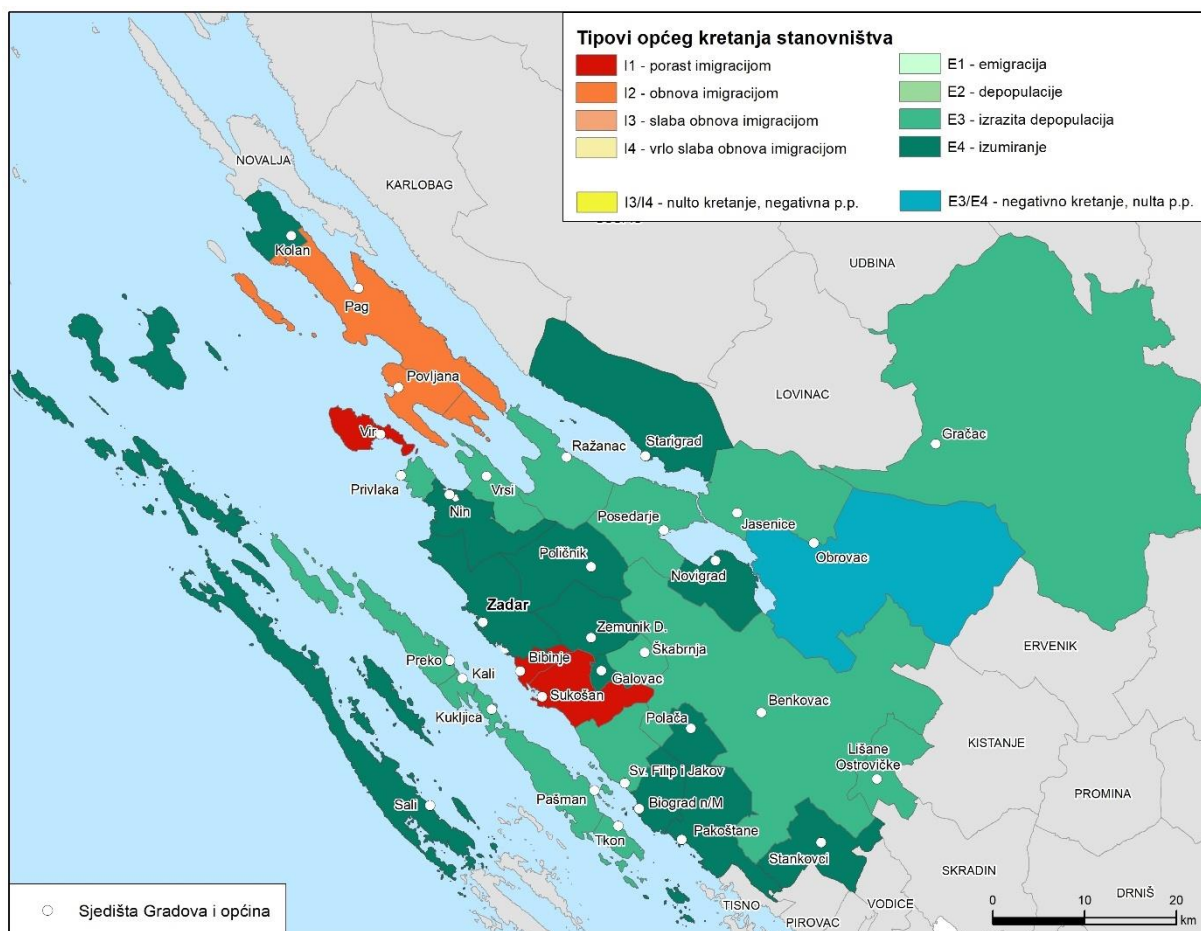
Izvor: *Popis stanovništva 2001., 2002; Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., 2005; DGU, 2024; OSM, 2024*

Indeks promjene broja stanovnika između 1991. i 2001. godine (sl. 30) jasno prikazuje koliko su razoran utjecaj imali Domovinski rat i njegove posljedice. Čak je šest općina zabilježilo gubitak stanovništva od preko 40 %, a samo su općine Bibinje, Povljana i Sukošan te Grad Pag doživjeli blagi porast broja stanovnika, dok je jedino Vir zabilježio značajniji rast (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., 2005; Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001., 2002*). Veoma su slični i podaci za migracijski saldo tijekom tog razdoblja; iste su općine jedine zabilježile pozitivan saldo, dok je ostatak županije bio obuhvaćen negativnom migracijskom bilancom (sl. 31). Migracijski saldo županije bio je za vrijeme trajanja rata i u poraću negativan, sve do 1998. godine.

Sl. 31. Stopa migracijskog salda Gradova i općina Zadarske županije 1991. – 2001. godine
 Izvor: *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

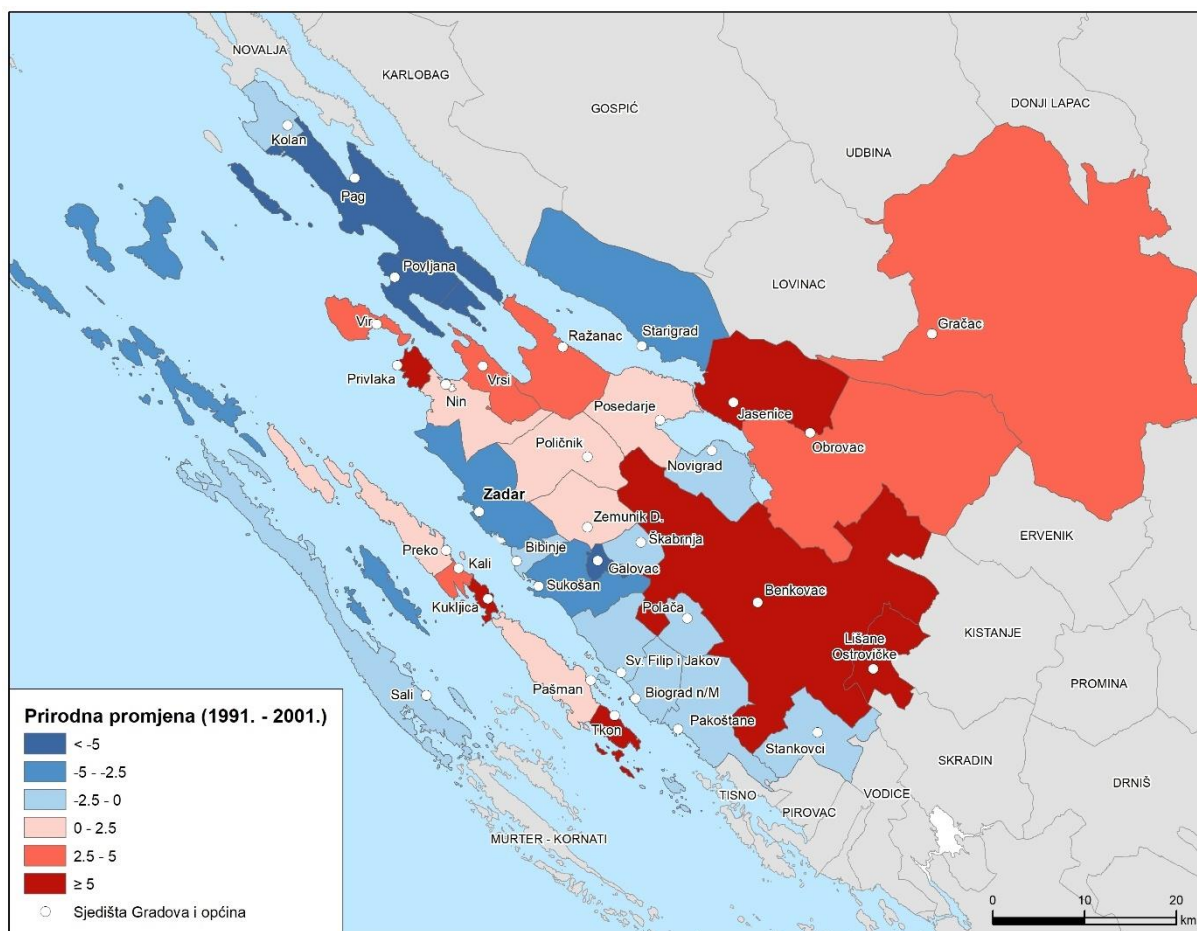
Opće kretanje stanovništva županije također ima negativan predznak (sl. 32). Općina Poveljana i Grad Pag bilježe podtip I₂ (obnova imigracijom), a općine Bibinje, Sukošan i Vir podtip I₁ (porast imigracijom), dok ostatak županije i tijekom ovog međupopisnog razdoblja bilježi podtipove E₃ (izrazita depopulacija) i E₄ (izumiranje). Ističe se i Grad Obrovac koji je bio obuhvaćen podtipom E₃/E₄, odnosno negativnim kretanjem stanovništva na popisu i nultom prirodnom promjenom. Ako u obzir uzmemo samo iseljeno i doseljeno stanovništvo, Zadarska županija nalazi se među pet županija koje su 2001. godine zabilježile pozitivan međuzupanijski migracijski saldo (uz Zagrebačku, Primorsko-goransku, Istarsku i Splitsko-dalmatinsku županiju) (Lajić, 2002).

Sl. 32. Tipovi općeg kretanja stanovništva Gradova i općina Zadarske županije 1991. – 2001. godine

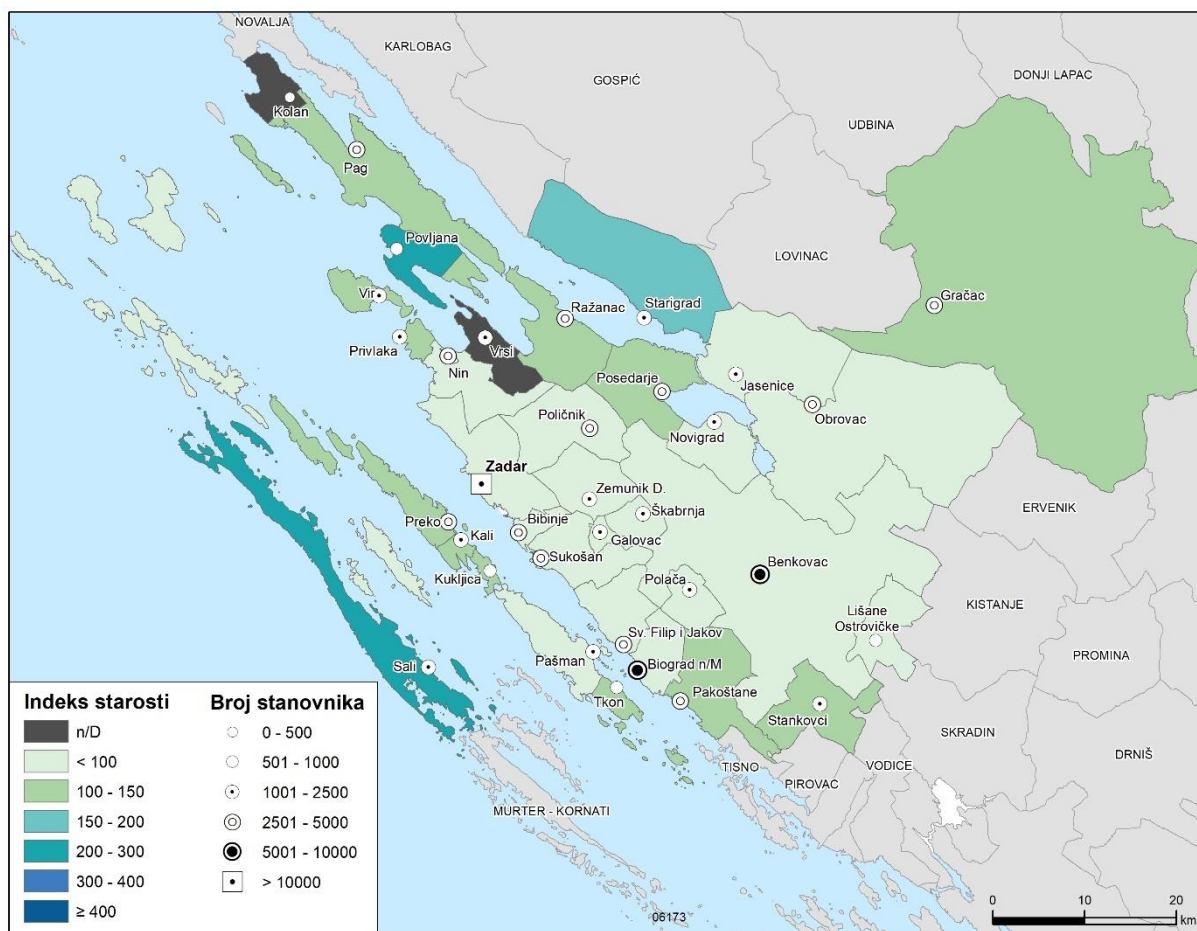
Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001.*, 2002; *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

Republika Hrvatska doživjela je 2001. godine značajan prirodni pad od čak -8,59 %, dok je prirodna promjena Zadarske županije iznosila 1,23 %, odnosno imala je stopu rodnosti od 10,16 % i stopu smrtnosti od 8,93 %. To je županiju smjestilo među četiri jedine hrvatske županije koje su te godine imale pozitivnu prirodnu promjenu (uz Međimursku, Splitsko-dalmatinsku i Dubrovačko-neretvansku županiju) (Živić i dr., 2014). Većina županije je za međupopisno razdoblje također zabilježila pozitivne prirodne promjene, dok su najnegativniju prirodnu promjenu (prirodni pad) imale općine Galovac i Poveljana te Grad Pag (sl. 33) (*Tablogrami rođenih i umrlih po naseljima 1964.-2022.*, 2023).

Sl. 33. Stopa prirodne promjene Gradova i općina Zadarske županije 1991. – 2001. godine
 Izvor: *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

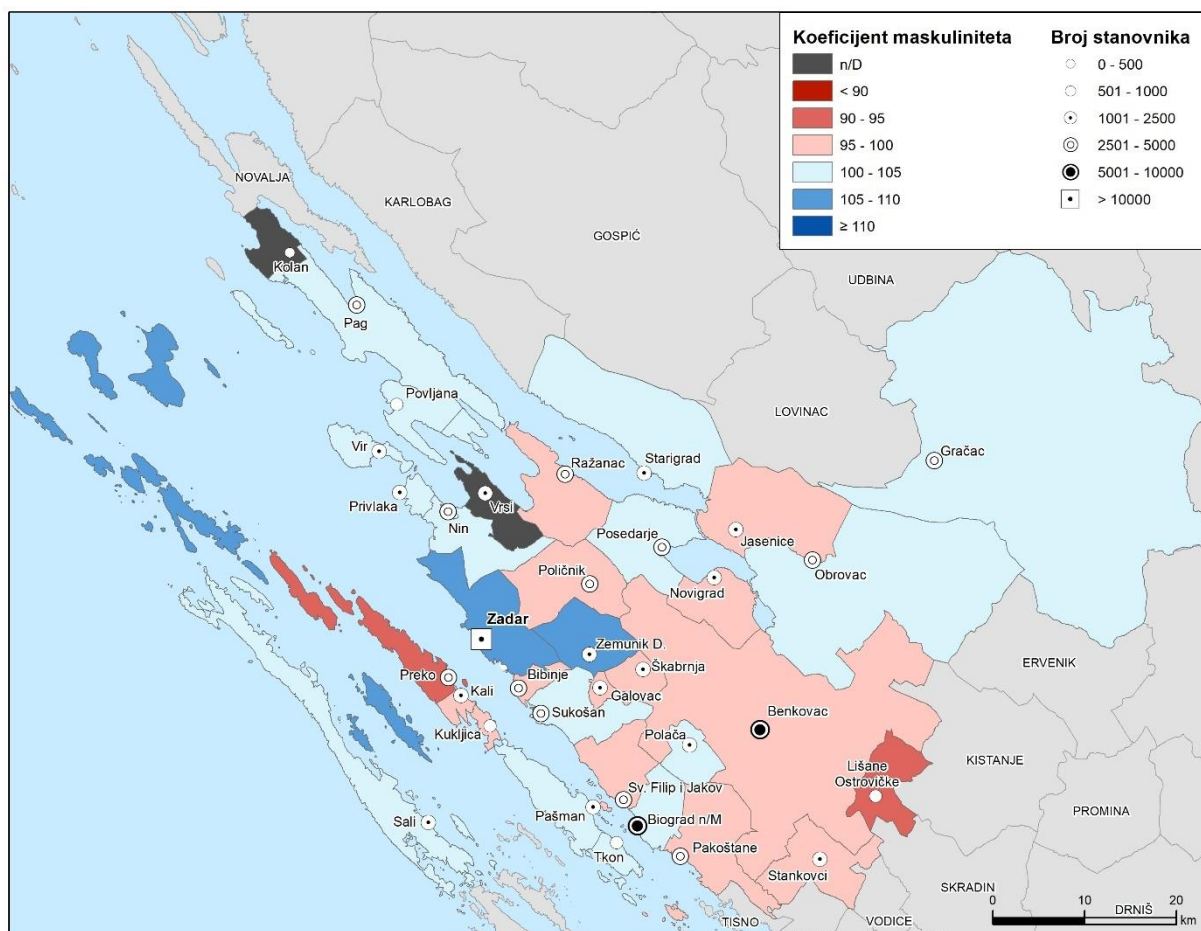
Na sl. 34. prikazan je indeks starosti po Gradovima i općinama 2001. godine. Te je godine općina Kolan administrativno još pripadala Gradu Pagu, a općina Vrsi Gradu Ninu, tako da se podaci o podjeli stanovništva po dobnim skupinama za te općine nalaze zajedno s podacima za navedene gradove. Nakon popisa došlo je i do odcjepljivanja dijelova naselja kako bi se formirala nova, administrativno u drugim općinama, tako da izvlačenje podataka o tim naseljima ne bi bilo vjerodostojno. Umjesto toga je za te dvije općine stavljena oznaka n/D (no data). Većina Gradova i općina imala je indeks starosti ispod 100,0, a većim brojkama ističu se općine Povljana, Sali i Starigrad (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001.*, 2002). Županija kao cjelina imala je 2001. godine indeks starosti od 85,95, dok je on za Hrvatsku iznosio 90,7, što je znatno povećanje u odnosu na 1991. godinu kada je iznosio 66,7 (Živić i dr., 2014). Takav trend starenja stanovništva započeo je još 1981. godine kada je uvećan za 56 % u odnosu na 1961. godinu (Friganović, 1985).

Sl. 34. Indeks starosti po Gradovima i općinama Zadarske županije 2001. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001.*, 2002; DGU, 2024; OSM, 2024

Kod izračuna koeficijenta maskuliniteta, prikazanog na sl. 35, za općine Kolan i Vrši ponovno je stavljena oznaka n/D (no data). Najmanji koeficijent maskuliniteta vidljiv je u općinama Lišane Ostrovičke i Preko, a najveći u općini Zemunik Donji i u Gradu Zadru (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001.*, 2002). Manji udio muškaraca zabilježile su jedino Kali, Kukljica i Preko od općina koje su smještene na otocima; ostale otočne općine (izuzev otoka koji administrativno pripadaju Zadru) imaju udio muškaraca veći od 100,0.

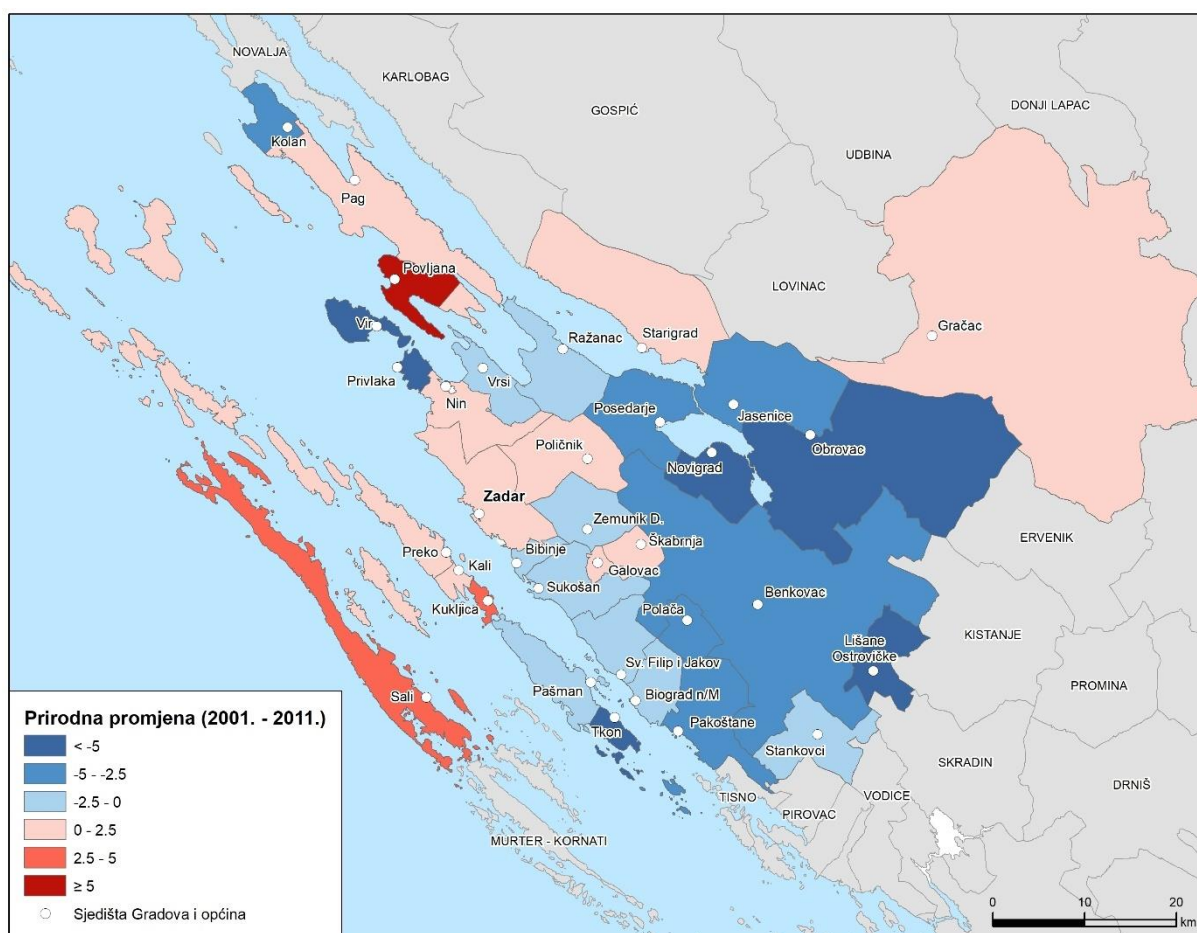
Sl. 35. Koeficijent maskuliniteta Gradova i općina Zadarske županije 2001. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001.*, 2002; DGU, 2024; OSM, 2024

Sabor Republike Hrvatske donio je 2006. godine *Nacionalnu populacijsku politiku*, čiji je temeljni cilj pomlađivanje i brojčani porast stanovništva Hrvatske. Predloženi su i načini ostvarivanja cilja: povećanje nataliteta sa svrhom zadržavanja stope nataliteta iznad stope mortaliteta; zaustavljanje koncentracije stanovništva u velikim urbanim središtima, uz poticanje razvoja manjih naselja, kako bi se postigao optimalan migracijski obrazac; poticanje povratka hrvatskih iseljenika i njihova integracija u gospodarski i društveni život i razvitak države; poticanje demografskog razvoja putem prostore preraspodjele stanovništva (*Nacionalna populacijska politika*, 2006). Ti ciljevi ne razlikuju se od *Nacionalnog programa demografskog razvitka Republike Hrvatske*, usvojenog 1996. godine s ciljem poboljšanja demografske slike Hrvatske nakon rata, koji se zalaže i za jačanje uloge dijaspore u povezivanju Hrvatske s ostatkom svijeta. Hrvatska je prema vrsti mjera populacijske politike najbliža zapadnoj Europi, koja uz populacijske politike veže i gospodarski i društveni razvoj kroz obrazovanje, odgoj i znanost (Friganović i Šterc, 1993; Milinković, 1996). Unatoč

naporima hrvatske Vlade da se navedeni planovi ostvare, demografska slika Hrvatske u cjelini, ali i pojedinih županija, nastavlja biti loša.

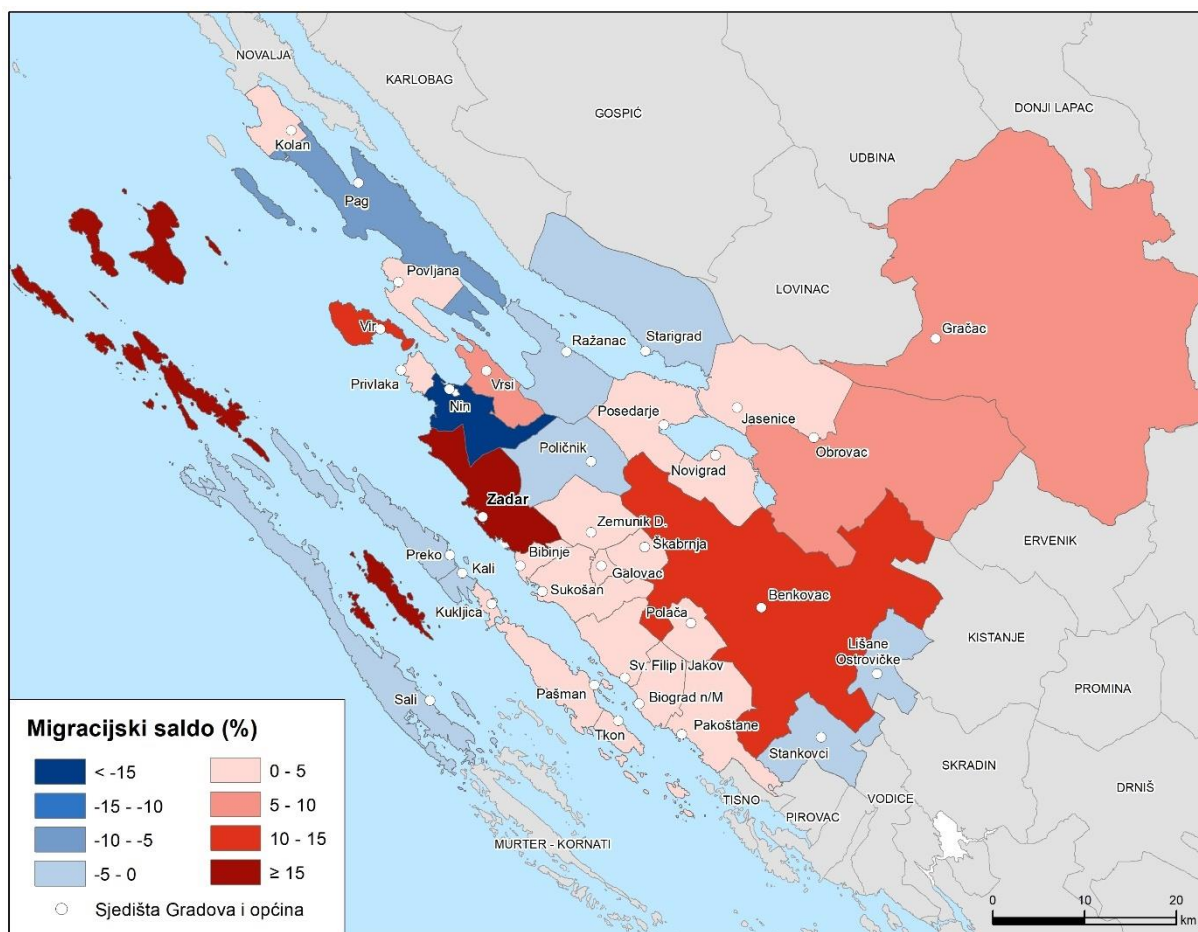
Prema Popisu stanovništva 2011. godine, Zadarska je županija imala stopu rodnosti od 9,92 ‰ i stopu smrtnosti od 9,99 ‰, što znači da i županija u cjelini počinje bilježiti negativnu prirodnu primjenu (-0,08 ‰), koja se nastavlja i u ostatku Hrvatske (-9,82 ‰), a te je te godine jedino Grad Zagreb zabilježio prirodni priraštaj (Živić i dr., 2014). Prirodna promjena po Gradovima i općinama između Popisa 2001. i 2011. godine prikazuje jednako negativnu sliku (sl. 36), posebno u Gradovima i općinama udaljenijima od obale i Zadra (Lišane Ostrovičke, Novigrad, Obrovac). Najpozitivniji prirodni priraštaj bilježe općine Kali, Poveljana i Sali (*Tablogrami rođenih i umrlih po naseljima 1964.-2022.*, 2023).

Sl. 36. Stopa prirodne promjene Gradova i općina Zadarske županije 2001. – 2011. godine
Izvor: *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

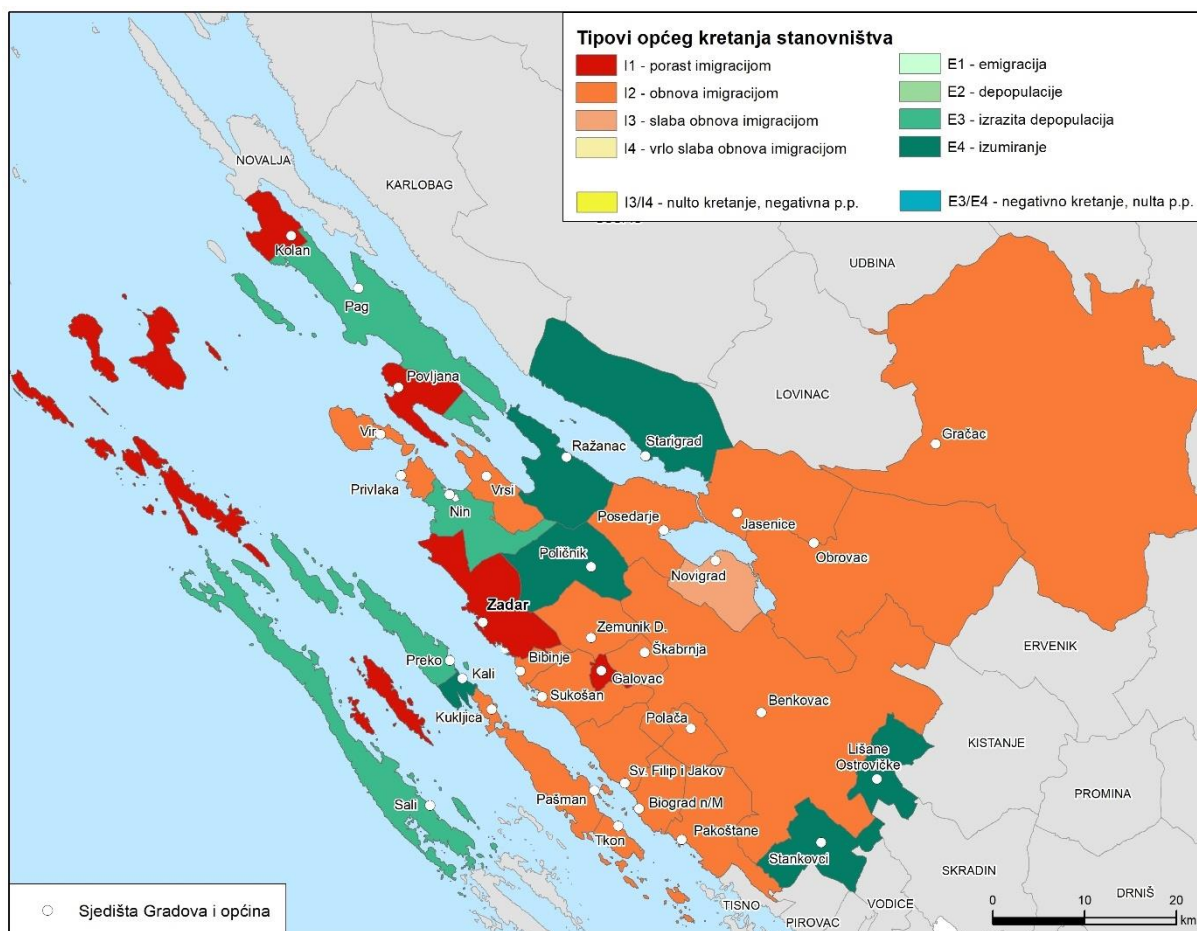
Migracijski je saldo za to međupopisno razdoblje bio mnogo pozitivniji nego za prošlo (sl. 37); negativan saldo imale su općine Kali, Lišane Ostrovičke, Preko, Poličnik, Ražanac, Sali, Stankovci i Starigrad te Gradovi Pag i Nin, s tim da je Nin zabilježio migracijsku bilancu

ispod -15 %. Najpozitivniju migracijsku bilancu ima općina Vir te Gradovi Benkovac i Zadar (Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022., 2023).

Sl. 37. Stopa migracijskog salda Gradova i općina Zadarske županije 2001. – 2011. godine
Izvor: Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022., 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

Opće kretanje stanovništva također je mnogo pozitivnije u ovome razdoblju (sl. 38); emigracijske su podtipove zabilježile iste općine i Gradovi kao i migracijski saldo, s tim da Lišane Ostrovičke, Kali, Poličnik, Ražanac, Stankovci i Starigrad imaju podtip E₄ (izumiranje). Ostatak je županije imao pozitivne, imigracijske, podtipove općeg kretanja stanovništva, a ističu se općine Galovac, Kolan i Povljana te Grad Zadar s podtipom I₁ (porast imigracijom) (Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011., 2013, Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022., 2023).

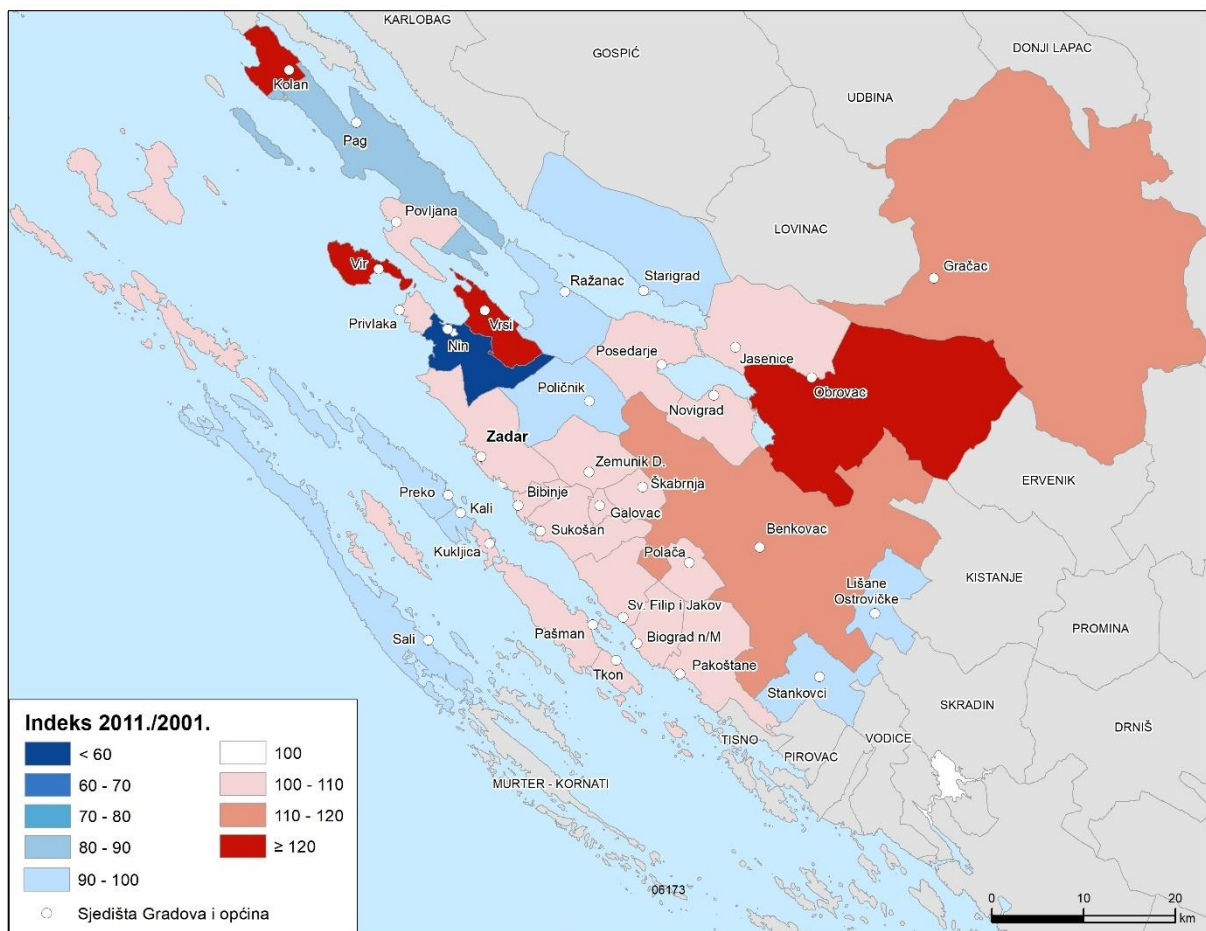

Sl. 38. Tipovi općeg kretanja stanovništva Gradova i općina Zadarske županije 2001. – 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001.*, 2002; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013; *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

Kada pogledamo indeks promjene broja stanovnika za razdoblje 2001. – 2011. (sl. 39), jasno je vidljiv porast broja stanovnika u odnosu na prošlo međupopisno razdoblje. Najpozitivnije promjene vidljive su u Gradovima Benkovac i Obrovac te u općinama Gračac, Kolan i Vrsi, dok je najveće smanjenje broja stanovnika imao Grad Nin (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013).

Najviše je stanovnika 2011. godine živjelo u naseljima veličine iznad 2000 stanovnika (njih 58,87 %), a najmanje u onima veličine ispod 100 stanovnika (svega 2 %) (tab. 11). I ove godine najveći udio naselja čine ona veličine do 100 stanovnika, a najmanji ona veličine više od 2000 stanovnika (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013).

Sl. 39. Indeks promjene broja stanovnika Gradova i općina Zadarske županije 2011./2001.
Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001., 2002; Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001., 2005; Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011., 2013; DGU, 2024; OSM, 2024*

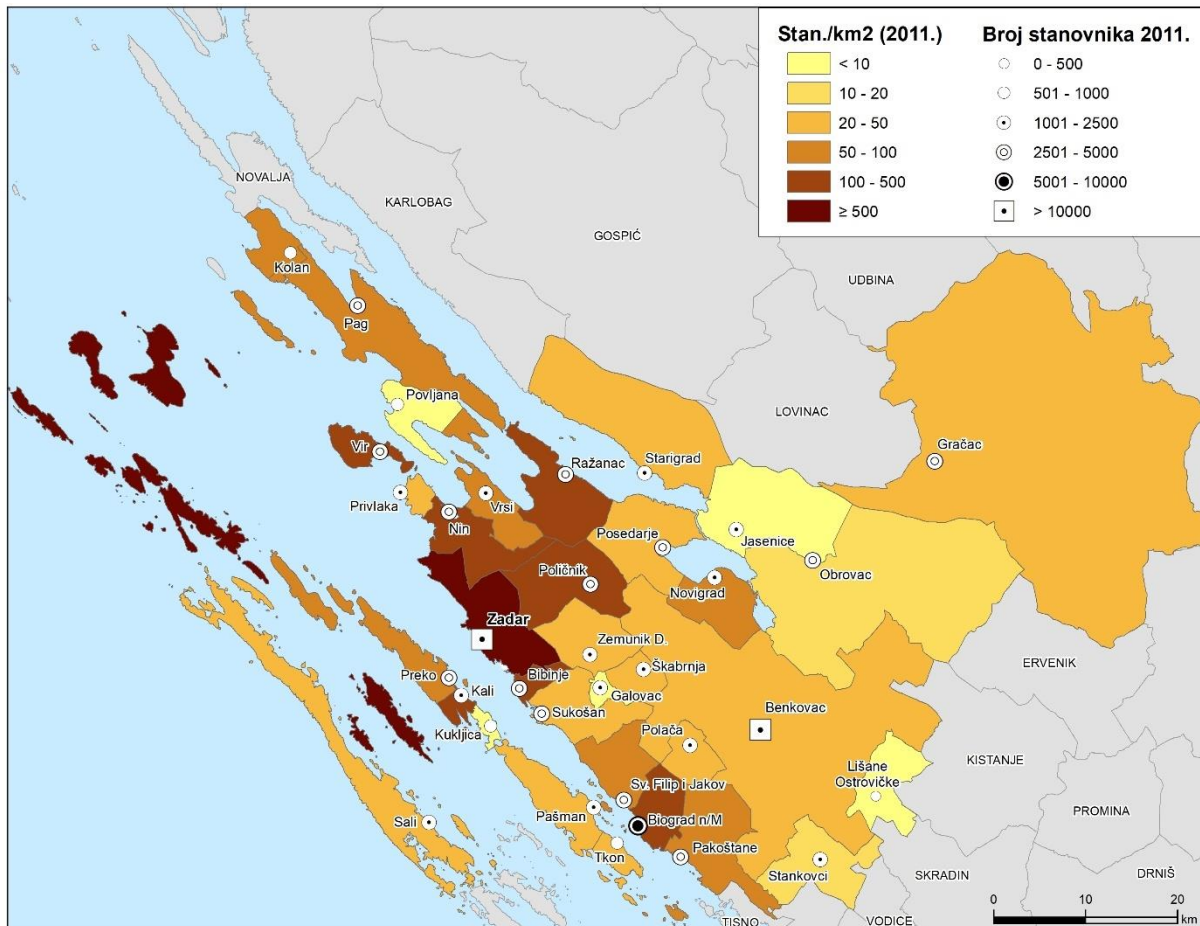
Tab. 11. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 2011. godine

	Broj stanovnika	Broj naselja	Udio (%)	
			stanovnika	naselja
>2000	100 055	10	58,87	4,37
1001 – 2000	13 543	18	13,85	7,86
701 – 1000	10 656	13	6,27	5,68
401 – 700	14 849	29	8,74	12,66
201 – 400	11 019	37	6,48	16,16
101 – 200	6 428	44	3,78	19,21
0 – 100	3 398	78	2,00	34,06
Ukupno	169 948	229	100	100

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011., 2013*

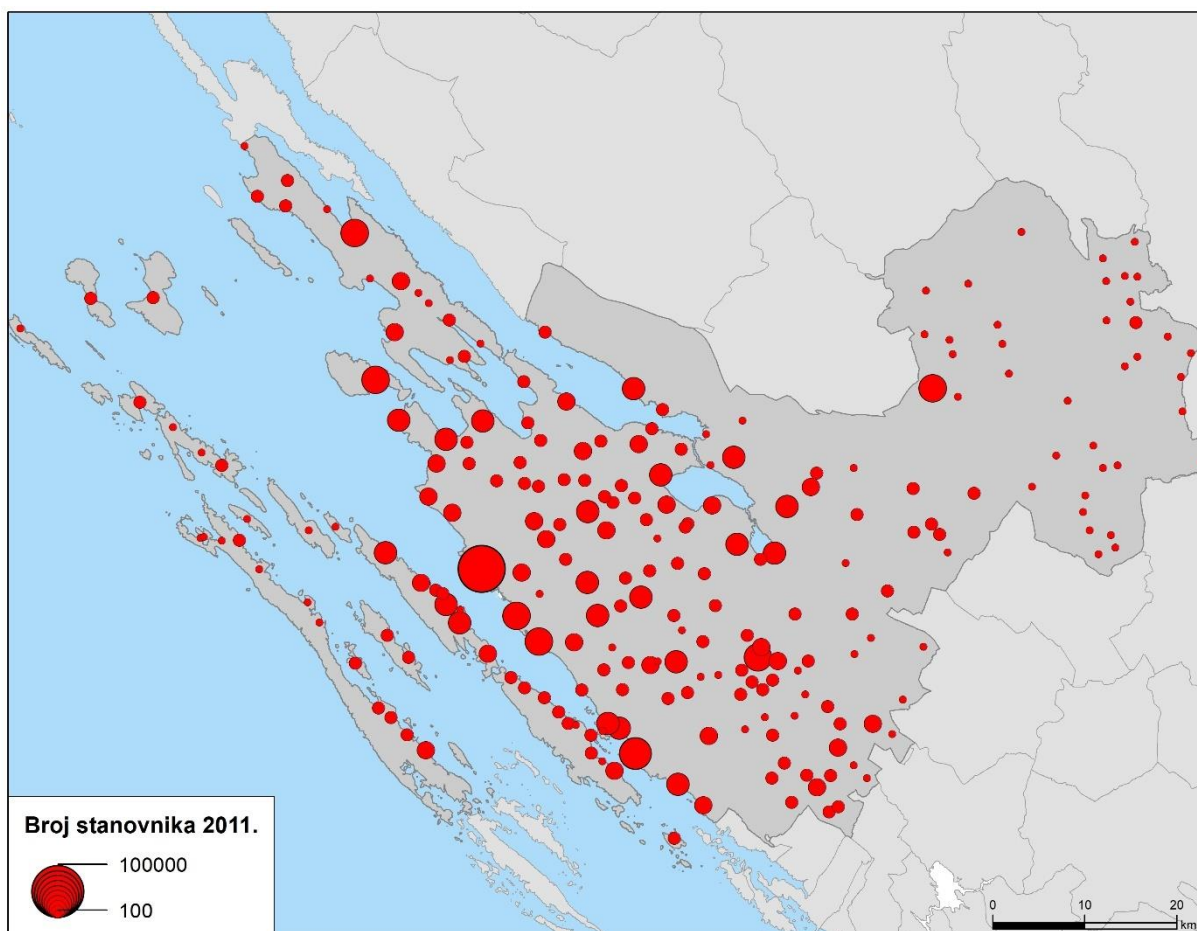
Grad Zadar i ove je popisne godine zabilježio najveći broj stanovnika (75 062 stan.) i najveću gustoću naseljenosti (2028,70 stan./km²), a najmanje ih je imala općina Lišane Ostrovičke (698 stan.). Najmanju gustoću naseljenosti (0,75 stan./km²) ponovno ima općina

Kukljica (sl. 40). Popravlila se situacija s prošloga popisa; većina je Gradova i općina zabilježila povećanje broja stanovnika, iako se jednaka naselja ističu kao najslabije naseljena kao i na prošleme popisu (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013).

Sl. 40. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 2011. godine
Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013; DGU, 2024; OSM, 2024

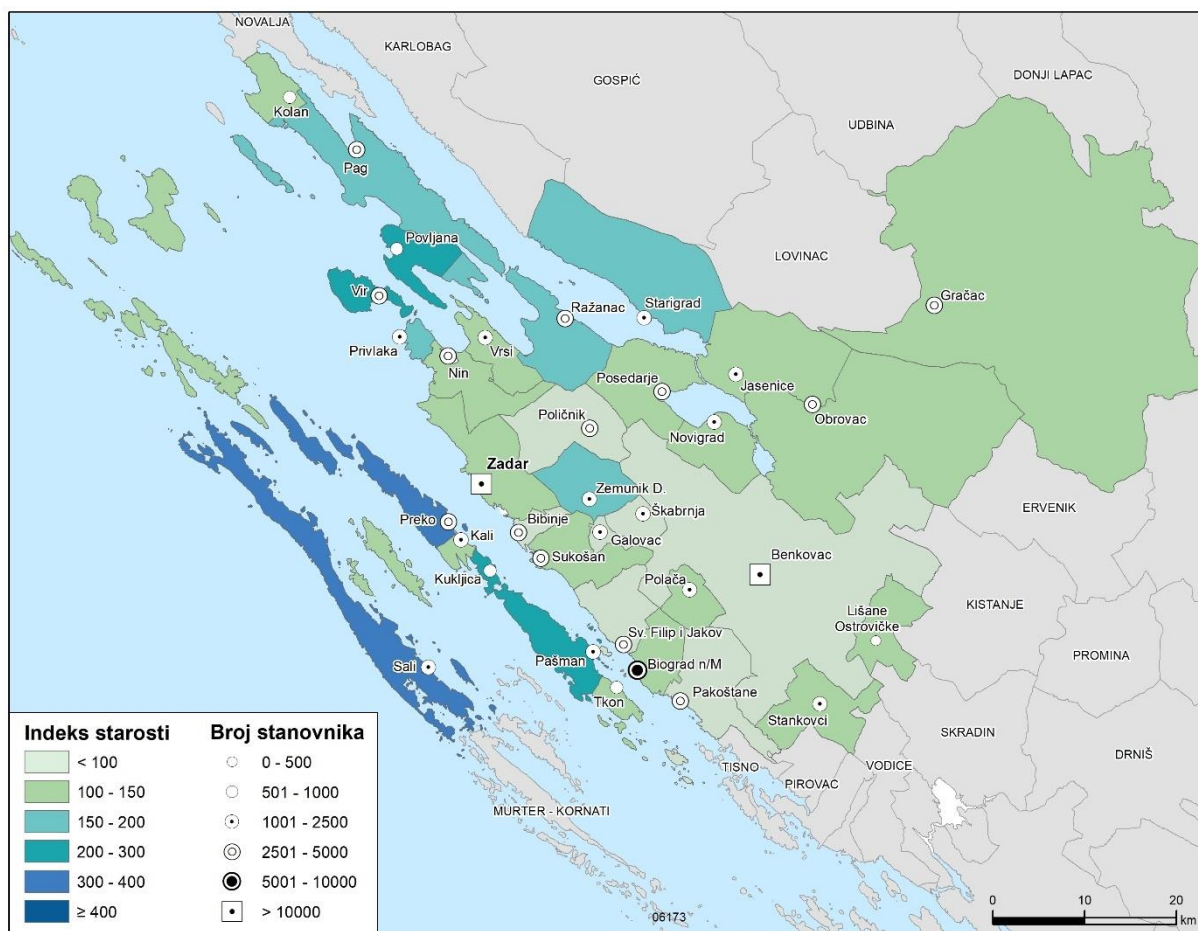
Došlo je i do blagog porasta broja stanovnika pojedinih naselja na otocima i u unutrašnjosti (sl. 41), a najveća naselja i dalje su ona na obali, posebno naselja u blizini gravitacijskog utjecaja Zadra (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2012).

Sl. 41. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013; DGU, 2024; OSM, 2024

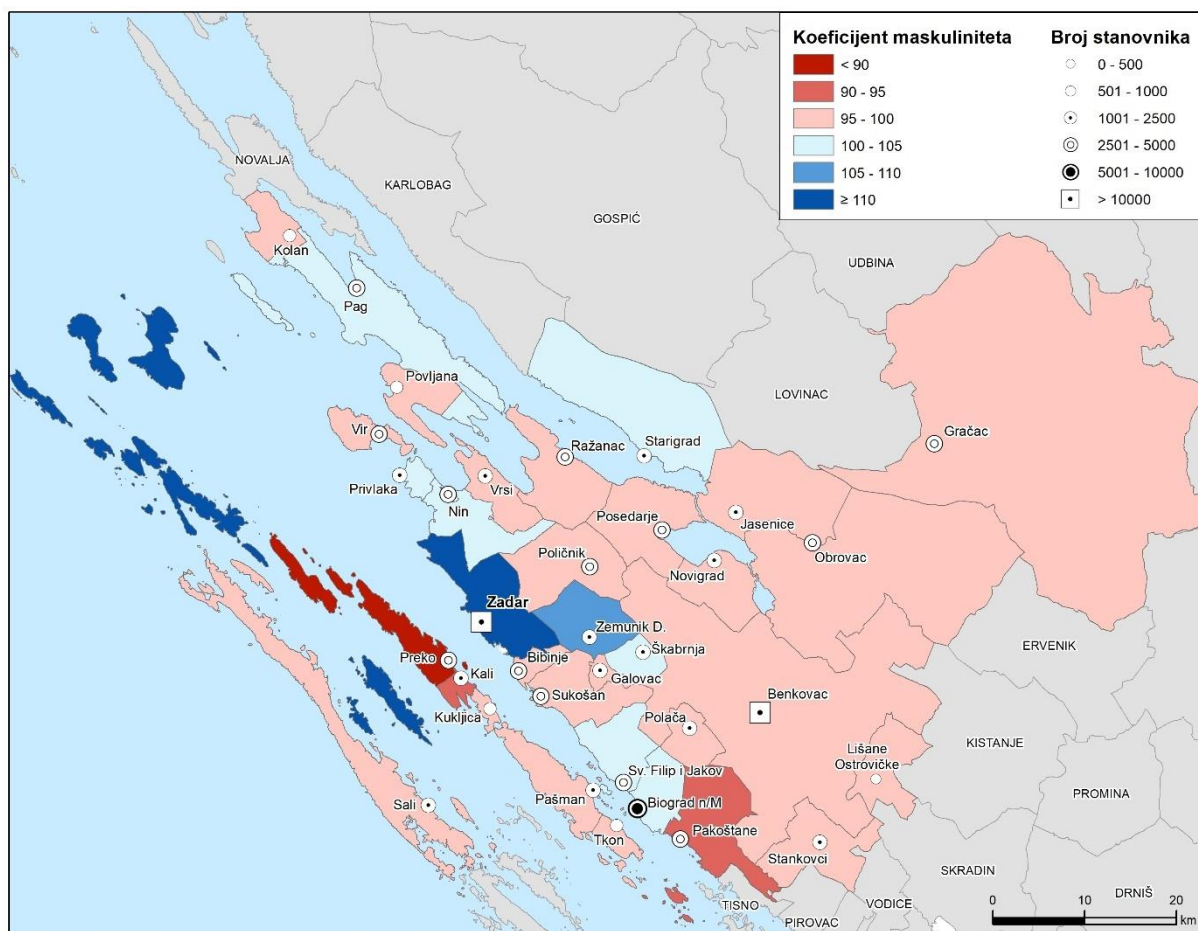
Indeks starosti Zadarske županije za 2011. godinu prikazan je na sl. 42. Tek je nekolicina općina, uz Grad Benkovac, imala indeks manji od 100,0, a općinama s vrlo visokim udjelom starog stanovništva pridružile su se i općine Kukljica, Preko, Pašman, Privlaka, Ražanac, Vir i Zemunik Donji te Grad Pag (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013). Takvi podaci ne čude ako se u obzir uzme činjenica da je na razini čitave Hrvatske mlado stanovništvo (0 – 14 godina) 2002. godine posljednji put bilo brojnije od starog stanovništva (65 i više). Udio mladog stanovništva Zadarske županije pao je s 21,1 % 1991. na 15,8 % 2011. godine, dok se udio starog stanovništva povećao s 11,1 % 1991. na 18,5 % 2011. godine. U razdoblju od 2001. do 2014. godine udvostručio se i broj najstarijeg stanovništva (80 i više godina) (Balorda i dr., 2016).

Sl. 42. Indeks starosti po Gradovima i općinama Zadarske županije 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013; DGU, 2024; OSM, 2024

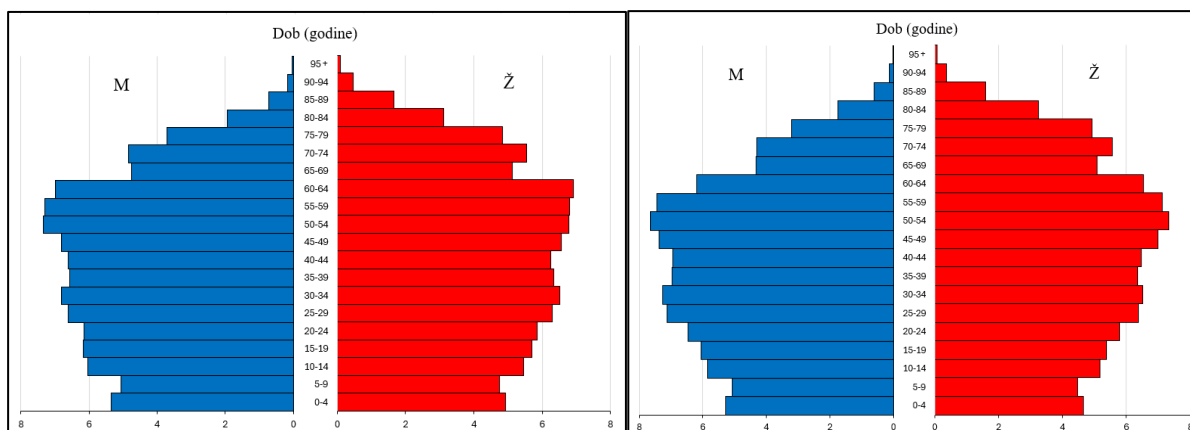
Koeficijent maskuliniteta dodatno se smanjio u većini gradova i općina, a povećao se jedino u Zadru, koji ima udio muškaraca u ukupnom stanovništvu veći od 110,0 (sl. 43). Zadarska županija imala je 2011. godine indeks starosti 117,35, a Hrvatska 115,0, što je jasan indikator ubrzanja procesa demografskog starenja u državi (Živić i dr., 2014). Povećanje udjela stanovnika starijih od 65 godina predstavlja iznimno veliki izazov za sustave zdravstva, socijalne skrbi te mirovinski sustav. Indeks promjene za razdoblje 1981. – 2011. pokazuje smanjenje udjela mladog stanovništva do 34 godine i povećanje udjela najstarijih dobnih skupina (Nejašmić i Toskić, 2013).

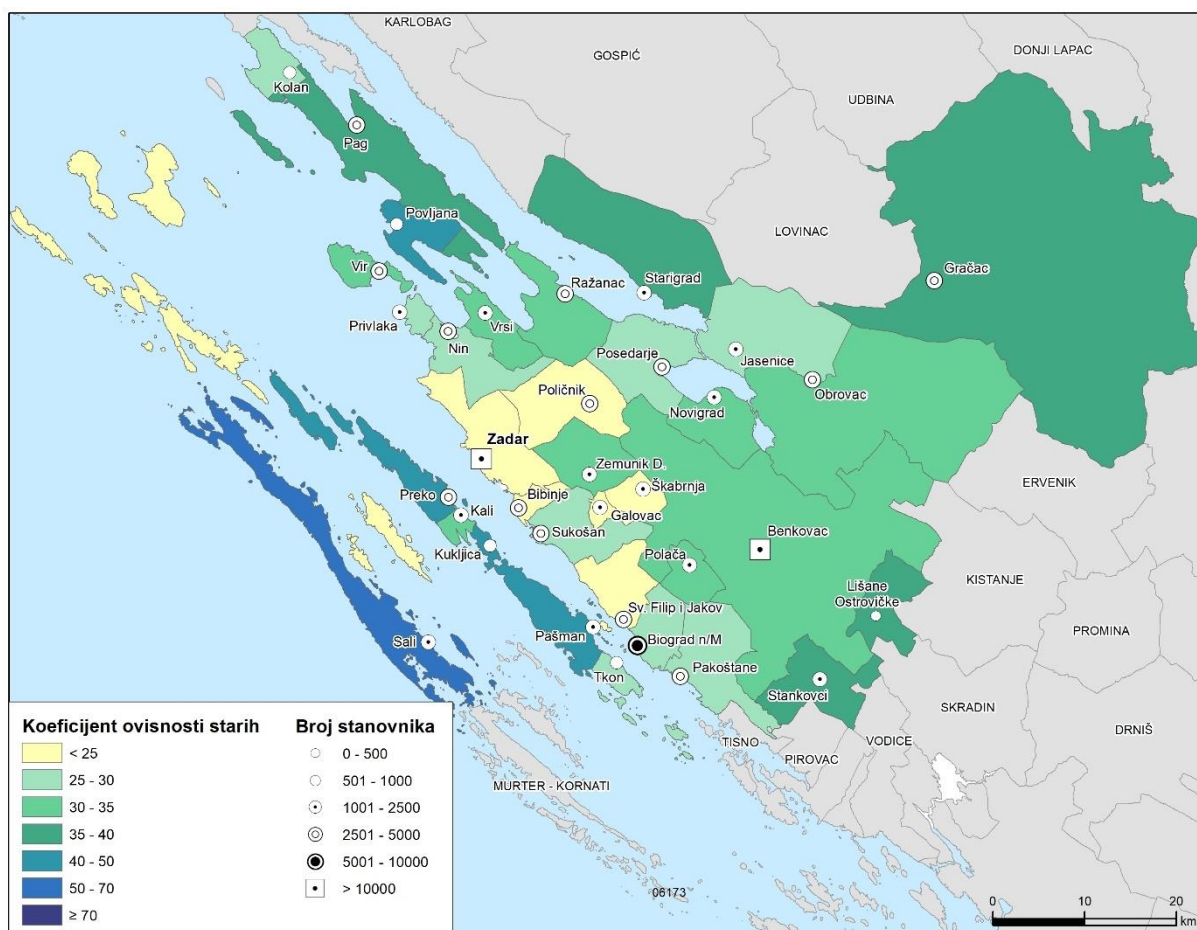
Sl. 43. Koeficijent maskuliniteta Gradova i općina Zadarske županije 2011. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013; DGU, 2024; OSM, 2024

Na sl. 44. i 45. prikazane su dobno-spolne strukture stanovništva za Zadarsku županiju (lijevo) i Republiku Hrvatsku (desno) za 2011. godinu. U odnosu na 2001. godinu za Republiku Hrvatsku, vidljivo se smanjio udio mladog stanovništva, odnosno suzio se donji dio *piramide*. Povećao se udio starog i starijeg stanovništva te *piramida* sve više počinje poprimati oblik urne (kontraktivni tip dobno-spolne *piramide*). Također je vidljiva razlika u broju žena i muškaraca po dobnim skupinama, trend koji se nastavlja i na ovome popisu; u mlađim dobnim skupinama ima više muškaraca, dok u starijima ima znatno više ženskog stanovništva. Situacija je slična i u Zadarskoj županiji; smanjio se udio mladog i povećao udio starijeg stanovništva, ali razlike u odnosu mlađeg i starijeg stanovništva u županiji nisu još toliko primjetne (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013).

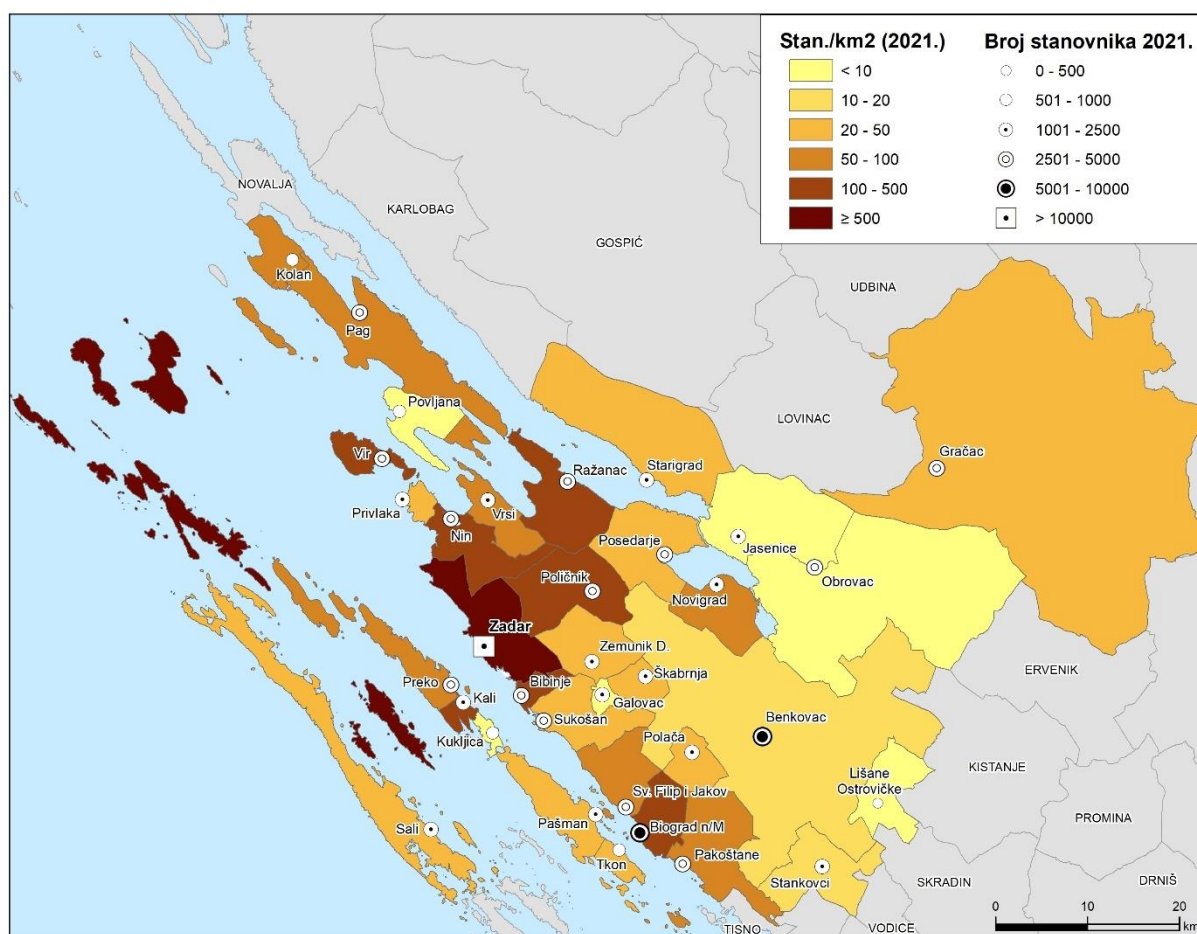
Sl. 44 (lijevo) Dobno-spolna struktura stanovništva Zadarske županije 2011. godine
 Sl. 45 (desno) Dobno-spolna struktura stanovništva Republike Hrvatske 2011. godine
 Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013

Sl. 46. Koeficijent dobne ovisnosti starih po Gradovima i općinama Zadarske županije 2011. godine
 Izvor: *Koeficijent dobne ovisnosti starih 2021.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

Koeficijent dobne ovisnosti starih 2001. godine za Zadarsku županiju iznosio je 23,95, što ju smješta u posljednji tip ostarjelosti, krajnje duboka starost. Situacija u županiji ostala je

ista i 2011. godine, kada je koeficijent dobne ovisnosti iznosio 28,24. Gradovi i općine županije bili su 2011. godine podijeljeni između tipa 6 (izrazito duboka starost) i tipa 7 (krajnje duboka starost), jedino je općina Sali pripadala tipu 5 (vrlo duboka starost). Prostorne značajke demografskog starenja najviše dolaze do izražaja na razini manjih upravno-teritorijalnih jedinica, kao što je prikazano na sl. 46. Prikazan je koeficijent dobne ovisnosti starih po Gradovima i općinama, te je jasno vidljivo odstupanje općine Sali od ostatka županije. Kao općine s povoljnijom situacijom dobne ovisnosti starog stanovništva ističu se još Pašman, Preko i Povljana, dok je ostatak županije obilježen izrazito i krajnje dubokom starosti stanovništva (*Koeficijent dobne ovisnosti starih 2021., 2023*).

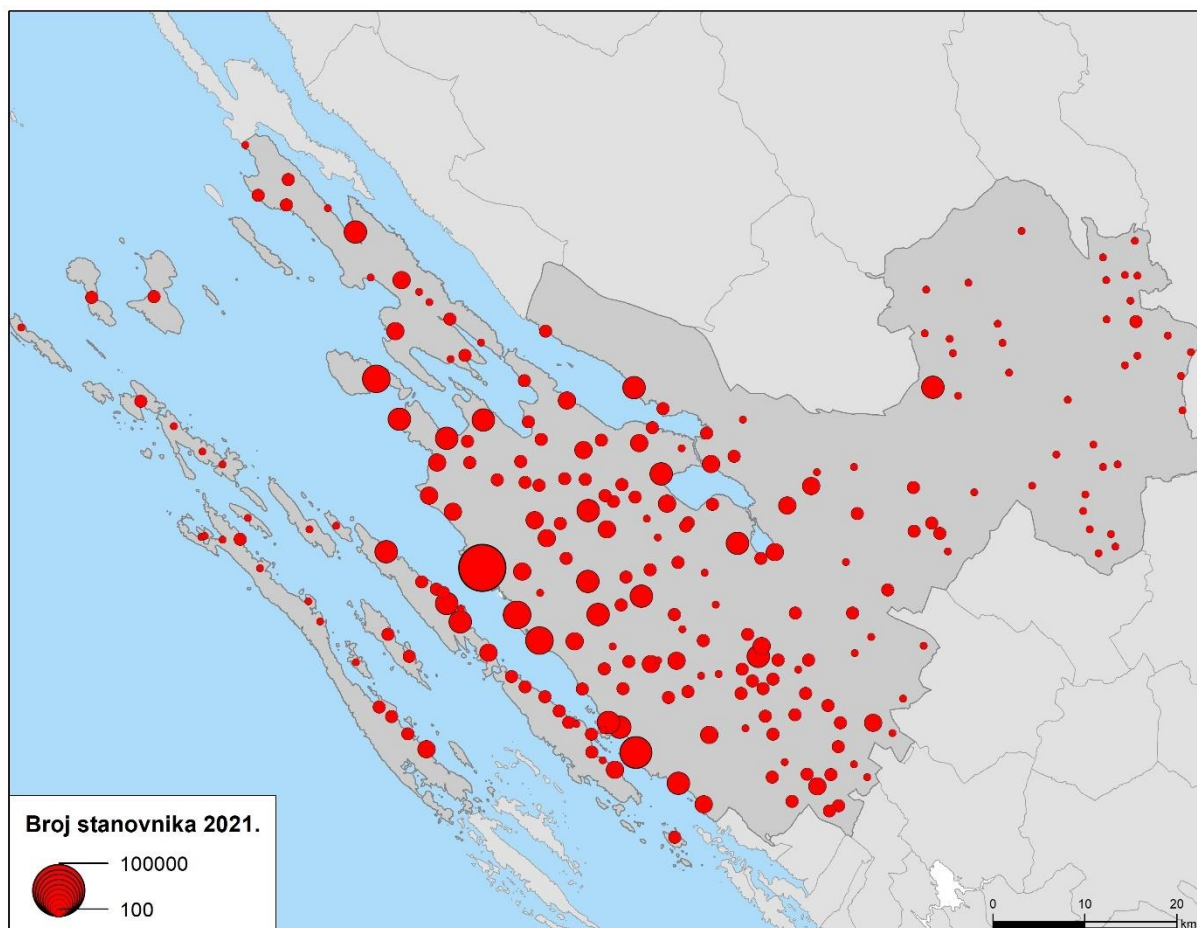

Sl. 47. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 2021. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021., 2022; DGU, 2024; OSM, 2024*

Na Popisu stanovništva 2021. Grad Zadar ponovno je zabilježio najveći broj stanovnika (70 779 stan.), kao i najveću gustoću naseljenosti (1912,95 stan./km²), a najmanje ih je i te godine imala općina Lišane Ostrovičke (593 stan.), dok je Kukljica imala najmanju gustoću naseljenosti (0,66 stan./km²) (sl. 47). Gustoća naseljenosti i ove je godine manja

diljem županije; kao gušće naseljeni ističu se Gradovi Biograd na Moru, Nin i Zadar te općine Bibinje, Kali, Poličnik, Ražanac i Vir. Smanjenu gustoću naseljenosti ove su godine zabilježili Gradovi Obrovac i Benkovac te općine Stankovci, Galovac, Kukljica, Jasenice, Lišane Ostrovičke i Poveljana (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021., 2022*).

Sl. 48. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 2021. godine

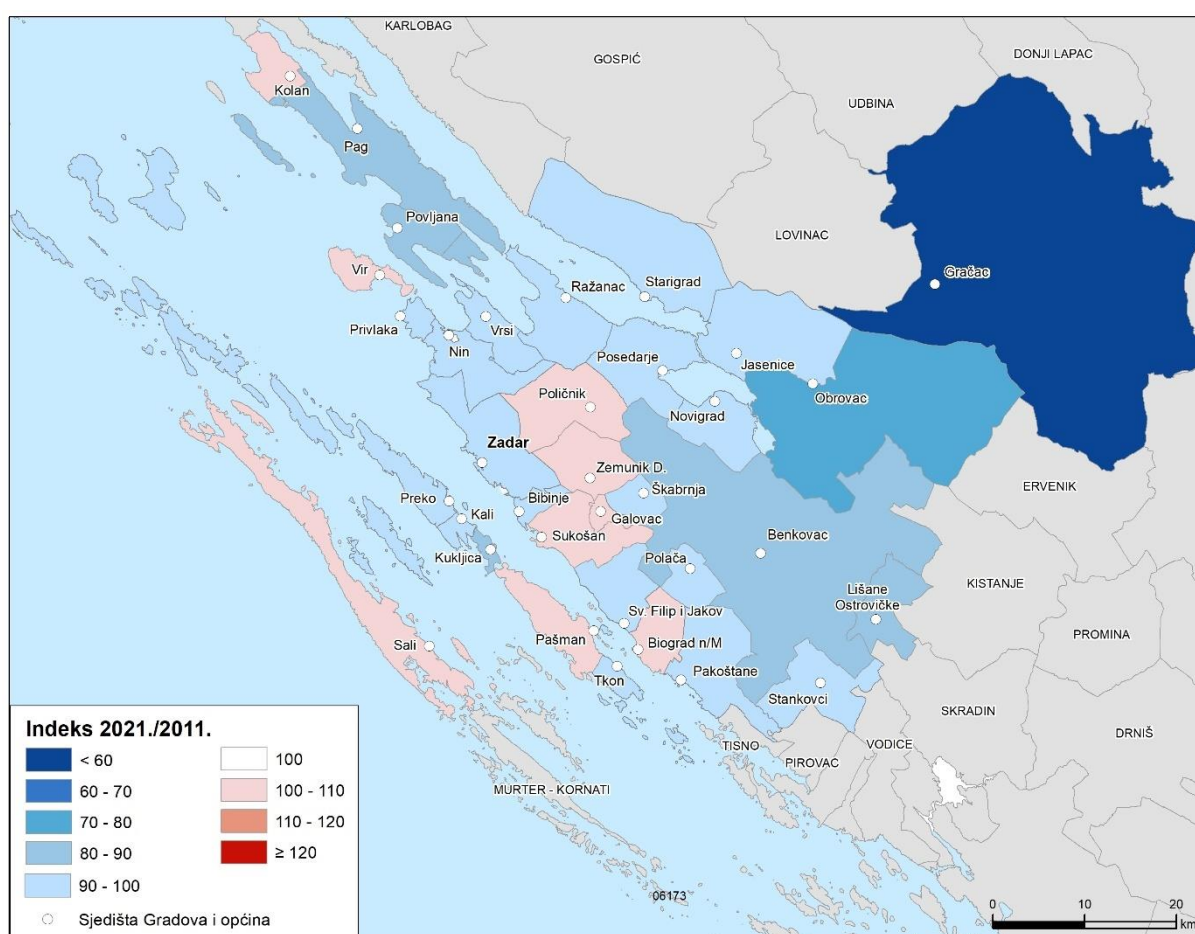
Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021., 2022*; DGU, 2024; OSM, 2024

Najveći udio stanovnika je i ove godine živio u naseljima veličine preko 2000 stanovnika (njih 58,88 %), a najmanji u naseljima veličine ispod 100 stanovnika, tek 2,26 % stanovnika (tab. 12). Naselja do 100 stanovnika i ove su godine bila najmnogobrojnija, dok su najmanji udio činila naselja veličine iznad 2000 stanovnika (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021., 2022*). Došlo je i do smanjenja veličine određenih naselja u odnosu na 2011. godinu, posebice u unutrašnjosti županije i na otocima (sl. 48). Takva manja naselja najviše su pod utjecajem negativnih demografskih procesa koji se događaju diljem države i koji dovode do izumiranja manjih naselja (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021., 2022*).

Tab. 12. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 2021. godine

	Broj stanovnika	Broj naselja	Udio (%)	
			stanovnika	naselja
>2000	94 071	10	58,88	4,27
1001 – 2000	18 138	14	11,35	5,98
701 – 1000	11 764	14	7,36	5,98
401 – 700	14 985	29	9,38	12,39
201 – 400	11 260	38	7,05	16,24
101 – 200	5 937	41	3,72	17,52
0 – 100	3 611	88	2,26	37,61
Ukupno	159 766	234	100	100

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022

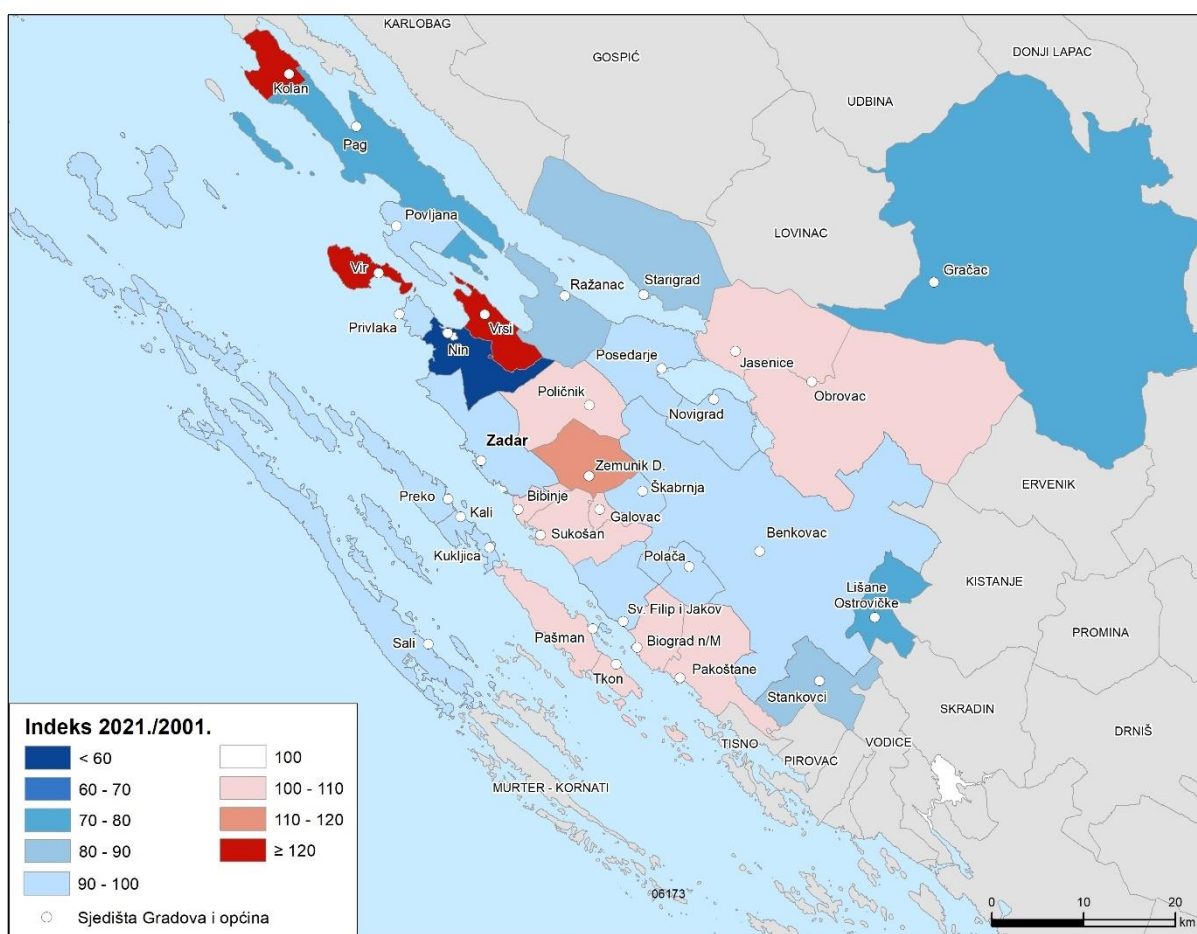

Sl. 49. Indeks promjene broja stanovnika Gradova i općina Zadarske županije 2021./2011.

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022; DGU, 2024; OSM, 2024

Na sl. 49. prikazan je indeks promjene broja stanovnika između 2011. i 2021. godine, te je vidljivo smanjenje broja stanovnika diljem županije. Tek je nekolicina općina zabilježila blagi porast broja stanovnika (ističu se Poličnik i Zemunik Donji s najpozitivnijim

promjenama u odnosu na prošlo međupopisno razdoblje), dok općine Bibinje, Pakoštane i Vrsi nisu zabilježile značajniju promjenu, odnosno njihov indeks promjene broja stanovnika iznosi 100 (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022). Kada se pogleda indeks promjene broja stanovnika između 2001. i 2021. godine prikazan na sl. 50., ističu se općine Kolan, Vir, Vrsi i Zemunik Donji s najpozitivnijom promjenom, a Grad Nin imao je najnegativniju promjenu, točnije ima više od 40 % stanovnika manje nego 2001. godine. Većina županije zabilježila je pad broja stanovnika, a uz Grad Nin ističu se još općine Gračac i Lišane Ostrovičke te Grad Pag sa značajnijim smanjenjem broja stanovnika.

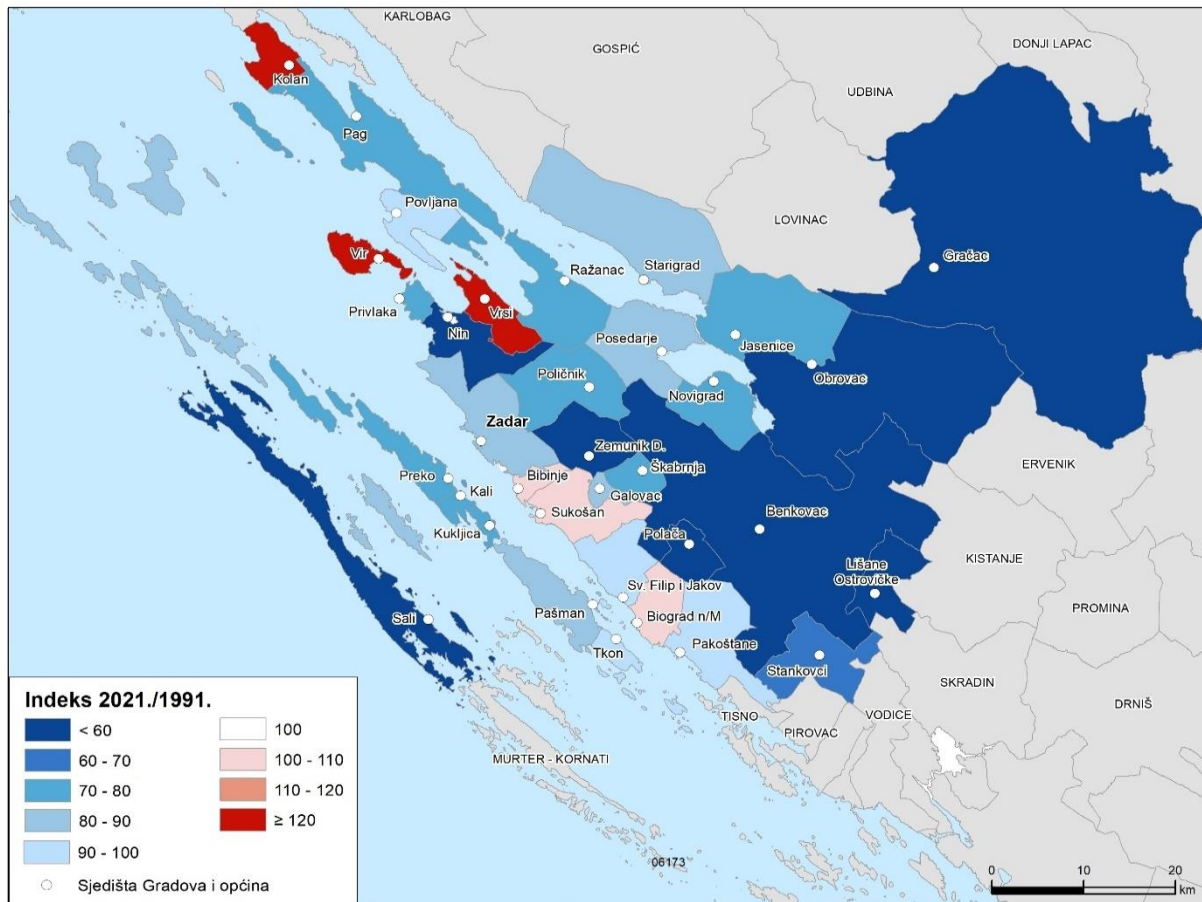

Sl. 50. Indeks promjene broja stanovnika Gradova i općina Zadarske županije 2021./2001.

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001.*, 2002; *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022; DGU, 2024; OSM, 2024

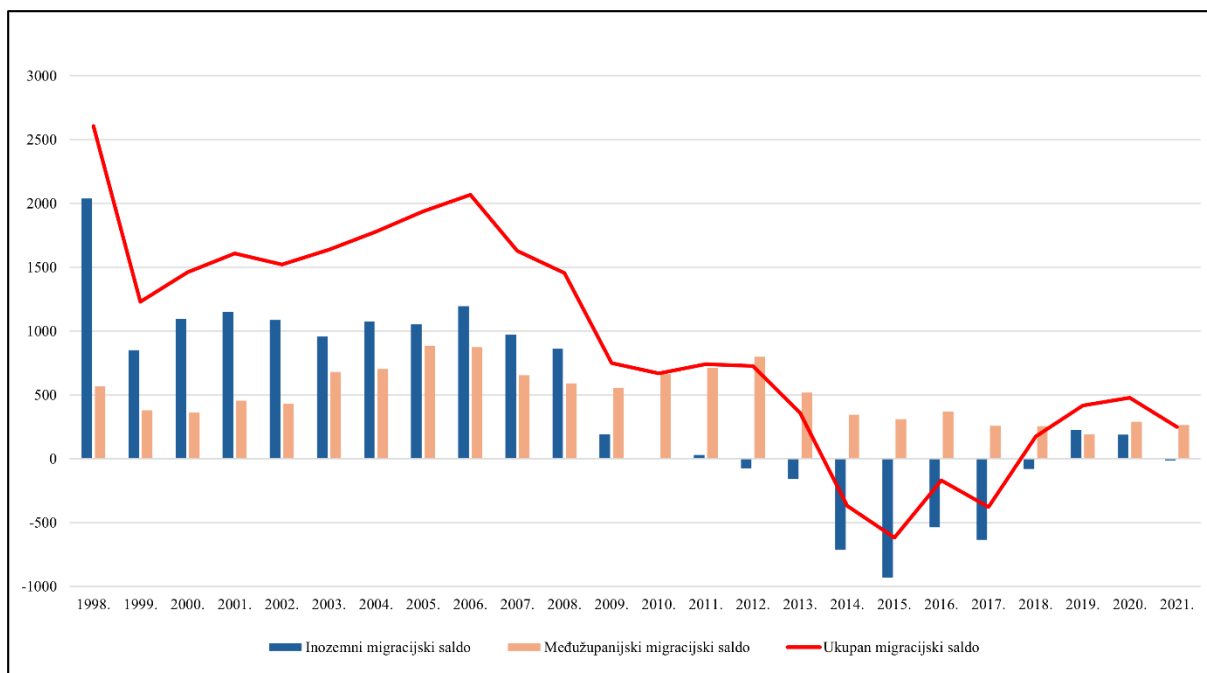
Situacija u županiji znatno se pogoršala u odnosu na početak 1991. godine, kao što je vidljivo na sl. 51. Treba naravno uzeti u obzir ratna zbivanja i epidemiju koronavirusa, koji su znatno utjecali na smanjenje ukupnog broja stanovnika. Općine Bibinje i Sukošan te Grad Biograd na Moru imaju blagi porast broja stanovnika, a ističu se i Kolan, Vir i Vrsi sa

značajnijim porastom. Ostatak županije zabilježio je pad broja stanovnika, i tu se ističu općine Gračac, Lišane Ostrovičke, Polača i Zemunik Donji te Gradovi Benkovac, Nin i Obrovac s najvećim padom broja stanovnika. Općine Poveljana, Sveti Filip i Jakov i Tkon imaju indeks promjene 100, odnosno nisu zabilježile značajniju promjenu broja stanovnika između ovih popisnih godina (*Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022).

Sl. 51. Indeks promjene broja stanovnika Gradova i općina Zadarske županije 2021./1991.

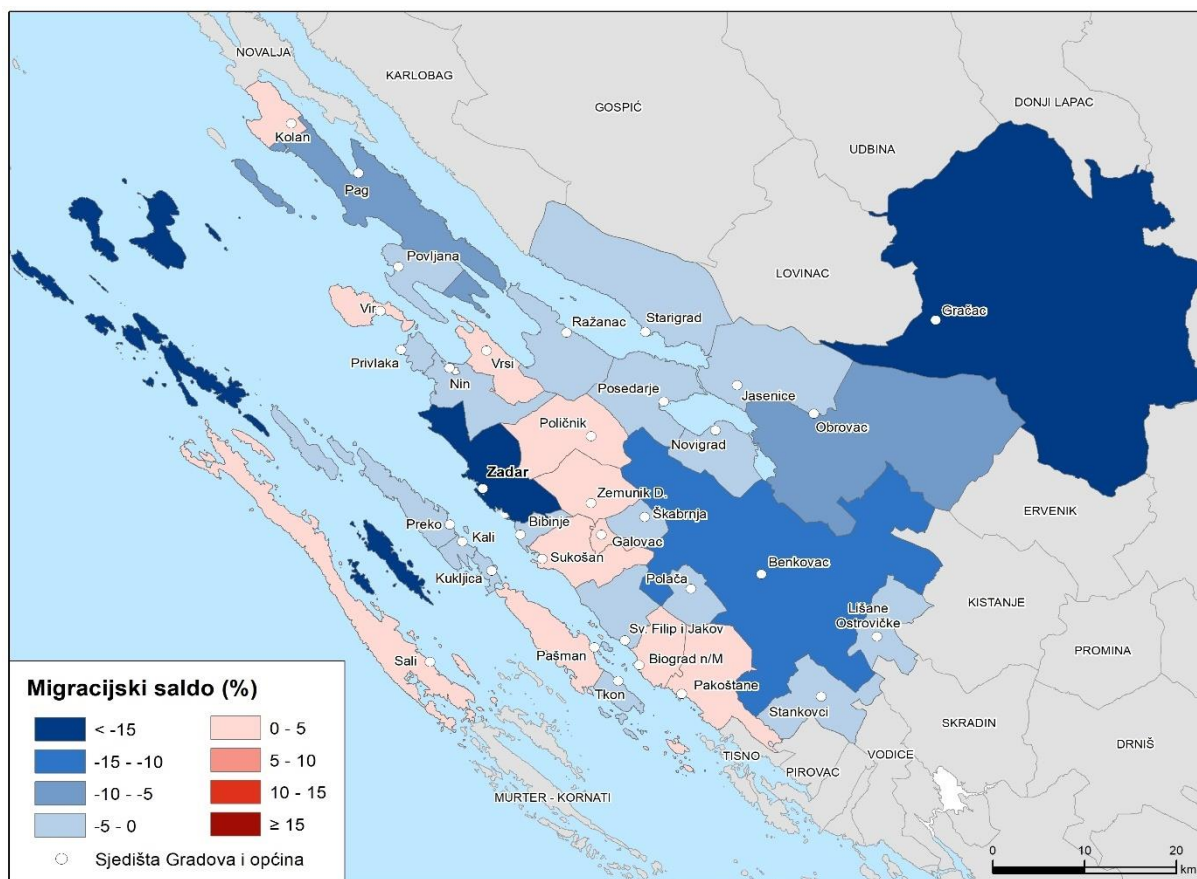
Izvor: *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, 2005; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022; DGU, 2024; OSM, 2024

Sl. 52. Migracijski saldo Zadarske županije od 1998. do 2021. godine

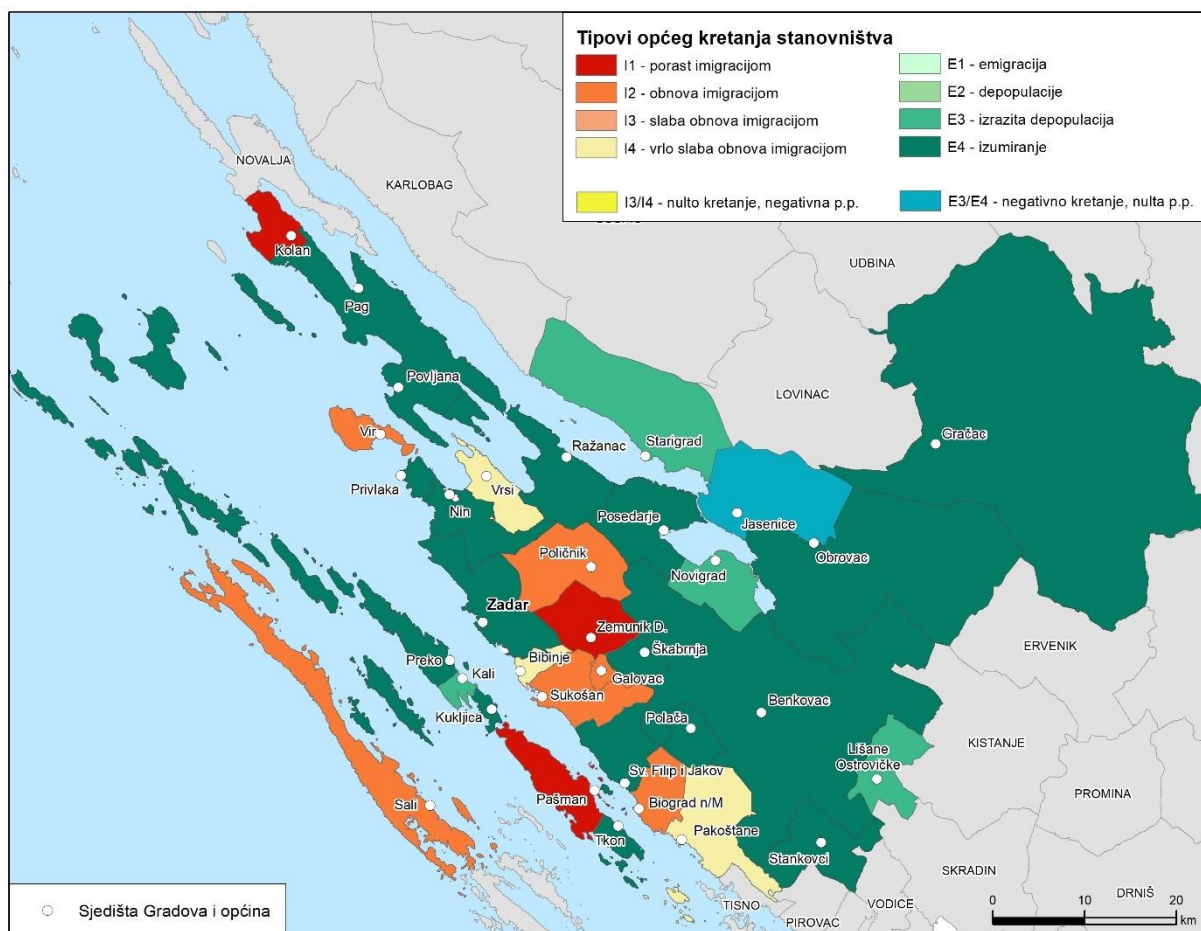
Izvor: *Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2020., 2021.*; DGU, 2024; OSM, 2024

Negativan migracijski saldo prisutan je u Republici Hrvatskoj od 2009. godine, djelomično i kao posljedica gospodarske krize 2008. godine. Značajnije iseljavanje stanovništva započinje 2013. godine ulaskom Hrvatske u Europsku uniju, čime su se Hrvatima otvorile nove mogućnosti na europskom tržištu rada. Prema podacima DZS-a, tijekom prvih nekoliko godina nakon ulaska Hrvatske u EU iselilo je 263 000 stanovnika (*Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2020., 2021.*). Zadarska županija imala je od 1998. do 2012. godine pozitivan migracijski saldo s inozemstvom. Saldo je najpozitivniji bio upravo 1998. godine kada je iznosio 2039, a 2010. godine iznosio je svega 5 (sl. 52). Godine 2012. počelo je razdoblje negativnog migracijskog salda, koje je trajalo do 2019. godine kada je dvije godine za redom saldo ponovno bio pozitivan. Tijekom posljednje popisne godine županija je ponovno zabilježila negativan migracijski saldo s inozemstvom. Situacija je slična i ako se pogleda ukupan migracijski saldo županije; imala je pozitivan migracijski saldo do 2014. godine, negativan od 2014. do 2017., te ponovno pozitivan do 2021. godine. (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021., 2022.*)

Sl. 53. Stopa migracijskog salda Gradova i općina Zadarske županije 2011. – 2021. godine
 Izvor: *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

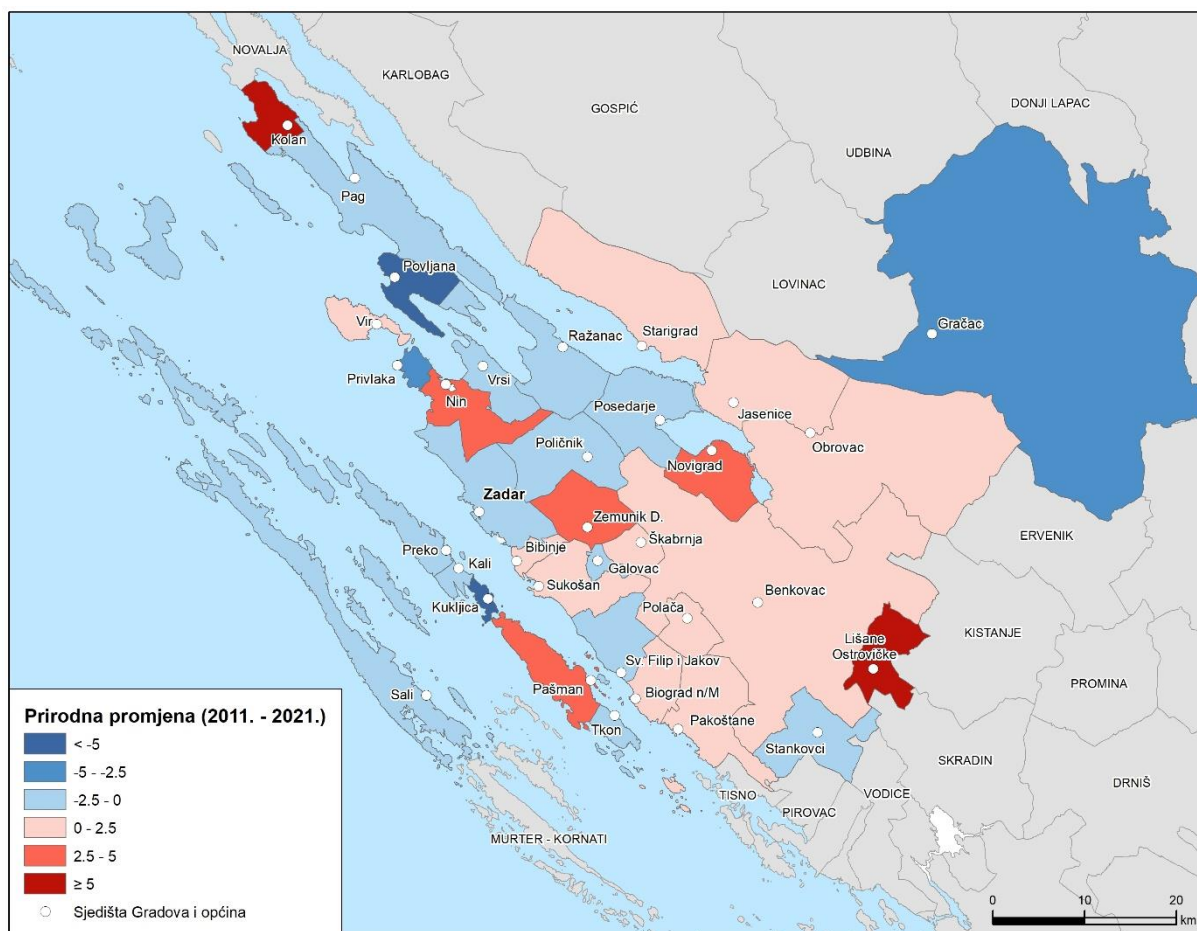
Na sl. 53 prikazan je migracijski saldo za međupopisno razdoblje 2011. – 2021. godine. Većina Gradova i općina županije ima negativan migracijski saldo, a ostale imaju tek blago pozitivnu migracijsku bilancu. Ističu se općina Gračac i Grad Zadar s najnegativnijim saldom, većim od -15 % (*Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023). Opće kretanje stanovništva između 2011. i 2021. godine prikazuje veoma sličnu situaciju; gotovo su sve iste županije zabilježile pozitivno opće kretanje (sl. 54). Međutim, situacija se znatno pogoršala u odnosu na prošlo razdoblje te je gotovo cijela županija zabilježila negativno opće kretanje, i to podtip E₄ (izumiranje). Općina Jasenice ima podtip E₃/E₄ (negativno kretanje uz nultu prirodnu promjenu), a općine Bibinje, Pakoštane i Vrsi bilježe podtip I₄ (vrlo slabu obnovu imigracijom). Općine Kolan, Pašman i Zemunik Donji zabilježile su najpozitivniju promjenu, podtip I₁ (porast imigracijom) (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022; *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023).

Sl. 54. Tipovi općeg kretanja stanovništva Gradova i općina Zadarske županije 2011. – 2021. godine

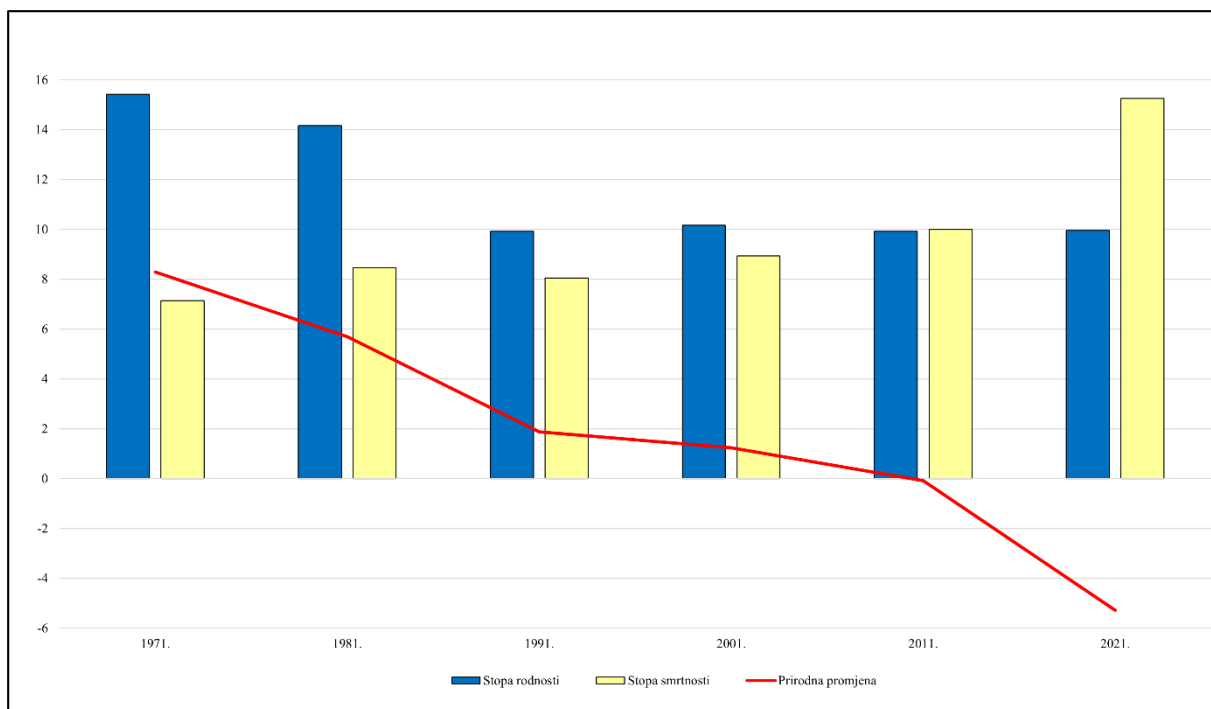
Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011.*, 2013; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022; *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

Zadarska županija i ove popisne godine bilježi negativnu prirodnu promjenu od -5,29 %, sa stopom rodnosti od 9,96 ‰ i stopom smrtnosti od 15,52 ‰ (*Tablogrami rođenih i umrlih po naseljima 1964.-2022.*, 2023). Unatoč tome, situacija u županiji između 2011. i 2021. godine znatno se popravila u odnosu na prošlo međupopisno razdoblje (sl. 55). Jedino općine Gračac, Kukuljica, Povljana i Privlaka imaju negativnu prirodnu promjenu, dok većina Gradova i općina bilježi blagi prirodni prirast, a posebno se ističu općine Kolan i Lišane Ostrovičke.

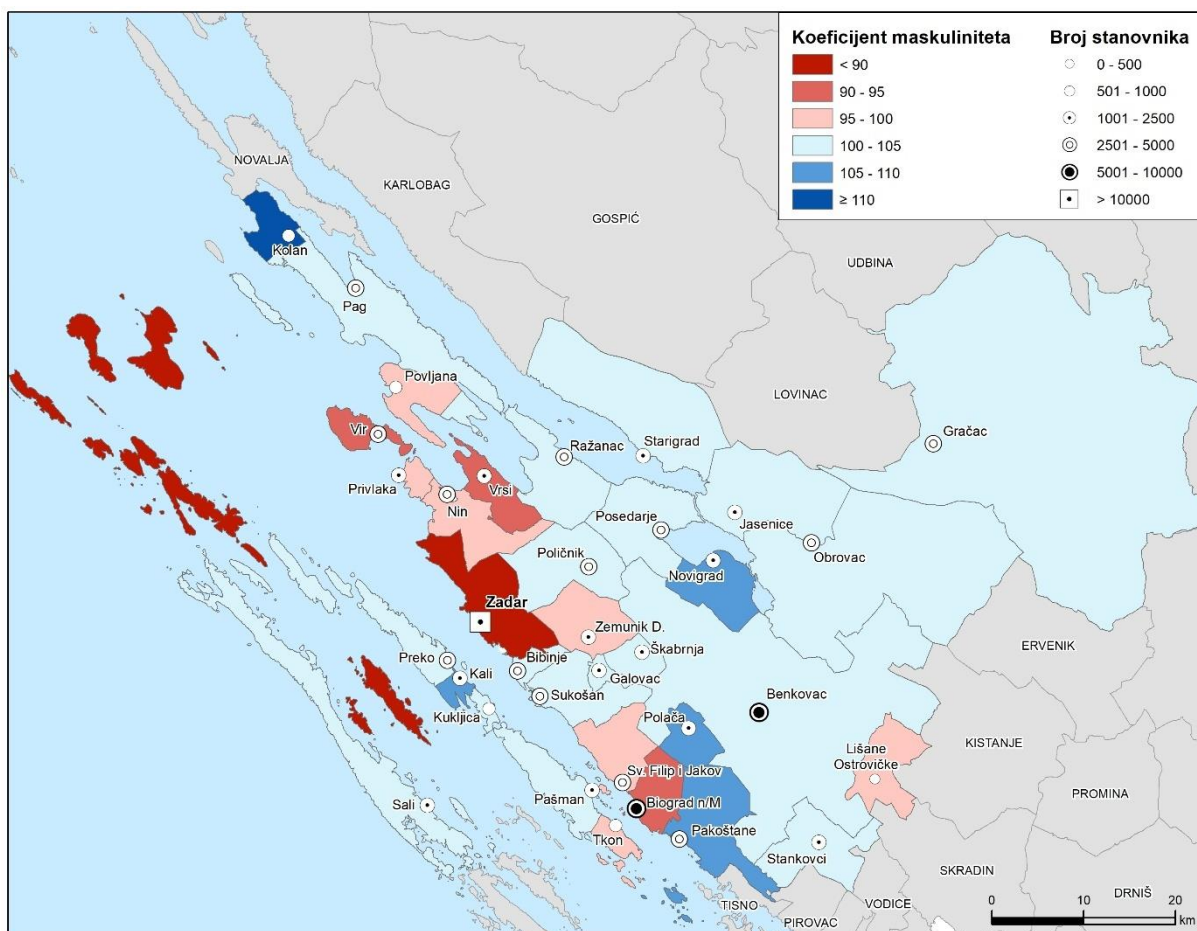
Sl. 55. Stopa prirodne promjene Gradova i općina Zadarske županije 2011. – 2021. godine
 Izvor: *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

Na sl. 56. prikazano je kretanje prirodne promjene Zadarske županije od 1971. do 2021. godine. Jasno je vidljivo smanjivanje stope rodnosti i povećanje stope smrtnosti po popisnim godinama; pogotovo nagli pad rodnosti između 1981. i 1991. godine i porast smrtnosti između 2011. i 2021. godine. Pad rodnosti posljedica je ratnih zbivanja devedesetih godina i već spomenutih problema u prikupljanju točnih i vjerodostojnih podataka, dok je porast smrtnosti posljedica epidemija virusa COVID-19 (*Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023).

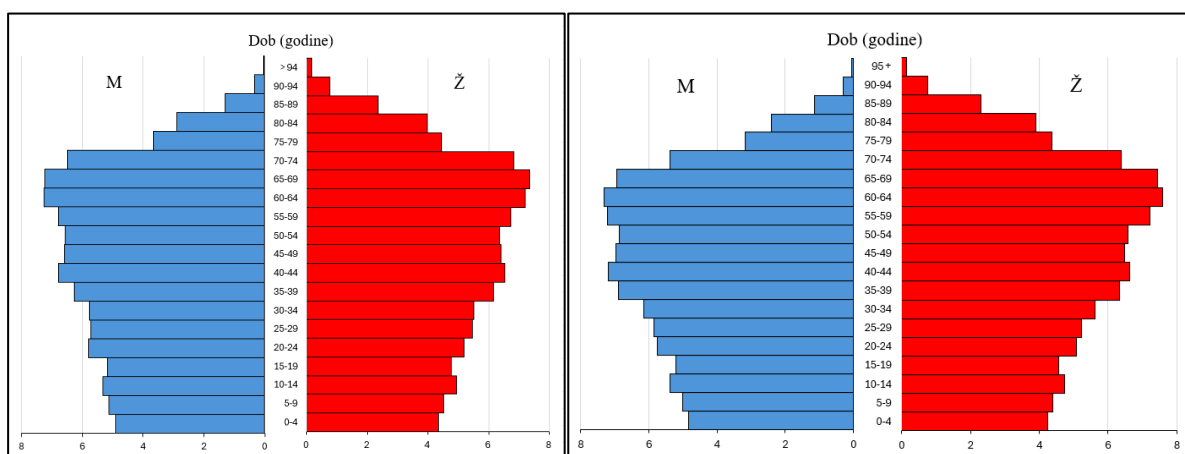

Sl. 56. Kretanje prirodne promjene Zadarske županije od 1971. do 2021. godine
Izvor: *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964.-2022.*, 2023

Koeficijent maskuliniteta diljem županije povećao se u odnosu na 2011. godinu te većina županije ima koeficijent između 100 i 105, a samo ih je nekolicina zabilježila manji koeficijent. Grad Zadar imao je te godine najmanji koeficijent maskuliniteta (ispod 90), a općina Kolan najveći (iznad 110). Kao općine s manjim udjelom muškog stanovništva ističu se i Vir i Vrsi te Grad Biograd na Moru (sl. 57). Nepovoljnu demografsku sliku Hrvatske potvrđuje i smanjenje fertilnog kontingenta, odnosno smanjenje udjela žena starosti 15 – 49 godina. Njihov udio smanjio se s 46,6 % 1991. godine na 40,8 % 2020. godine, što za posljedicu ima smanjivanje stope demografske reprodukcije, točnije nizak fertilitet, što za posljedicu ima starenje stanovništva (Balija, 2023). Totalna stopa fertiliteta (TFR) već je 1986. godine smanjena ispod 2,1 djeteta po ženi u fertilnom razdoblju, odnosno ispod razine potrebne za jednostavno generacijsko obnavljanje stanovništva. Do 2021. godine TFR je pao na 1,48, te Nejašmić i Mišetić (2004) predviđaju kako će fertilitet Republike Hrvatske nastaviti opadati u narednim godinama te da će do 2031. godine iznositi 1,19. Također predviđaju sve snažniju depopulaciju hrvatskih prostora te sve manji udio mladog i sve veći udio starog stanovništva, čime će stanovništvo Hrvatske pripasti zreлом regresivnom tipu dobno-spolne strukture stanovništva.

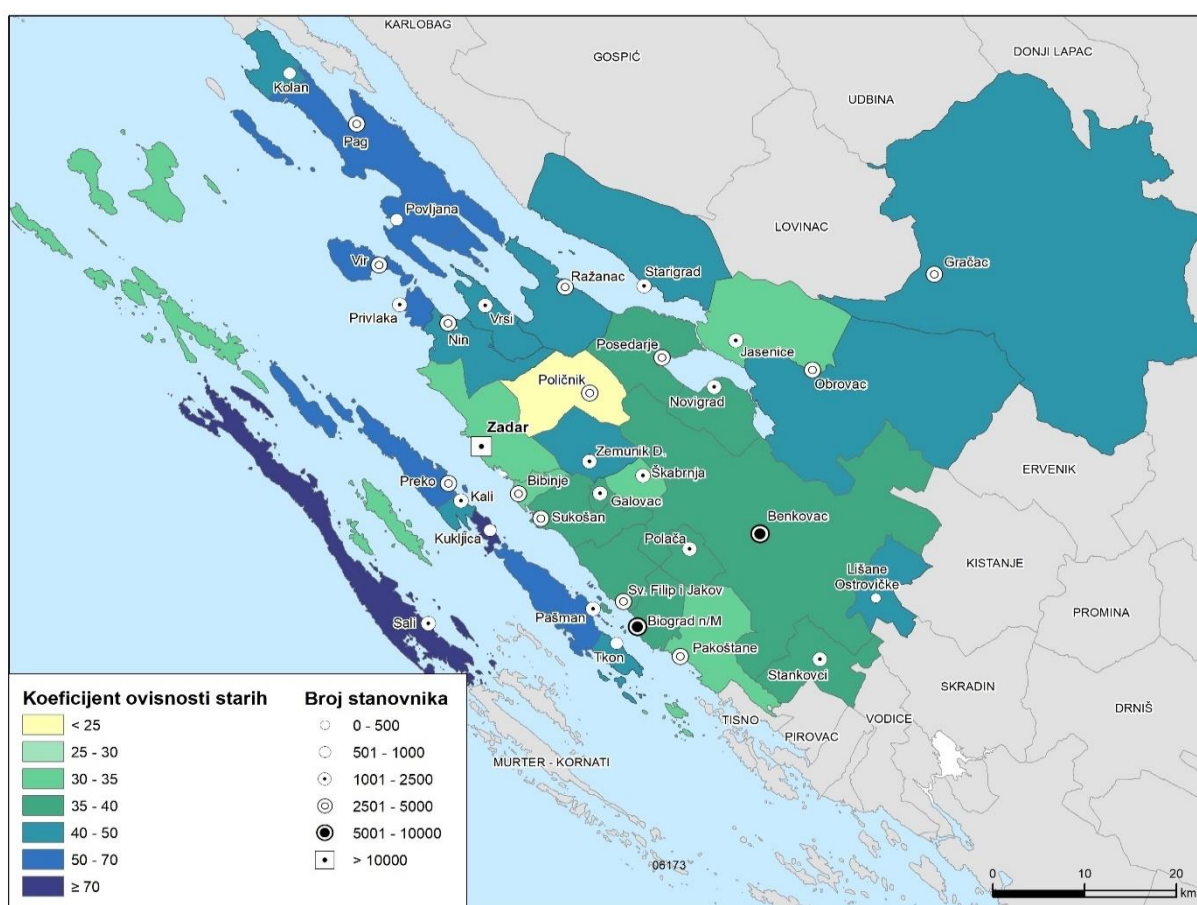
Sl. 57. Koeficijent maskuliniteta Gradova i općina Zadarske županije 2021. godine
 Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021., 2022; DGU, 2024; OSM, 2024*

Sl. 58. (lijevo) Dobno-spolna struktura stanovništva Zadarske županije 2021. godine
 Sl. 59. (desno) Dobno-spolna struktura stanovništva Republike Hrvatske 2021. godine
 Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021., 2022*

Na sl. 58. i 59. prikazane su dobno-polne strukture stanovništva Zadarske županije (lijevo) i Hrvatske (desno). Dno dobno-polne *piramide* Hrvatske dodatno se suzilo u odnosu

na prošlo desetljeće, te je vidljivo znatno smanjenje udjela mladog i povećanje udjela starog stanovništva. Situacija u Zadarskoj županiji ista je kao i u ostatku države te obje *piramide* imaju oblik urne (kontraktivni oblik), a polako počinju poprimati i oblik viseće kapi (regresivni tip dobno-spolne *piramide*) (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022). Koeficijent dobne ovisnosti starih za 2021. godinu prikazan je na sl. 60. Općine s najpovoljnijom situacijom su Kukljica, Sali (tip 3 - starost) te Preko i Vir (tip 4 - duboka starost), dok je Poličnik zabilježio najveću razinu dobne ovisnosti starih (ispod 25 bodova, čime se svrstan u tip 7 - krajnje duboka starost). Većina Gradova i općina županije zabilježila je tip 6 - vrlo duboka starost.

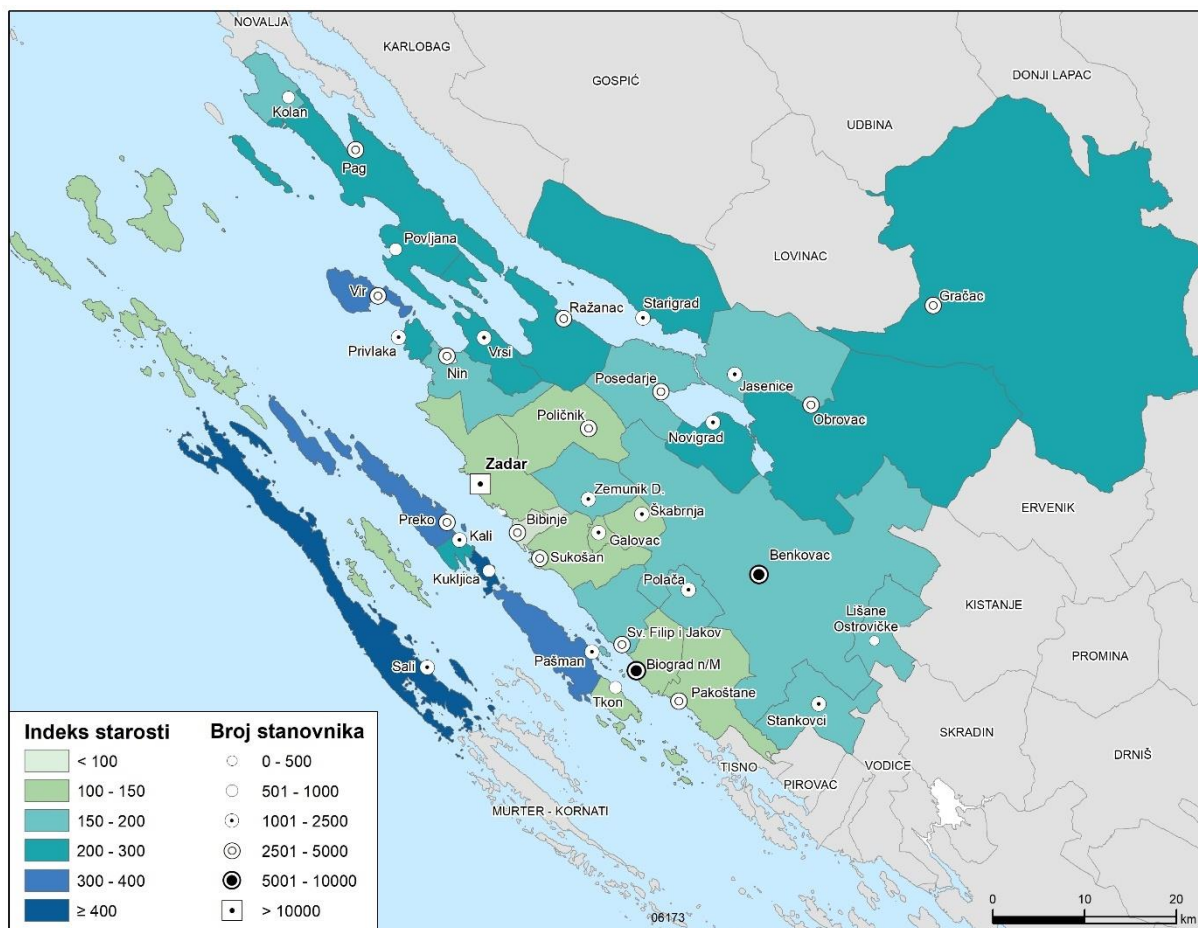

Sl. 60. Koeficijent dobne ovisnosti starih po Gradovima i općinama Zadarske županije 2021. godine

Izvor: *Koeficijent dobne ovisnosti starih 2021.*, 2023; DGU, 2024; OSM, 2024

Koeficijent dobne ovisnosti starih je za Zadarsku županiju iznosio 39, što ju smješta u tip 6 (izrazito duboka starost). Situacija se poboljšala i po Gradovima i općinama; samo je općina Poličnik pripadala tipu 7 (krajnje duboka starost). Većina županije pripada tipu 6, a ističu se Grad Pag i općine Poveljana i Privlaka (tip 5 – vrlo duboka starost), Preko (tip 4 – duboka starost) te Kukljica i Sali kao općine s najmanjim koeficijentom dobne ovisnosti

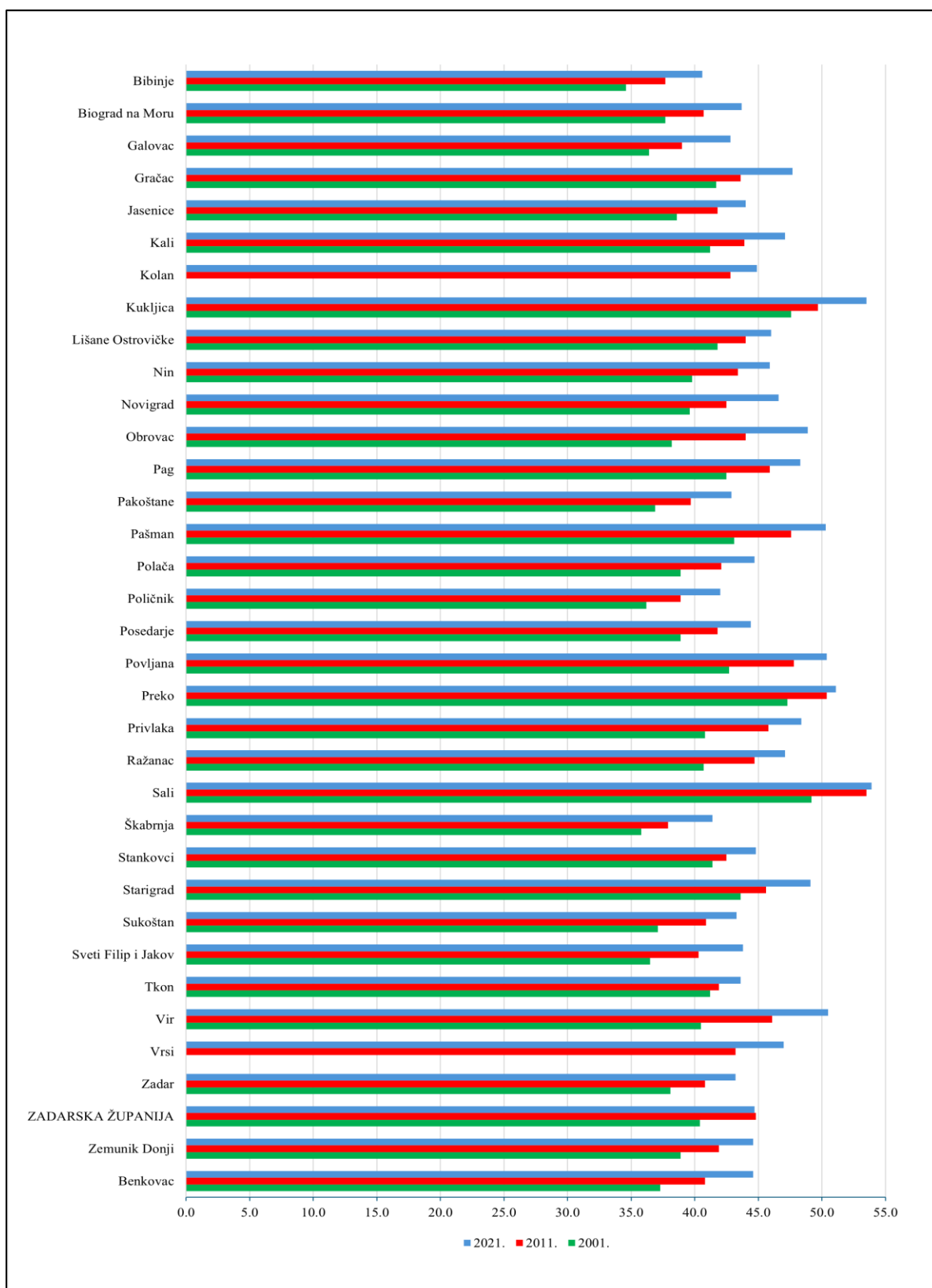
županije, tipom 3 (starost) (*Koeficijent dobne ovisnosti starih 2021.*, 2023). U odnosu na 2011. godinu porastao je i indeks starosti u većini JLS; jedino Biograd na Moru, Sukošan, Tkon i Zadar bilježe manje promjene. Najveći indeks starosti imaju općine Kali i Kukljica (sl. 61).

Sl. 61. Indeks starosti po Gradovima i općinama Zadarske županije 2021. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022; DGU, 2024; OSM, 2024

Važan pokazatelj društveno-gospodarskog razvoja je i očekivano trajanje života, koje je redovito dulje u razvijenijim zemljama zbog visoke razine zdravstvene zaštite, kulture života i visoke razine društvenog standarda. Očekivano trajanje života u Hrvatskoj 2021. godine iznosilo je 76,8 godina (Eurostat, 2022 prema Balijsa, 2023). S porastom udjela starog stanovništva raste i prosječna životna dob Hrvatske, koje od 1961. do 2021. godine porasla s 32,5 na 44,3 godine, ili za 12 godina. Na sl. 62. prikazano je kretanje prosječne životne dobi po Gradovima i općinama Zadarske županije za posljednja tri popisa stanovništva. Za izračun prosječne dobi 2001. godine u obzir ponovno nisu uzete općine Kolan i Vrsi iz već navedenih razloga.

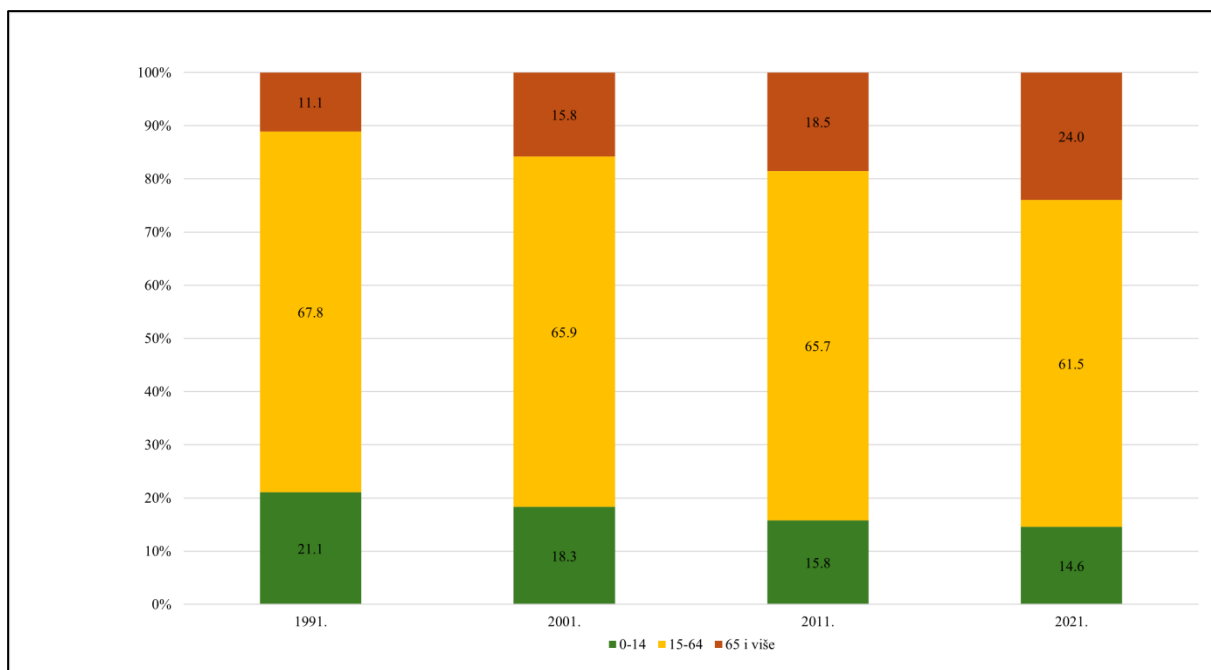

Sl. 62. Kretanje prosječne životne dobi Zadarske županije po Gradovima i općinama od 2001. do 2021. godine

Izvor: *Popis stanovništva kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001., 2002; Popis stanovništva kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011., 2013; Popis stanovništva kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021., 2022*

Prosječna starost Zadarske županije iznosila je 2001. godine 40,4 godine, a do 2011. godine se taj broj povećao na 44,8 godina. Do 2021. godine se prosječna starost županije smanjila na 44,7 godina. Najstarije općine tijekom sva tri Popisa su Kukljica (47,6 g. 2001., 49,7 g. 2011. i 53,5 g. 2021. godine) i Sali (49,2 g. 2001., 53,5 g. 2011. te 53,9 g. 2021. godine). Kao najmlađa se 2001. godine isticala općina Bibinje (34,6 g.), 2011. Škabrnja (37,9 g.), a 2021. godine je to ponovno Bibinje (40,6 g.). Iz navedenog je vidljiv proces starenja stanovništva koji je zahvatio čitavu državu, i koji se nastavlja i dalje. (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001., 2002; Popis stanovništva kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011., 2013; Popis stanovništva kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021., 2022*).

Unatoč blagim poboljšanjima, ne smije se zanemariti činjenica da je demografska situacija u Zadarskoj županiji, i u Hrvatskoj u cijelosti, i dalje iznimno loša te da su dominantni demografski procesi u državi i dalje depopulacija i starenje stanovništva. Kao što je već spomenuto, negativne posljedice starenja stanovništva najviše su primjetne na lokalnoj razini. Ruralna naselja pogotovo su zahvaćena egzodusom stanovništva već od druge polovice 20. stoljeća, što je dodatno naglašeno tijekom idućih desetljeća. Na sl. 63 prikazan je omjer dobnih skupina Zadarske županije za popisne godine od 1991. do 2021., te je i na ovome primjeru jasno vidljivo smanjivanje udjela mladog stanovništva kroz godine. Udio mladog stanovništva (0 – 14 godina starosti) pao je s 21,1 % 1991. na 14,6 % 2021. godine, dok je udio stanovništva starijeg od 65 godina narastao s 11,1 % (1991.) na 24 % 2021. godine (Balorda i dr., 2016; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021., 2022*).

Sl. 63. Omjer dobnih skupina Zadarske županije od 1991. do 2021. godine

Izvor: Balorda i dr., 2016; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022

5. GOSPODARSKA OBILJEŽJA I INDEKS RAZVIJENOSTI

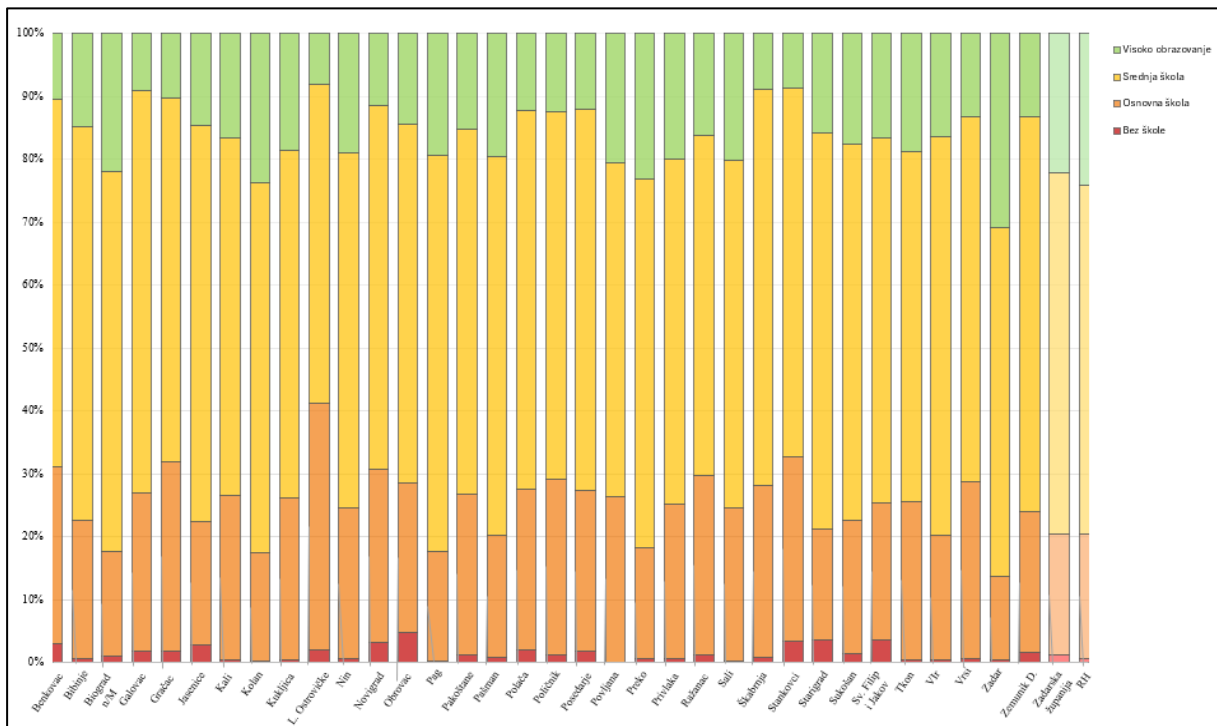
Vlada Republike Hrvatske donijela je 2010. godine Zakon o regionalnom razvoju (NN 153/2009), te su na temelju toga Zakona jedinice lokalne i regionalne samouprave razvrstane u skupine prema Indeksu razvijenosti. Indeks razvijenosti obračunava se na temelju pet pokazatelja: stopa nezaposlenosti, dohodak po stanovniku, proračunski prihodi jedinica lokalne i regionalne samouprave po stanovniku, opće kretanje stanovnika, indeks starenja te stopa obrazovanja. Vlada Republike Hrvatske donijela je ove godine *Odluku o razvrstavanju jedinica lokalne i regionalne samouprave prema stupnju razvijenosti*, prema kojoj Zadarska županija pripada u skupinu najrazvijenijih županija, odnosno u iznadprosječno rangirane županije, uz Dubrovačko-neretvansku, Istarsku i Zagrebačku županiju te Grad Zagreb.

Prema Odluci, jedinice područne (regionalne) samouprave podijeljene su u četiri skupine:

- I. skupina JRS obuhvaća one jedinice koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u drugoj polovini ispodprosječno rangiranih JRS;
- II. skupini JRS pripadaju one jedinice koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u prvoj polovini ispodprosječno rangiranih JRS;
- III. skupina JRS obuhvaća jedinice koje prema vrijednosti indeksa pripadaju drugoj polovini iznadprosječno rangiranih JRS;
- IV. skupina obuhvaća one jedinice koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u prvoj polovini iznadprosječno rangiranih JRS (ovoj skupini pripada i Zadarska županija).

Također, Gradovi i općine (jedinice lokalne samouprave) podijeljeni su u osam skupina prema vrijednosti indeksa razvijenosti; prve četiri skupine obuhvaćaju JLS koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u jednoj od četvrtina ispodprosječno rangiranih jedinica, dok zadnje četiri skupine obuhvaćaju iznadprosječno rangirane JLS (*Indeks razvijenosti*, 2024). Općina Gračac svrstana je u prvu skupinu JLS koje su prema vrijednosti indeksa razvijenosti u zadnjoj četvrtini ispodprosječno rangiranih, dok su gradovi Zadar, Biograd na Moru i Nin te općina Kolan u osmoj skupini, odnosno među najrazvijenijim JLS u Hrvatskoj (*Odluka o razvrstavanju jedinica lokalne i regionalne samouprave prema stupnju razvijenosti*, 2024). Ovdje je također vidljiva polarizacija županije; općine i gradovi s najmanjim indeksom razvijenosti smješteni su u unutrašnjosti i zaleđu županije, dok su one najrazvijenije smještene na njenoj obali (Erstić, 2011).

Jedan od pokazatelja indeksa razvijenosti je i stopa obrazovanja stanovništva, koja je u korelaciji s ekonomskim razvojem zemlje, što je vidljivo u mnogim razvijenim zemljama tijekom proteklih desetljeća. Promijenila se i obrazovna struktura ženskog stanovništva; tako su žene prema Popisu stanovništva 1971. godine činile tri četvrtine nepismenog stanovništva Hrvatske (Galeković, 2011). Situacija se nažalost nije promijenila; žene su 2021. godine činile 75,2 % nepismenih osoba u Hrvatskoj, te 82,2 % nepismenih u Zadarskoj županiji (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022). Utjecaj na velik udio žena u nepismenom stanovništvu ima i dulji životni vijek žena u odnosu na muškarce. U odnosu na Europsku uniju, Hrvatska ima značajno manji udio stanovništva s nižom razinom obrazovanja, ali i značajno zaostaje u visokom obrazovanju, iako je i ta brojka u porastu tijekom posljednjeg desetljeća. Godine 2013. visoku stopu obrazovanja imalo je 17,6 % stanovništva, a do 2022. je taj udio porastao do 22,3 % (Beg i Jandroković, 2023). Zadarska županija ne zaostaje mnogo za ostatkom Hrvatske; 2021. godine imala je 19,66 % stanovništva s nižim stupnjem obrazovanja i 22,1 % s visokim stupnjem obrazovanja (sl. 64). Po udjelu stanovnika bez završene škole ističu se Grad Obrovac s 4,66 % i općina Povljana s 0 %. Najviše visokoobrazovanog stanovništva ima Grad Zadar (30,8 %), dok ih najmanje ima općina Lišane Ostrovičke (8,06 %) (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022).

Sl. 64. Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi po Gradovima i općinama Zadarske županije 2021. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022

U tablici 13 prikazana je razina obrazovanja po desetogodišnjim dobnim skupinama za žene i muškarce Zadarske županije u 2021. godini. Iz tablice je vidljivo da najveći udio stanovništva sa završenim samo osnovnoškolskim obrazovanjem čine muškarci stariji od 75 godina, a najmanji muškarci do 34 godine starosti. Osnovna škola kao najviša razina obrazovanja značajno se smanjuje prema mlađim dobnim skupinama, dok udio stanovništva s visokoškolskim obrazovanjem raste. Najveći udio s višim i visokim obrazovanjem kao najvišim čine muškarci do 34 godine starosti, a najmanji također muškarci stariji od 75 godina. Dobnu skupinu 15 – 24 godine treba uzeti u obzir s dozom suzdržanosti; toj skupini pripada stanovništvo koje čije obrazovanje još uvijek traje (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021., 2022*).

Tab. 13. Razina obrazovanja po desetogodišnjim dobnim skupinama po spolu Zadarske županije 2021. godine

Razina obrazovanja	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci
	15 - 24		25 - 34		35 - 44		45 - 54	
Osnovno i manje	32,37	33,14	2,76	1,29	3,73	3,34	9,30	10,87
Srednje	60,75	55,05	66,49	50,08	70,32	56,47	71,52	65,04
Više i visoko	6,88	11,81	30,75	48,63	25,95	40,19	19,18	24,09
	55 - 64		65 - 74		75 +			
Osnovno i manje	12,10	20,50	17,60	34,12	21,54	52,44		
Srednje	69,46	62,86	61,01	48,50	52,80	34,17		
Više i visoko	18,44	16,67	21,37	17,38	25,66	13,38		

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021., 2022*

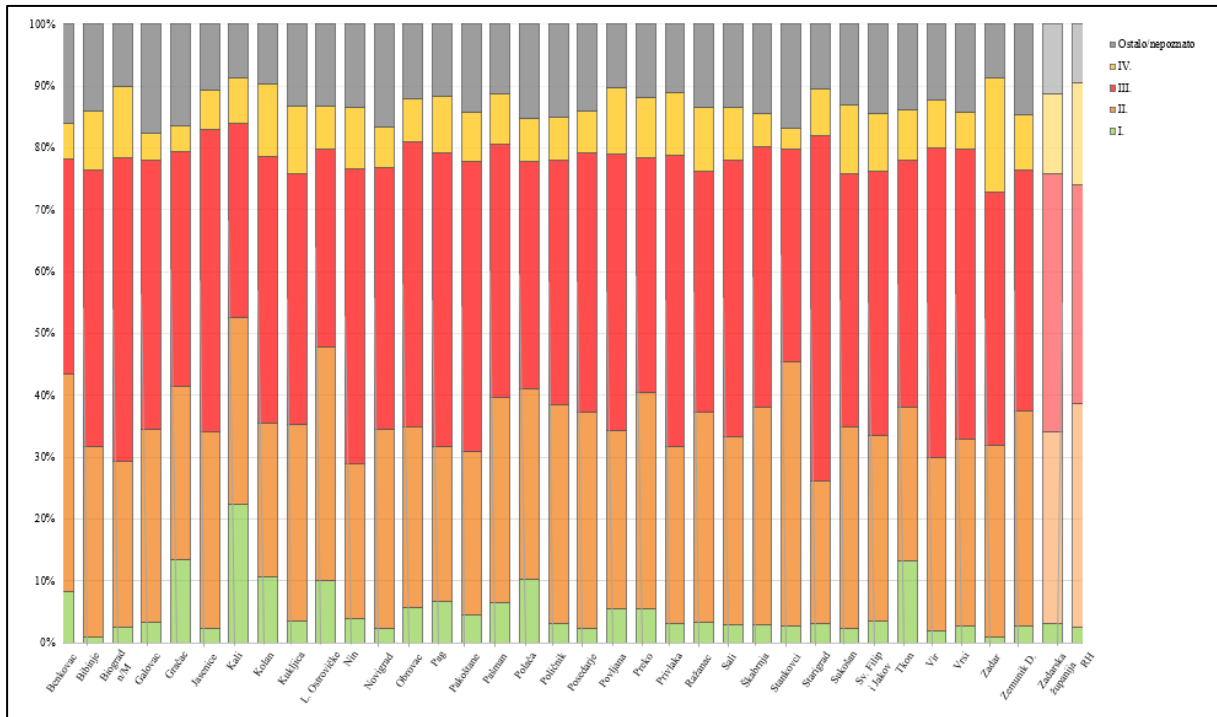
Gospodarska obilježja stanovništva dio su njegove ekonomske strukture koja obuhvaća čitav niz gospodarskih djelatnosti, podijeljene u četiri sektora djelatnosti (Glamuzina i Glamuzina, 1996):

- I. (primarni) sektor djelatnosti obuhvaća nekad egzistencijalne djelatnosti ljudskog društva, koje su i danas od posebnog značaja, posebno u manje razvijenim zemljama. Djelatnosti primarnog sektora su ratarstvo, stočarstvo, ribarstvo i šumarstvo.
- II. (sekundarni) sektor djelatnosti obuhvaća industriju, rudarstvo, građevinarstvo i proizvodno zanatstvo te je značajno razvijen u gospodarski razvijenijim zemljama, gdje je i značajan dio stanovništva zaposlen u ovome sektoru.

- III. (tercijarni) sektor prevladava u zemljama koje su gospodarski najrazvijenije, a njegova zastupljenost raste i u razvijenim zemljama. Djelatnosti tercijarnog sektora su uslužno zanatstvo, promet, ugostiteljstvo, trgovina, bankarstvo i slične djelatnosti.
- IV. (kvartarni) sektor prije je bio dijelom tercijarnog sektora ali se tijekom posljednjih godina zbog velikog broja zaposlenih izdvaja kao poseban sektor. Kvartarni sektor obuhvaća djelatnosti uprave, obrazovanja, prosvjete, zdravstva, kulture i slično.

Devedesetih se godina nastavlja trend deagrarizacije koji je započeo nakon Drugog svjetskog rata, koji je posebno snažno pogodio Dalmaciju. Udio poljoprivrednog stanovništva je pao sa 72,1 % 1948. na 55,6 % 1953. godine, ali je regija i dalje bila iznad državnog prosjeka. Do 1991. godine udio poljoprivrednog stanovništva pao je na svega 3,4 %, znatno ispod hrvatskog prosjeka od 8,5 %. Zadar je, uz Šibenik, postao nositelj razvoja sekundarnog sektora djelatnosti u cijeloj Dalmaciji; do 1991. godine su brodogradnja, industrija i građevinarstvo doživjeli značajan porast u odnosu na prošle godine (s 20,3 % 1953. na 31,8 % 1991. godine), što je posebno bilo vidljivo u primorskom djelu, dok su otoci i zaleđe napredovali mnogo sporije. Ekonomska kriza, neriješeni problemi privatizacije i odlazak nekih industrijskih poduzeća u stečaj usporilo je daljnje napredovanje sekundarnog sektora, što je stvorilo priliku za ekspanziju tercijarnog sektora. Tercijarni sektor je do devedesetih godina prevagnuo i postao najzastupljeniji, što je rezultat razvoja turizma i ugostiteljstva, kao i pomorskog prometa (povezivanje obalnih naselja brodskim linijama s otocima, ali i uspostavljanje pomorskih linija koje su povezivale hrvatske gradove s inozemstvom) (Glamuzina i Glamuzina, 1996). Dalmacija i Kvarner postali su još u doba Austro-Ugarske odredište bogatih predstavnika Monarhije ili Italije, koji su gradili ljetnikovce diljem obale u kojima su provodili veći dio godine. Dio takvih sezonskih migracija bio je i zdravstveni turizam, odnosno odlazak u toplice, na obalu, u lječilišta, kako bi se privremenom promjenom stalnog boravka, uz liječenje i rekreaciju, poboljšalo zdravstveno stanje. U mjestima u kojima se odvijala takva vrsta turizma (Baden-Baden, Vichy, Karlove Vary) razvio se i specifičan društveni život raskoši i obilja (Hitrec, 1996). Takav oblik turizma ostao je i danas iznimno zastupljen. Na sl. 65. prikazano je zaposleno stanovništvo Gradova i općina Zadarske županije prema sektorima djelatnosti 2021. godine (*Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021.*, 2022). U većini Gradova i općina i dalje prevladavaju sekundarni i tercijarni sektori djelatnosti, iako se u pojedinim dijelovima županije vidi daljnja

važnost primarnog sektora. Također je vidljivo jačanje kvartarnog sektora, posebice u Zadru kao turističkom središtu županije.

Sl. 65. Zaposleno stanovništvo Gradova i općina Zadarske županije prema sektorima djelatnosti 2021. godine

Izvor: *Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2021., 2022*

6. OPREMLJENOST CENTRALNIM FUNKCIJAMA

Centralne funkcije obuhvaćaju sve djelatnosti nekog naselja koje ne služe samo njegovom stanovništvu, već i stanovništvu okolnih naselja, a različita koncentracija takvih funkcija dovodi do formiranja hijerarhije naselja i njihovih gravitacijskih područja (Marinković, 2018). Opremljenost centralnim funkcijama daje uvid u razmještaj osnovnih funkcija nekog prostora, u potrebe stanovništva, te ukazuje na stupanj centraliteta nekog naselja. Već Vresk (1985) izdvaja socioekonomske gradske regije koje su obuhvaćale grad i njegovu urbaniziranu okolicu, koja je izdvojena na osnovi relevantnih socioekonomskih obilježja: udio poljoprivrednog stanovništva trebao je biti manji od 30 %, trebalo je biti više od 10 % domaćinstava bez poljoprivrednog gospodarstva, više od 50 % radnika u odnosu na ukupno aktivno stanovništvo, više od 50 % zaposlenih ili dnevnih migranata zaposlenih u centru te regije, te je najjači intenzitet migracije trebao biti iz okolice u centar općine.

Radeljak Kaufmann u radu “*Opremljenost centralnim funkcijama naselja Dalmacije*” (2015) dijeli naselja Dalmacije u pet skupina (plus skupine naselja jače opremljenih i slabo ili nimalo opremljenih centralnim funkcijama), s obzirom na red opremljenosti centralnim funkcijama. Naselja jače opremljena centralnim funkcijama sadrže u pravilu barem dvije ili tri osnovne centralne funkcije, ali ne zadovoljavaju kriterije za svrstavanje u naselje 5. reda opremljenosti.

Naselja su podijeljena kako slijedi:

- Naselja 5. reda opremljenosti moraju sadržavati područnu ili osnovnu školu, doktora opće ili obiteljske medicine, poštanski ured i prodavaonicu te eventualno bankomat ili sjedište općine. Ovoj skupini pripada 10 naselja Zadarske županije.
- Naselja 4. reda opremljenosti moraju imati osnovnu školu (ne područnu), doktora opće ili obiteljske medicine, kao i ljekarnu i stomatologa, zatim poštanski ured, dvije ili više prodavaonica/minimarketa ili supermarket, bankomat (eventualno poslovnicu banke ili FINA-e) i sjedište općine. Ovoj skupini pripada 18 naselja županije.
- Naselja 3. reda opremljenosti trebaju uz navedeno sadržavati i srednju školu, dom zdravlja (ili više doktora opće/obiteljske medicine te ginekologa i pedijatra), više prodavaonica uz supermarket ili hipermarket, poslovnicu banke i FINA-e te eventualno prekršajni i/ili općinski sud. Ovoj skupini pripada pet naselja Zadarske županije.
- Naselja 2. reda opremljenosti trebaju, uz sve navedeno, imati i sveučilište ili veleučilište, opću bolnicu, specijalističke ordinacije ili privatne prakse, polikliniku, više

supermarketa ili hipermarketa i županijski sud te eventualno trgovački sud. Ovoj skupini pripada jedino Zadar.

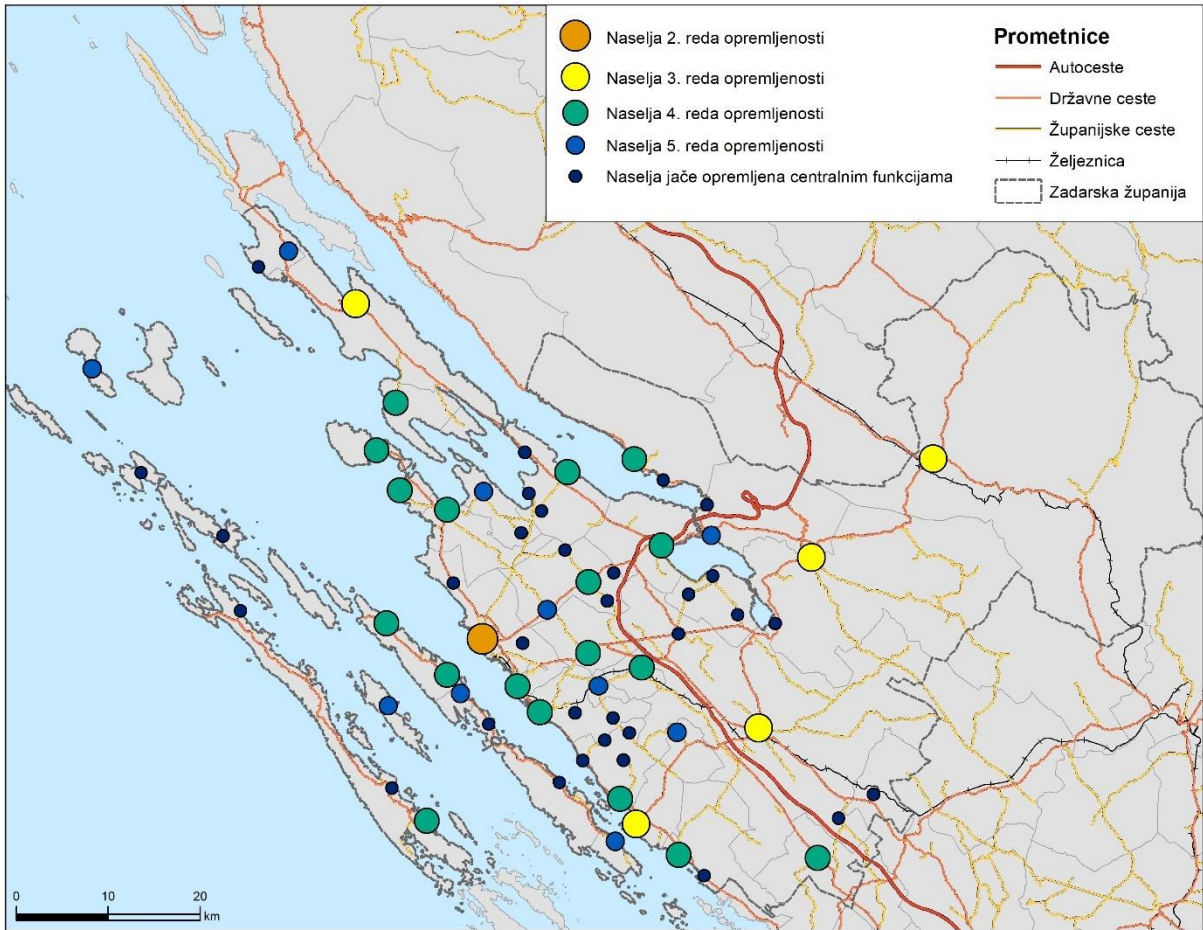
- Naselja 1. reda opremljenosti trebaju imati još i klinički bolnički centar, više specijalističkih ordinacija, privatnih praksi i poliklinika te upravni sud. Niti jedno naselje Zadarske županije ne zadovoljava kriterije ove skupine naselja.

Podaci o naseljima prikupljeni su s internetskih stranica Sudova RH, Hrvatske pošte, FINA-e i banaka koje posluju na području Republike Hrvatske, interaktivne stranice Hrvatskog autokluba, *Odluke o donošenju mreže osnovnih i srednjih škola, učeničkih domova i programa obrazovanja* (NN 70/2011), koja sadržava popis svih obrazovnih ustanova za svaku županiju. Također su pregledane publikacije Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta (MZOS) o upisanim područjima osnovnih škola Republike Hrvatske te o ustanovama iz sustava visokog obrazovanja. Većina naselja Zadarske županije, njih čak 168, pripada skupini naselja slabo ili nimalo opremljenih centralnim funkcijama, a skupini naselja jače opremljenih centralnim funkcijama pripadaju 32 naselja, te ta naselja nisu uzeta u obzir prilikom analize. Gustoća naselja različitih stupnjeva opremljenosti centralnim funkcijama veća je u priobalju te je kontrast između priobalja i zaobalja veoma izražen (sl. 66). Tako općina Gračac nema niti jedno naselje čak ni bolje ili slabo opremljeno centralnim funkcijama; Gračac je jedino naselje te općine opremljeno centralnim funkcijama. Slabije opremljeni centralnim funkcijama su i Gradovi Benkovac i Obrovac koji imaju tek nekoliko bolje opremljenih naselja. Ističe se i gustoća naselja 4. reda opremljenosti duž obale, kao i uz autocestu A1. Blizina važnijih prometnica imala je utjecaj na jači razvoj tih naselja, a njihova blizina može potaknuti i razvoj ruralnog turizma u okolnim naseljima.

Otočna su naselja u pravilu nižeg ranga centraliteta zbog različitih čimbenika. Utjecaj na njihov razvoj imali su prirodno-geografski faktori, kao i povijesne, ekonomske i demografske situacije te suvremeni procesi kao što je litoralizacija (Marinković, 2018). Već Friganović u radu „*Populacijsko-geografski pogled na primorski krš Jugoslavije*“ (1979) navodi litoralizaciju kao uzrok pojačanog okupljanja stanovništva u obalnim naseljima, dok su naselja neposredno u njihovom zaleđu zahvaćena egzodusom stanovništva. Među otočnim naseljima također je vidljiva razlika između onih smještenih na obali i u unutrašnjosti, iako je ona na većini otoka Zadarske županije manje izražena nego na kopnu. Izražena je, međutim, razlika u opremljenosti centralnim funkcijama između otoka bližih i udaljenijih od kopna. Naselja na otocima bližima kopnu, posebno onima koji se protežu od grada Zadra do Biograda na Moru, imaju veći stupanj opremljenosti centralnim funkcijama od udaljenijih

otoka. Među tim se naseljima ističu Silba i Veli Iž kao naselja 5. reda opremljenosti te Sali kao naselje 4. reda opremljenosti. To su jedina udaljenija otočna naselja s izraženijom razinom centraliteta (ovdje ne ubrajamo naselja Kolan (5. red opremljenosti), Pag (3. red opremljenosti) i Povljanu (4. red opremljenosti), koja se nalaze na otoku koji je mostom povezan s kopnom te tako imaju lakši i brži pristup ostalim funkcijama).

Proces litoralizacije na otocima ima i svoje negativne posljedice; naselja se iz unutrašnjosti otoka, s uzvisina i plodnih zona, šire prema njegovoj obali kao posljedica tranzicije s primarnog na sekundarni i tercijarni sektor djelatnosti. Stanovništvo tako intenzivnije naseljava obalni dio otoka dok stare seoske jezgre uglavnom zadržavaju stanovništvo starije životne dobe, a potom i odumiru (Marinković, 2018). Friganović (1979) upozorava kako takve zapostavljene krajolike treba zaštititi, od njihovih prirodnih i društveno-gospodarskih karakteristika, sve do naseobina kako bi se očuvale njihove tradicije i baština. Razvoj ruralnog turizma mogao bi riješiti društveno-ekonomske probleme tih područja, privući gradsko stanovništvo i prikazati ruralni ambijent, tradiciju i autentičnost. Razvoj ruralnog turizma može ekonomski ojačati ruralna područja, kao i državu, potaknuti obnavljanje povijesnih lokacija, zaštititi prirodne resurse te unaprijediti dostupnost udaljenijih područja (Gašić i dr., 2015).

Sl. 66. Opremljenost centralnim funkcijama naselja Zadarske županije 2021. godine
 Izvor: prema Radeljak Kaufmann, 2015; DGU, 2024; OSM, 2024

7. RASPRAVA

Rezultati proizašli iz analize sekundarnih izvora podataka omogućili su identificiranje dominantnih aktualnih demografskih procesa u Zadarskoj županiji, njegovo prirodno i mehaničko kretanje i izazove koje takva situacija predstavlja za budući razvitak. Proces depopulacije, koji u Zadarskoj županiji, pa tako i u Hrvatskoj, traje već desetljećima, ostavio je za sobom nepovoljnu dobno-spolnu i obrazovnu strukturu, kao i malen udio radno-sposobnog stanovništva, posebno u otočnim i manjim naseljima udaljenima od gravitacijske uloge Grada Zadra. Wertheimer-Baletić (2003) kao jednu od bitnijih pretpostavki za usporevanje, a u konačnici i zaustavljanje, nepovoljnih demografskih procesa i trendova navodi povećanje stopa gospodarskog rasta i porast zaposlenosti. Društveno-gospodarski razvoj Hrvatske uvelike je ovisio o lokaciji trenutnog političkog središta. Hrvatska je veći dio svog postojanja bila pod vlašću i utjecajem drugih država, čime je njezin razvoj znatno usporen. Gospodarski razvoj Zadra svoje začetke ima još u doba rimskih kolonija, kada do izražaja dolazi i važnost dobre prometne povezanosti. Dobar prometno-geografski položaj omogućio je Zadru napredovanje do jednog od najvažnijih gradova u doba Austro-Ugarske Monarhije, a nakon Drugog svjetskog rata, a posebice nakon osamostaljenja Republike Hrvatske, ističe se kao administrativni, obrazovni i kulturni centar tog dijela jadranske obale.

Zadarska županija tradicionalno je polarizirana između obalnog i kopnenog dijela županije. Obalni dio bilježi gospodarski rast, porast broja stanovnika i koncentraciju svih važnijih funkcija, dok kopneni dio na svakome Popisu stanovništva bilježi pad broja stanovnika. Takva situacija ostala je nepromijenjena od završetka Drugog svjetskog rata, unatoč pokušajima hrvatske Vlade (npr. *Nacionalna populacijska politika*, 2006). Erstić (2011) navodi agroturizam kao mogućnost revitalizacije takvih udaljenijih ruralnih područja. Takva su područja i danas lošije prometno povezana s ostatkom županije, što bilo kakav razvoj turizma, a povezano s time i gospodarski razvoj, dodatno koči. Bez adekvatne prometne povezanosti, te inicijative Gradova, općina i županije, udaljena naselja, a posebno ona otočna, nastavit će bilježiti sve veći pad broja stanovnika, nepovoljnu dobno-spolnu strukturu i slab ili nikakav gospodarski rast.

8. ZAKLJUČAK

Uzroci depopulacije i stanovništva na rubu izumiranja u nekim dijelovima države dugotrajni su i brojni. Kao glavni uzroci izdvajaju se pad nataliteta i fertiliteta tijekom posljednjih pet desetljeća i dugotrajna emigracija stanovništva, koja je također imala ulogu u oblikovanju dobno-spolnih *piramida*. Proces depopulacije započeo je u Hrvatskoj početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, ali smanjenje udjela određenih dobnih skupina po spolu započelo je već pedesetih i šezdesetih godina. Navedeni procesi i pojave koji opisuju sadašnje demografsko stanje Zadarske županije, ali i države u cijelosti, određuju i tijek demografskih procesa u budućnosti. Treba naravno uzeti u obzir i katastrofalne posljedice Domovinskog rata te poratna migracijska kretanja, kao i velik broj žrtava epidemije koronavirusa.

Analizom prirodnog i mehaničkog kretanja od kraja Drugog svjetskog rata uvidjeli su se problemi koji nastaju masovnim emigracijama stanovništva, problemom s kojim je Hrvatska suočena od 1960-ih godina i početka radnih emigracija. Takve radne migracije u veoma kratkome su roku postale trajne, a za radnicima su ubrzo otišle i njihove obitelji. Migracije imaju izravan utjecaj na biološku strukturu stanovništva; odlaskom većinom mlađeg muškog stanovništva na rad u inozemstvo znatno je porastao udio starijeg stanovništva koje više nije radno sposobno. Manji udio mladog stanovništva dovodi i do smanjenja nataliteta, što za posljedicu također ima povećanje udjela starijeg stanovništva. Hrvatska od završetka Drugog svjetskog rata bilježi negativnu migracijsku bilancu, koja je tijekom idućih desetljeća dovela do ukupne depopulacije stanovništva. Emigracijom i depopulacijom najviše su pogođena otočna i manja naselja u unutrašnjosti, gdje su ti procesi agrarno prenapućene prostore u potpunosti desetkovali. S druge strane je vidljiva jačina gravitacijskog utjecaja Zadra; Gradovi i općine u okolici bilježe pozitivnije promjene od ostatka države.

Zadarska županija bilježila je porast broja stanovnika do osamdesetih godina prošlog stoljeća, kada završava demografska tranzicija u Hrvatskoj, a niske razine nataliteta i mortaliteta zadržale su se do danas. Rijetki gradovi i općine bilježe pozitivne stope prirodne promjene i migracijskog salda, što dovodi i do negativnog općeg kretanja stanovništva, prema kojem većina županije bilježi podtip E₄ (izumiranje). Osamdesetih i devedesetih godina prošlog stoljeća dolazi do ubrzanog smanjivanja stope nataliteta i prirodnog priraštaja. To je doba političkih sukoba u Srednjoj i Istočnoj Europi; dolazi do sloma komunizma te započinje proces ekonomskih, političkih i društvenih tranzicija. Hrvatska je tada imala jednu od najnižih

stopa fertiliteta u svijetu, titula koju je zadržala i na posljednjem Popisu stanovništva. Općina Kukljica ističe se tijekom godina kao općina s najmanjim brojem i gustoćom naseljenosti stanovnika, te je ujedno i općina s najvišom prosječnom životnom dobi tijekom posljednja tri Popisa.

Stanovništvo Zadarske županije i danas je koncentrirano u Zadru i nekolicini većih naselja u okolici, te je to prostor gospodarskog i društvenog rasta. Ostatak županije, primarno otočna naselja i naselja u općini Gračac, uz granicu s Bosnom i Hercegovinom, bilježe postojan gubitak stanovništva. Proces emigracije u veća naselja u potrazi za boljim zaposlenjem uzeo je maha nakon ekonomske tranzicije iz socijalnog u tržišno gospodarstvo. Danas su to naselja s manje od 100 stanovnika, u većini slučajeva bez dućana u naselju i sa stanovništvom pretežno starije životne dobi, kojima prijeti odumiranje. Iz navedenog je vidljiva izrazita polarizacija Zadarske županije, što se može promijeniti jedino poticanjem gospodarskog razvoja manjih udaljenih naselja. Jedna od mogućnosti je razvoj ruralnog turizma, kako bi se stanovništvo i turiste upoznalo s ljepotama i potencijalima županije.

LITERATURA

1. Balića, M., 2023: Suvremeni demografski procesi kao uvjetnica (ne)održivosti mirovinskoga sustava Republike Hrvatske, *Kroatologija* 14 (1), 105-123
2. Balorda, Lj., Balorda, A., Plećaš, E., 2016: Demografska obilježja Zadarske županije od 1997. do 2015. godine, *Hrvatski časopis za javno zdravstvo* 12 (48), 9-26
3. Baučić, I., 1971: Socijalno-ekonomske posljedice vanjskih migracija radne snage iz Jugoslavije, *Hrvatski geografski glasnik* 33-34 (1), 25-57
4. Beg, M., Jandroković, A., 2023: Obrazovanje i (ne)zaposlenost u Hrvatskoj i Europskoj uniji, *Notitia – časopis za ekonomske, poslovne i društvene teme* 9 (1), 1-9
5. Bejaković, P., 2015: Migrations and the Development of Croatia – A Background for the Croatian Migration Strategy, *Revija za socijalnu politiku* 22 (2), 272-278
6. Bognar, A., 1999: Geomorfološka regionalizacija Hrvatske, *Acta Geographica Croatica* 34 (1), 7-26
7. Crkvenčić, I., 1968: Utjecaj industrijalizacije i urbanizacije na prostorni raspored radne snage Hrvatske, *Acta Geographica Croatica* 7 (1), 5-12
8. Domini, M., 1999: Migracijski procesi uzrokovani raspadom Jugoslavije i agresijom na Hrvatsku, *Migracijske i etničke teme* 15 (3), 323-345
9. Erstić, M., 2011: Uloga agroturizma u socioekonomskom razvoju Zadarske županije – opažanja dionika ruralnih područja, *Agronomski glasnik: Glasilo Hrvatskog agronomskog društva* 73 (4-5), 245-262
10. Faričić, J. (ur.), 2014: *Potencijali društveno-gospodarskoga razvitka Zadarske županije*, Sveučilište u Zadru, Zadar
11. Feletar, D., 1995: Neke značajke usporedbe broja stanovnika u Hrvatskoj 1948. i 1991. godine na bazi novog teritorijalnog ustroja, *Acta Geographica Croatica* 30 (1), 61-76
12. Filipčić, A., 1998: Klimatska regionalizacija Hrvatske po W. Köppenu za standardno razdoblje 1961. – 1990. u odnosu na razdoblje 1931. – 1960., *Acta Geographica Croatica* 33 (1), 7-14
13. Friganović, M., 1978: Stanovništvo općinskih središta SR Hrvatske 1948.-1971., *Jubilarni zbornik GDH*
14. Friganović, M., 1979: Populacijsko-geografski pogled na primorski krš Jugoslavije, *Acta Geographica Croatica* 14 (1), 3-16
15. Friganović, M., 1985: Demografsko-strukturne karakteristike gradskih i ostalih naselja SR Hrvatske, *Acta Geographica Croatica* 20 (1), 3-9

16. Friganović, M.A., Šterc, S., 1993: Demografski razvoj i populacijska politika Republike Hrvatske, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 2 (1), 151-165
17. Galeković, S., 2011: Promjene u obrazovnoj strukturi ženskog stanovništva u Republici Hrvatskoj od 1961. do 2006. godine, *Kroatologija* 2 (1), 42-58
18. Gašić, M., Madžgalj, J., Ivanović, V., Perić, G., 2015: Uticaj ruralnog turizma na lokalni ekonomski razvoj, *Ecologica* 22 (77), 32-36
19. Gašparović, S., 2016: Theoretical Postulates of Transport Disadvantage / Teorijske postavke prometne marginaliziranosti, *Hrvatski geografski glasnik* 78 (1), 73-95
20. Gelo, J., 1999: Ratni učinci na promjene demografskih struktura u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 8 (5-6), 735-749
21. Glamuzina, M., Glamuzina, N., 1996: Promjene u biološkoj i ekonomskoj strukturi stanovništva Južne Hrvatske (Dalmacije) od 1948. do 1991. godine, *Geoadria* 1 (1), 17-34
22. Graovac, V., 2004a: Populacijski razvoj Zadra, *Geoadria* 9 (1), 51-72
23. Graovac, V., 2004b: Islands on the verge of extinction – the example of Zadar Islands, Croatia, *Geoadria* 9 (2), 183-210
24. Heršak, E., 1985: Poslijeratna migracijska perspektiva Evrope, *Migracijske i etničke teme* 1 (1), 5-20
25. Hitrec, T., 1996: Zdravstveni turizam – pojmovni i koncepcijski okvir, *Tourism and hospitality management* 2 (2), 253-264
26. Hrštic, I., Šakić, V., 2022: Pregled razvoja iseljeničkih politika u dugom trajanju – od druge polovine 19. stoljeća do danas, *Pilar: časopis za društven i humanističke studije* 17 (32), 13-30
27. Komušanac, M., 2023: Komparativna analiza tranzicijskih demografskih procesa Ukrajine i Hrvatske i recentni izbjeglički valovi, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 32 (3), 407-425
28. Lajić, I., 1986: Migracije i depopulacija dalmatinskih otoka: kratak demografski prikaz, *Migracijske i etničke teme* 2 (1), 61-70
29. Lajić, I., 1995: Demografski razvitak Hrvatske u razdoblju 1991. do 1994., *Revija za sociologiju* 26 (1-2), 55-64
30. Lajić, I., 2002: Hrvatske migracije početkom 21. stoljeća, *Migracijske i etničke teme* 18 (2-3), 135-149
31. Lajić, I., 2004: Noviji razvoj stanovništva Hrvatske – regularno i neregularno kretanje stanovništva, *Migracijske i etničke teme* 20 (2-3), 171-185

32. Lamza Maronić, M., Tokić, I., 2012: Utjecaj demografskih čimbenika na društveno-ekonomski razvoj Hrvatske, *Ekonomski vjesnik: Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues* 25 (2), 263-270
33. Marinković, V., 2018: Identifikacija prostorno-razvojnih trendova hrvatskih otoka analizom opremljenosti naselja centralnim funkcijama, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 56 (1), 3-34
34. Mesić, M., Heršak, E., 1989: Evropa, integracija i (jugoslavenska) migracija, *Migracijske i etničke teme* 5 (1), 5-20
35. Mesić, M., 2003: Harmonizacija europske migracijske politike: neuspjeh politika imigracijske kontrole sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća, *Migracijske i etničke teme* 19 (4), 343-361
36. Mežnarić, S., Stubbs, P., 2012: Društveni utjecaji emigracije i migracija selo-grad u Hrvatskoj: 1991. – 2011., *Migracijske i etničke teme* 28 (3), 241-285
37. Mikačić, V., 2000: Prostorna pokretljivost stanovništva Hrvatske – unutarnja migracija, *Hrvatske geografski glasnik* 62 (1), 1-21
38. Mikulić, B., 1985: Mobilnost radne snage u Jugoslaviji, *Migracijske i etničke teme* 1 (3-4), 77-88
39. Milinković, D., 1996: Populacijska politika, *Ljetopis socijalnog rada* 3 (1), 99-109
40. Mrđen, S., Friganović, M., 1998: Demografsko stanje u Hrvatskoj, *Geoadria* 3 (1), 29-56
41. Nejašmić, I., 1987: Statističko praćenje i neka kvantitativna obilježja jugoslavenske vanjske migracije, *Migracijske i etničke teme* 3 (3-4), 289-301
42. Nejašmić, I., 1992: Osnovne značajke unutarnje migracije stanovništva Hrvatske 1880.-1981., *Migracijske i etničke teme* 8 (2), 141-166
43. Nejašmić, I., Mišetić, R., 2004: Buduće kretanje broja stanovnika Hrvatske: projekcija 2001.-2031., *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 13 (4-5), 751-776
44. Nejašmić, I., Toskić, A., 2013: Starenje stanovništva u Hrvatskoj - sadašnje stanje i perspektive, *Hrvatski geografski glasnik* 75 (1), 89-110
45. Nejašmić, I., 2014: Iseljavanje iz Hrvatske od 1900. do 2001.: demografske posljedice stoljetnog procesa, *Migracijske i etničke teme* 30 (3), 405-435
46. Oliviera-Roca, M., 1983: Migracija radnika iz neurbanih naselja SR Hrvatske - regionalne razlike, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 21 (79-81), 71-82
47. Oliviera-Roca, M., 1984: Tipovi migracije radnika u Jugoslaviji, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja* 22 (83-86), 3-16

48. Pavić, D., Ivanović, I., 2019: Razlike u prikupljanju migracijskih podataka: usporedba Hrvatske i odabranih europskih zemalja, *Migracijske i etničke teme* 35 (1), 7-32
49. Pažanin, A., 2006: Utjecaj prisilnih migracija na promjene ukupnog kretanja stanovništva ratom zahvaćenih županija Hrvatske, *Anali Hrvatskog politološkog društva: časopis za politologiju* 3 (1), 459-481
50. Pokos, N., Turk, I., 2022: Problematika statističkog praćenja iseljavanja u inozemstvo, *Pilar: časopis za društvene i humanističke studije* 17 (32), 47-58
51. Radeljak Kaufmann, P., 2015: Opremljenost centralnim funkcijama naselja Dalmacije, *Godišnjak Titus: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke* 8 (8), 83-101
52. Šego, D., Dodig, T., 2019: Razvoj građenja cesta u Republici Hrvatskoj kroz povijest, *Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku* 13 (1-2), 121-132
53. Vedriš, M., 1980: Suvremene vanjske migracije iz SFRJ, *Revija za sociologiju* 10 (3-4), 123-130
54. Vresk, M., 1985: Urbanizacija Dalmacije u uvjetima litoralizacije, *Acta Geographica Croatica* 20 (1), 31-40
55. Vresk, M., 1989: Urbanizacija i mobilnost stanovništva - uopćeni evolutivni model međuzavisnosti, *Hrvatski geografski glasnik* 51 (1), 137-141
56. Wertheimer-Baletić, A., 1969: Suvremene unutar-evropske migracije radne snage i njihova ekonomsko-demografska uvjetovanost, *Politička misao: časopis za politologiju* 6 (4), 590-604
57. Wertheimer-Baletić, A., 2003: Dugoročni demografski procesi u Hrvatskoj u svjetlu popisa stanovništva 2001. godine, *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu* 1 (1), 91-103
58. Wertheimer-Baletić, A., 2004: Depopulacija i starenje stanovništva - temeljni demografski procesi u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 13 (4-5), 631-651
59. Wertheimer-Baletić, A., 2005: Demografija Hrvatske - aktualni demografski procesi, *Diacovensia: teološki prilozi* 13 (1), 97-118
60. Wertheimer-Baletić, A., 2016: Demografski tranzicijski procesi - kontinuitet ili diskontinuitet, *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za društvene znanosti* 525 (51), 7-63
61. Zlatković Winter, J., 2004: Suvremena migracijska kretanja u Europi, *Migracijske i etničke teme* 20 (2-3), 161-170
62. Živić, D., 2004: Prisilne migracije i etničke promjene u Hrvatskoj između 1991. i 2001. godine, *Časopis za suvremenu povijest* 36 (2), 639-661

63. Živić, D., Turk, I., Pokos, N., 2014: Regionalni aspekti depopulacije Hrvatske (1991.-2011.), *Mostariensia - časopis za društvene i humanističke znanosti* 18 (1-2), 231-251

IZVORI

1. *Geografske specifičnosti Zadarske županije*, Hrvatska gospodarske komora, 2023, <https://www.hgk.hr/zupanijska-komora-zadar/geografske-specificnosti-zadarske-zupanije> (07.07.2024.)
2. *Indeks razvijenosti*, Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, 2024, <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112> (28.05.2024.)
3. Interaktivna karta Hrvatskog autokluba (HAK), <http://map.hak.hr> (26.04.2024.)
4. *Koeficijent dobne ovisnosti starih 2021. godine*, Interaktivni demografski atlas Republike Hrvatske, 2023, <https://experience.arcgis.com/> (27.07.2024.)
5. *Luka Zadar*, Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture (MMPI), 2024b, <https://mmpi.gov.hr/> (26.07.2024.)
6. *Migracija stanovništva Republike Hrvatske u 2020.*, Državni zavod za statistiku, 2021, <https://podaci.dzs.hr/> (18.06.2024.)
7. *Nacionalna populacijska politika*, Narodne novine, 2006, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2006_12_132_2957.html (16.07.2024.)
8. *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001.*, Državni zavod za statistiku, 2005, www.dzs.hr (15.04.2024.)
9. *Odluka o donošenju mreže osnovnih i srednjih škola, učeničkih domova i programa obrazovanja*, Narodne novine, 2011, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_06_70_1515.html (26.04.2024.)
10. *Odluka o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti*, Narodne novine, 2024, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2024_01_3_60.html (19.07.2024.)
11. *Open Street Map (OSM)*, Geofabrik, 2024, <https://download.geofabrik.d> (06.06.2024.)
12. *Počela obnova pruge Knin - Zadar*, Ministarstvo mora, prometa i infrastrukture (MMPI), 2024a, <https://mmpi.gov.hr/> (26.07.2024.)
13. *Položaj i osnovne prostorne karakteristike Zadarske županije*, Zadarska županija, 2017, <https://www.zadarska-zupanija.hr/> (08.07.2024.)
14. Popis poslovnih jedinica, <http://www.jadranska-banka.hr/Default.aspx?sifraStranica=247> (26.04.2024.)
15. *Popis stanovništva 2001.- Stanovništvo prema spolu i starosti, po naseljima*, Državni zavod za statistiku, 2002, www.dzs.hr (15.04.2024.)
16. *Popis stanovništva 2011. - Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima*, Državni zavod za statistiku, 2013, www.dzs.hr (15.04.2024.)

17. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2021. - Stanovništvo*, Državni zavod za statistiku, 2022, www.dzs.hr (15.04.2024.)
18. Poslovnice, FINA, 2024, <https://www.fina.hr/poslovnice> (26.04.2024.)
19. Pretraga poštanskih ureda, Hrvatska pošta, 2024, <http://www.posta.hr/default.aspx?pretpum&tvrsta=ured> (26.04.2024.)
20. *Prostorni plan Zadarske županije*, Zadarska županija, 2023, <https://www.zadarska-zupanija.hr/> (05.06.2024.)
21. *Recommendations for the 2000 Censuses of Population and Housing in the ECE Region*, Ujedinjeni narodi, 1998, <https://unece.org/publications/oes/welcome> (20.06.2024.)
22. *Registar prostornih jedinica Državne geodetske uprave*, Državna geodetska uprava (DGU), 2024, <https://dgu.gov.hr/> (15.05.2024)
23. *Tablogrami rođeni i umrli po naseljima 1964. - 2022.*, Državni zavod za statistiku, 2023, www.dzs.hr (20.04.2024.)
24. *Upisana područja osnovnih škola Republike Hrvatske*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (MZOS), <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=11531> (26.04.2024.)
25. *Ustanove iz sustava visokog obrazovanja*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (MZOS), http://pregledi.mzos.hr/ustanove_VU.aspx (26.04.2024.)
26. *Zadar*, Encyclopedia Britannica, 2024, <https://www.britannica.com/> (08.07.2024.)
27. *Zakon o područjima i sjedištima prekršajnih sudova*, Narodne novine 137/2009
28. *Zakon o područjima i sjedištima sudova*, pročišćeni tekst, <http://www.zakon.hr/z/432/Zakon-o-podru%C4%8Djima-i-sjedi%C5%A1tima-sudova> (26.04.2024.)

PRILOZI

Popis slika

Sl. 1. Geografski smještaj i položaj Zadarske županije.....	6
Sl. 2. Prometno-geografska karta Zadarske županije 2024. godine.....	10
Sl. 3. Kretanje broja stanovnika Zadarske županije od 1857. do 2021. godine.....	12
Sl. 4. Kretanje broja stanovnika Gradova Zadarske županije od 1857. do 2021. godine.....	13
Sl. 5. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 1857. godine.....	16
Sl. 6. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1857. godine.....	17
Sl. 7. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 1948. godine.....	20
Sl. 8. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1948. godine.....	21
Sl. 9. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1953. godine.....	24
Sl. 10. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 1953. godine.....	25
Sl. 11. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1961. godine.....	28
Sl. 12. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 1961. godine.....	29
Sl. 13. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 1971. godine.....	31
Sl. 14. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1971. godine.....	32
Sl. 15. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 1981. godine.....	34
Sl. 16. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1981. godine.....	36
Sl. 17. Stopa prirodne promjene Gradova i općina Zadarske županije 1971. – 1981. godine.....	37
Sl. 18. Stopa migracijskog salda Gradova i općina Zadarske županije 1971. – 1981. godine.....	38
Sl. 19. Tipovi općeg kretanja stanovništva Gradova i općina Zadarske županije 1971. – 1981. godine.....	39
Sl. 20. Stopa prirodne promjene Gradova i općina Zadarske županije 1981. – 1991. godine.....	41
Sl. 21. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1991. godine.....	42
Sl. 22. Stopa migracijskog salda Gradova i općina Zadarske županije 1981. – 1991. godine.....	43
Sl. 23. Tipovi općeg kretanja stanovništva Gradova i općina Zadarske županije 1981. – 1991. godine.....	44
Sl. 24. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 1991. godine.....	45

Sl. 25. Indeks promjene broja stanovnika Gradova i općina Zadarske županije 1991./1948.....	46
Sl. 26. Dobno-spolna struktura stanovništva Zadarske županije 2001. godine.....	49
Sl. 27. Dobno-spolna struktura stanovništva Republike Hrvatske 2001. godine.....	49
Sl. 28. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 2001. godine.....	49
Sl. 29. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 2001. godine.....	50
Sl. 30. Indeks promjene broja stanovnika Gradova i općina Zadarske županije 2001./1991.....	52
Sl. 31. Stopa migracijskog salda Gradova i općina Zadarske županije 1991. – 2001. godine.....	53
Sl. 32. Tipovi općeg kretanja stanovništva Gradova i općina Zadarske županije 1991. – 2001. godine.....	54
Sl. 33. Stopa prirodne promjene Gradova i općina Zadarske županije 1991. – 2001. godine.....	55
Sl. 34. Indeks starosti po Gradovima i općinama Zadarske županije 2001. godine.....	56
Sl. 35. Koeficijent maskuliniteta Gradova i općina Zadarske županije 2001. godine.....	57
Sl. 36. Stopa prirodne promjene Gradova i općina Zadarske županije 2001. – 2011. godine.....	58
Sl. 37. Stopa migracijskog salda Gradova i općina Zadarske županije 2001. – 2011. godine.....	59
Sl. 38. Tipovi općeg kretanja stanovništva Gradova i općina Zadarske županije 2001. – 2011. godine.....	60
Sl. 39. Indeks promjene broja stanovnika Gradova i općina Zadarske županije 2011./2011.....	61
Sl. 40. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 2011. godine.....	62
Sl. 41. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 2011. godine.....	63
Sl. 42. Indeks starostipo Gradovima i općinama Zadarske županije 2011. godine.....	64
Sl. 43. Koeficijent maskuliniteta Gradova i općina Zadarske županije 2011. godine.....	65
Sl. 44. Dobno-spolna struktura stanovništva Zadarske županije 2011. godine.....	66
Sl. 45. Dobno-spolna struktura stanovništva Republike Hrvatske 2011. godine.....	66
Sl. 46. Koeficijent dobne ovisnosti starih po Gradovima i općinama Zadarske županije 2011. godine.....	66
Sl. 47. Gustoća naseljenosti Gradova i općina Zadarske županije 2021. godine.....	67
Sl. 48. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 2021. godine.....	68

Sl. 49. Indeks promjene broja stanovnika Gradova i općina Zadarske županije 2021./2011.....	69
Sl. 50. Indeks promjene broja stanovnika Gradova i općina Zadarske županije 2021./2001.....	70
Sl. 51. Indeks promjene broja stanovnika Gradova i općina Zadarske županije 2021./1991.....	71
Sl. 52. Migracijski saldo Zadarske županije od 1948. do 2021. godine.....	72
Sl. 53. Stopa migracijskog salda Gradova i općina Zadarske županije 2011. – 2021. godine.....	73
Sl. 54. Tipovi općeg kretanja stanovništva Gradova i općina Zadarske županije 2011. – 2021. godine.....	74
Sl. 55. Stopa prirodne promjene Gradova i općina Zadarske županije 2011. – 2021. godine.....	75
Sl. 56. Kretanje prirodne promjene Zadarske županije od 1971. do 2021. godine.....	76
Sl. 57. Koeficijent maskuliniteta Gradova i općina Zadarske županije 2021. godine.....	77
Sl. 58. Dobno-spolna struktura stanovništva Zadarske županije 2021. godine.....	77
Sl. 59. Dobno-spolna struktura stanovništva Republike Hrvatske 2021. godine.....	77
Sl. 60. Koeficijent dobne ovisnosti starih po Gradovima i općinama Zadarske županije 2021. godine.....	78
Sl. 61. Indeks starosti po Gradovima i općinama Zadarske županije 2021. godine.....	79
Sl. 62. Kretanje prosječne životne dobi Zadarske županije po Gradovima i općinama od 2011. do 2021. godine.....	80
Sl. 63. Omjer dobnih skupina Zadarske županije od 1991. do 2021. godine.....	82
Sl. 64. Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi po Gradovima i općinama Zadarske županije 2021. godine.....	84
Sl. 65. Zaposleno stanovništvo Gradova i općina Zadarske županije prema sektorima djelatnosti 2021. godine.....	87
Sl. 66. Opremljenost centralnim funkcijama naselja Zadarske županije 2021. godine.....	91

Popis tablica

Tab. 1. Tipizacija ostarjelosti utemeljena na bodovnoj vrijednosti.....	15
Tab. 2. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1857. godine.....	18
Tab. 3. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1948. godine.....	22
Tab. 4. Kretanje broja stanovnika na otocima Zadarske županije od 1857. do 2021. godine.....	23
Tab. 5. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1953. godine.....	24
Tab. 6. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1961. godine.....	29
Tab. 7. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1971. godine.....	30
Tab. 8. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1981. godine.....	35
Tab. 9. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 1991. godine.....	45
Tab. 10. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 2001. godine.....	51
Tab. 11. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 2011. godine.....	61
Tab. 12. Naselja Zadarske županije prema broju stanovnika 2021. godine.....	69
Tab. 13. Razina obrazovanja po desetogodišnjim dobnim skupinama po spolu Zadarske županije 2021. godine.....	85